T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ KENT PARKLARI:
BURSA KÜLTÜRPARK ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf Bahadır ÇEVİRGEN

BURSA-2025

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ KENT PARKLARI:
BURSA KÜLTÜRPARK ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf Bahadır ÇEVİRGEN

Danışman: Doç. Dr. Mustafa Berkay AYDIN

BURSA-2025

ŞEKİLLER TABLOSU

Fotoğraf 1. Rembrant'ın 1638 tarihli "Christ and St Mary Magdalene at the Tomb" isimli eserinde İsa Mesih bahçıvan kılığında. 8
Fotoğraf 2. Babil Kulesi, Pieter Brueghel. (1563) 11
Fotoğraf 3. Asur başkentlerindeki ilk kazılardan sonra muhtemelen 19. yüzyılda yapılmış olan bu elle boyanmış gravür, arka planda Babil Kulesi ile efsanevi Asma Bahçeleri tasvir ediyor. 12
Fotoğraf 4.Tipik bir Çin bahçesi örneği: Bitki, su ve taş kullanılarak yapılan sade doğa kompozisyonu. Bahçenin kuzeyi ise yüksek duvarlarla kapatılmış. 19
Fotoğraf 5. Ünlü Yu Yuan Bahçeleri'nden bir kesit. (16. yy) 19
Fotoğraf 6. Lingering Bahçesi, Jiangsu. 20
Fotoğraf 7. Zürih'te bulunan bir yapay Çin Bahçesi. 20
Fotoğraf 8. Rikugien Garden, Japonya. 21
Fotoğraf 9. Ünlü Hint Bahçesi Ram Bağ. (1528) 22
Fotoğraf 10. Ram Bağ'dan başka bir kesit. 22
Fotoğraf 11. Tac Mahal Bahçesi. 23
Fotoğraf 12. Nishat Bağ, Keşmir. 23
Fotoğraf 13. Chashma Shai (Çatma Şahi), Keşmir. 24
Fotoğraf 14. Günümüzde Red Ford olarak da bilinen Şahcihanabad. (Şimdiki hali) 24
Fotoğraf 15. Şahcihanabad'ın tahminen ilk hali bu şekilde resmedilmektedir. 25
Fotoğraf 16. Bir eski Mısır bahçesi papirüsü. 27
Fotoğraf 17. Bir başka Mısır bahçesi papirüsü. 27
Fotoğraf 18. Pakistan'ın Lahor kentindeki Şahdara Bağ'daki Cihangir Türbesi 35
Fotoğraf 19. Keşmir'de Babür döneminden Nishat Bahçesi 35
Fotoğraf 20. Kahire'deki el-Ezher Parkı 36
Fotoğraf 21. Isfahan'daki Çehel Sütun Köşkü ve Bahçesi 36
Fotoğraf 22. Elhamra Sarayı'nda bulunan ünlü Aslanlı Avlu 37
Fotoğraf 23. Elhamra Sarayı Bahçesi 38
Fotoğraf 24. Elhamra Sarayı Bahçesi 39
Fotoğraf 25. Fin Bahçesi, İran 39
Fotoğraf 26. Lahor şehrindeki Şalimar Bahçesi 40
Fotoğraf 27. Manisa Sarayı, Şehname-i Âl-i Osman, Nurhan Atasoy. 42
Fotoğraf 28. Eski Saray, Matrakçı Nasuh'un İstanbul tasvirinden, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn, N. A. 43
Fotoğraf 29. Topkapı Sarayı'nın Marmara ve Haliç yönünden iki görünüşü, N. A. 44

Fotoğraf 30. Edirne Sarayı, Dr. Rıfat Orman'dan, N. A. 45
Fotoğraf 31. Topkapı Sarayı üstten görünümü, N. A. 46
Fotoğraf 32. Kağıthane ve kadınların Kağıthane keyfi, Zenanname'den, N. A. 47
Fotoğraf 33. Sadabad Sarayı'nı ve Kağıthane mesiresinde halkın arabalarla gelip vakit geçirdiğini canlandıran gravür. d'Ohsson. N. A. 47
Fotoğraf 34. Aynalıkavak Kasrı ve Bahçesi, Gaznevi Albümü, N. A. 48
Fotoğraf 35. Beşiktaş Sarayı, Melling'den, N. A. 49
Fotoğraf 36. Karabali Bahçesi, "Çahar Bağ" formunda, İran tipi, Salomon Schweigger'den, N. A. 50
Fotoğraf 37. 394 Çağlayan Kasrı, Miss Pardoe, Bartlett, N. A. 395 Çağlayan Kasrı, Çadır Köşkü, Pertusier, N. A. 51
Fotoğraf 38. Üsküdar Sarayı, Choiseul-Gouffier, N. A. 52
Fotoğraf 39. Beykoz Kasrı, N. A. 52
Fotoğraf 40. Bursa Sarayı ve Bahçesi, Hammer'den, N. A. 53
Fotoğraf 41. Arka planda Seine Nehri ve tipik Fransız Bahçesi. 59
Fotoğraf 42. Vaux-le-Vicomte, Fransa. 60
Fotoğraf 43. Versay Sarayı Bahçesi, Fransa. 60
Fotoğraf 44. Parc du Château de Marqueyssac, Fransa, 17. yy. 61
Fotoğraf 45. Hampton Court Palace, İngiltere. 61
Fotoğraf 46. Tipik İngiliz Bahçesi, Ufuk Çetin. 62
Fotoğraf 47. Villa Doria Pamphilj, İtalya, 17. yy. 62
Fotoğraf 48. Drummond Castle Gardens, İskoçya, 17. yy. 63
Fotoğraf 49. Geç Osmanlı - Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbul Parkları (Erdönmez ve Ünlü, İ. Ü. Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Peyzaj Planlama ve Tasarımı Anabilim Dalı, 2009). 74
Fotoğraf 50. Bursa Heykel Meydanı'na adını veren ünlü Atatürk heykeli. 83
Fotoğraf 51. Heykel'de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, arkada tarihi valilik binası, 1933. 84
Fotoğraf 52. Heykel'de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, ortada bugünkü saat kulesinin ilk hali, 1935. 85
Fotoğraf 53. Heykel Meydanı'nın ulaşabildiğimiz eski bir fotoğrafı. 86
Fotoğraf 54. Tarihî Valilik binasının günümüzden bir fotoğrafı. 86
Fotoğraf 55. Heykel Meydanı'nın ulaşabildiğimiz eski bir fotoğrafı. 87
Fotoğraf 56. Heykel Meydanı'nın eski bir fotoğrafı ve Atatürk heykelinin iki yanında görünen tarihi Maliye (Defterdarlık) ve Adliye binaları. 88
Fotoğraf 57. Heykel Meydanı'nın tepeden görünümü. 88
Fotoğraf 58. Heykel Meydanı. 88
Fotoğraf 59. Günümüzde müze olarak kullanılan Maliye (Defterdarlık) binası. 89
Fotoğraf 60. Atatürk'ün meşhur son balosunun gerçekleştiği ve son kez zeybek oynadığı bilinen tarihî belediye binası. 90

Fotoğraf 61. Tarihi belediye binasının 1888 tarihli bir fotoğrafı, arkasında Orhan Camii. 90
Fotoğraf 62. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 6, Ekrem Hayri Peker. 92
Fotoğraf 63. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 7, Peker. 93
Fotoğraf 64. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 8, Peker. 94
Fotoğraf 65. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 9, Peker. 95
Fotoğraf 66. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 10, Peker. 96
Fotoğraf 67. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 11, Peker. 97
Fotoğraf 68. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 12, Peker. 98
Fotoğraf 69. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 13, Peker. 99
Fotoğraf 70. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 14, Peker. 100
Fotoğraf 71. 101
Fotoğraf 72. 102
Fotoğraf 73. 102
Fotoğraf 74. 103
Fotoğraf 75. 103
Fotoğraf 76. 104
Fotoğraf 77. 105
Fotoğraf 78. 106
Fotoğraf 79. 106
Fotoğraf 80. Reşat Oyal Kültür Parkı konumu. 110
Fotoğraf 81. Kübra Han, syf. 54 111
Fotoğraf 82. Basında Yaycılar Çınarı'nın Millet Bahçesi'nden görülebilmesi için yıkıldığı belirtilen Ender Çay Bahçesi. 124
Fotoğraf 83. 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda yıkıldığı belirtilen Ender Çay Bahçesi'nin yıkıntısı. 124
Fotoğraf 84. Bursaspor taraftarlarının Ender Çay Bahçesi'nde gerçekleştirdikleri bir toplantıdan basına yansıyan fotoğraf. 125
Fotoğraf 85. 125
Fotoğraf 86. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 283, Peker. 126
Fotoğraf 87. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 284, Peker. 127
Fotoğraf 88. Selçuk Restoran'ın önden görünümü, bizim çekimimiz. 140
Fotoğraf 89. Selçuk Restoran'ın içi, bizim çekimimiz. 141
Fotoğraf 90. Selçuk Restoran'ın içi, bizim çekimimiz. 141
Fotoğraf 91. Selçuk Restoran'ın yandan görünümü, bizim çekimimiz. 142
Fotoğraf 92. G2'nin çocukluğunda marul tarlası olduğunu ifade ettiği, şimdiki göletin olduğu alan, bizim çekimimiz. 142
Fotoğraf 93. Birçok görüşmecimizin, hakkında Zeki Müren Camisi diye söylentilerin olduğunu ve G11'in içinde namaz kıldığını ifade ettiği Kültürpark Camii. 143

Fotoğraf 94. Kültürpark'tan bir görünüm, bizim çekimimiz. 144
Fotoğraf 95. Gölette gezilebilen gondollar, bizim çekimimiz. 145
Fotoğraf 96. G2'nin çocukluğunda marul tarlası olduğunu ifade ettiği, şimdiki göletin olduğu alan, bizim çekimimiz. 146
Fotoğraf 97. Selçuk Restoran, bizim çekimimiz. 146
Fotoğraf 98. Selçuk Restoran'ın dışarıdan bir görünümü, bizim çekimimiz. 147
Fotoğraf 99. Kültürpark'tan bir görünüm, bizim çekimimiz. 148
Fotoğraf 100. Kültürpark'ta ressam Şefik Bursalı büstü, bizim çekimimiz. 149
Fotoğraf 101. İpekiş'in yıkımı. 154
Fotoğraf 102. Özgen'in internet sitesinde bulunan sezon açılışı fotoğrafı. Gözlüklü beyefendi G4'ün babası sayın Abdul Fettah Ademoğlu. 154
Fotoğraf 103. Özgen'in internet sitesinde bulunan iftar fotoğrafı. 155
Fotoğraf 104. Altıparmak'ta bulunan şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı binasında 1958 yılında kurulan Bursa Eğitim Enstitüsü, daha sonra 18 Aralık 1970'te Bursa İktisadi Ticari İlimler Akademisi (BİTİA) adını alacak olan bu bina G4'ün de bahsettiği akademi binasıdır. 156
Fotoğraf 105. Altıparmak'ta İktisadi İdari İlimler Akademisi adını alan ilgili bina önünde çekilmiş bir fotoğraf. 156
Fotoğraf 106. Akademi olarak kullanılan Şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı'nın ulaşabildiğimiz eski bir fotoğrafı. 157
Fotoğraf 107. Akademi (şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı) binasının önü; Altıparmak Caddesi'nin ulaşabildiğimiz eski bir fotoğrafı. 158
Fotoğraf 108. Akademi (şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı) binasının önü; Altıparmak Caddesi'nin 1962 tarihli bir fotoğrafı. 159
Fotoğraf 109. Tahminimizce Timurtaşpaşa mevkiinden çekilmiş Ulucami fotoğrafı, 1935. (Muhtemelen burası şimdiki Zafer Plaza civarını göstermektedir.) 160
Fotoğraf 110. Zafer Plaza inşaatı için temel kazılırken çekilmiş bir fotoğraf, 1997. 160
Fotoğraf 111. Atatürk Stadyumu'nun ilk hali, yolun sağ tarafı Çarşamba semti ve Yeşil Bursa. 161
Fotoğraf 112. Bir internet sitesinde bulduğumuz eski Bursa kartpostalı, sağda yıkılan Atatürk Stadyumu. 161
Fotoğraf 113. 170
Fotoğraf 114. 171

Tablo 1. 169

Yazar adı soyadı	**Yusuf Bahadır ÇEVİRGEN**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Sosyoloji**
Bilim dalı	**Sosyoloji**
Tezin niteliği	*yüksek lisans / doktora / sanatta yeterlilik*
Mezuniyet tarihi	**……/……/20….**
Tez danışmanı	**Doç. Dr. Mustafa Berkay AYDIN**

CUMHURİYET DÖNEMİ KENT PARKLARI: BURSA KÜLTÜRPARK ÖRNEĞİ

Bu çalışma tarihsel olarak 1950'den sonra açılmış olsa da İzmir Kültürpark'ın konseptini takip ettiği için ruhen Cumhuriyet dönemi kent parkları içinde sayabileceğimizi savunduğumuz Bursa Kültürpark'ın kuruluşunu, gelişme ve değişme sürecini; şimdiki haline nasıl geldiğini konu edinmekte olup bu hususta Kültürpark'ın değişimine tanıklık edenlerle yapılan derinlemesine görüşmeleri ihtiva etmektedir. Bu sadece bir peyzaj mimarlığı ya da çevre düzenleme çalışması değil sosyoloji ana bilim dalında yapılan bir yüksek lisans tezi olduğu için, kent parklarının kuruluşundan öncesini yani bahçe ve mesire alanlarının tarihini de teze konu ettik. Sosyoloji talebeleri olarak biliyoruz ki bir şeyi sosyolojinin gündeminde değerlendirmek için o şeyin tarihini incelemek gerekir. Sosyoloji eğer "toplum hakkında felsefe" ise bu toplumun eğlence alanlarını, mesire yerlerini, bahçelerini, parklarını ve meydanlarını nasıl inşa ettiğini; neyi düşünerek ve neden öyle inşa ettiğini incelememiz gerekir. Toplumların bahçe tasarımları arasındaki farkları ve benzerlikleri, bütün dünyada bahçeden kent parklarına giden tarihsel süreci ve Türkiye'de kent parkı kavramının gelişimini bu sebeple inceleme gayreti içinde olduk. Son olarak da Bursa'da modern anlamda ilk kent parkı vasfına sahip olan ve İzmir'den sonra Türkiye'de Kültürpark ismiyle kurulan ilk park olan Bursa Kültürpark'ını teze konu ettik. Bunu yaparken nitel yöntemlerle hareket ettik ama literatür taraması yaparken daha öncesinde Kültürpark hakkında yapılan nicel araştırmaları da teze komu etme gereği duyduk. Böylece tarihsel değişim sürecini kesintiye uğratmadan ilk bahçe anlatılarından tutup günümüz kent parklarına kadar yansıtmaya gayret ettik. Bu minvalde tezimizin amacı kısaca dünyadaki ilk bahçelerden bugünkü kent parklarına kadar sürekliliği hiç bozmadan insanların bahçeye ve parka yüklediği anlamdaki değişimin izini sürmektir.

Anahtar kelimeler: *Bahçe, Şehir, Kent Parkı, Meydan, Kültürpark, Kolektif Hafıza.*

Name & surname	**Yusuf Bahadır ÇEVİRGEN**
University	**Bursa Uludağ University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Sociology**
Subfield	**Sociology**
Degree awarded	*Master / PhD. / Proficiency of Art*
Date of degree awarded	**……/……/20….**
Supervisor	**Doç. Dr. Mustafa Berkay AYDIN**

CITY PARKS IN THE REPUBLIC ERA: THE CASE OF BURSA KULTURPARK

This study examines the establishment, development and change process of Bursa Kültürpark, which we argue can be considered among the urban parks of the Republic period since it follows the concept of İzmir Kültürpark, although it was historically opened after 1950; how it came to its current state; and includes in-depth interviews with those who witnessed the change of Kültürpark. Since this is not only a landscape architecture or landscaping study but also a master's thesis in the department of sociology, we have also included the history of gardens and recreation areas before the establishment of urban parks in the thesis. As sociology students, we know that in order to evaluate something on the agenda of sociology, it is necessary to examine the history of that thing. If sociology is "philosophy about society", we need to examine how this society built its entertainment areas, recreation areas, gardens and squares; what they were thinking about and why they built them that way. For this reason, we have tried to examine the differences and similarities between the garden designs of societies, the historical process leading from gardens to urban parks all over the world, and the development of the concept of urban parks in Turkey. Finally, we have made Bursa Kültürpark, which is the first modern urban park in Bursa and the first park established in Turkey under the name of Kültürpark after İzmir, the subject of our thesis. While doing this, we used qualitative methods, but while conducting a literature review, we felt the need to include the quantitative studies previously conducted on Kültürpark in our thesis. Thus, we tried to reflect the historical change process without interruption, from the first garden narratives to today's urban parks. In this context, the aim of our thesis is to briefly trace the change in the meaning that people attribute to gardens and parks, from the first gardens in the world to today's urban parks, without breaking the continuity.

Keywords: *Garden, City, Town, Park, Urban Park, Maidan, Kültürpark, Collective Memory.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET **vi**

ABSTRACT **iii**

İÇİNDEKİLER **vi**

ÇALIŞMANIN KONUSU viii

ÇALIŞMANIN AMACI viii

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ ix

VERİ TOPLAMA SÜRECİ ix

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI xi

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ xi

GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1: GELENEKSEL BAHÇELER **6**

1.1. Çin (ve Uzak Asya) Bahçe Sanatı: 14

1.2. Hint Bahçe Sanatı: 16

1.3. Mısır Bahçe Sanatı: 25

1.4. İslam Bahçe Sanatı: 28

1.5. Ünlü Osmanlı Bahçelerinden Bazıları: 42

1.6. Avrupa Bahçe Sanatı: 53

BÖLÜM 2: KENT PARKLARI **66**

2.1. Dünyada Kent Parklarının Kurulma Süreci: 66

2.2. Türkiye'de Kent Parklarının Kurulma Süreci: 73

BÖLÜM 3: BURSA REŞAT OYAL KÜLTÜRPARKI **82**

3.1. Bursa'da Erken Dönem Cumhuriyet Eserleri: 82

3.2. Bursa Kültürpark'ın Açılışı: 90

BÖLÜM 4: KÜLTÜRPARK HAKKINDA DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELERDEN ELDE ETTİĞİMİZ BULGULAR **112**

4.1. Kültürpark'a Sosyal Aidiyet: 114

4.2. Kültürpark'ın Sosyal İşlevi: 128

4.3. Kültürpark'ta Boş Zaman: 150

4.4. Kültürpark'ta Kentlilik Deneyimi: 163

SONUÇ **172**

FOTOĞRAF KAYNAKÇASI **180**

KAYNAKÇA **187**

ÇALIŞMANIN KONUSU

Bu çalışma, Türkiye'de kentleşme sürecinin ve kamusal alan inşasının önemli bir örneği olan Bursa Reşat Oyal Kültürpark'ının kuruluşunu, tarihsel gelişimini, haiz olduğu sosyal işlevi ve yıllar içinde geçirdiği dönüşümü incelemeyi hedeflemektedir. Cumhuriyet Döneminde deneyimlediğimiz modernleşme sürecinin öncesinde mesire alanlarının ve bahçe sanatlarının bugünkü park ve meydanlarla ilişkisini de anlamaya gayret ettikten sonra yıllar içinde modern kent parklarının üstlendiği ya da miras aldığı sembolik ve mekânsal rolleri, İzmir Kültürpark'tan sonra kültürpark adıyla açılan ilk kent parkı olan Bursa Reşat Oyal Kültürpark'ı örneği üzerinden inceleyeceğiz. Bu minvalde kent parklarının sadece bir peyzaj meselesi olmadığını ve bilhassa Kültürpark'ın, toplumsal hafıza, kent kimliği ve kamusal alan dinamikleri açısından daha derin anlamlar ifade ettiği araştırmanın temel tezi olacaktır. Nitekim bir proje olarak Kültürpark, muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkmayı hedefleyen Cumhuriyet'in yaratmak istediği müspet yurttaş anlayışı açısından etkili olup bu çerçevede sosyoloji disiplinine konu edilmesi ihtiyacı hissedilmiştir. Ayrıca Kültürpark, kentteki herhangi bir yeşil alan değil, geleneği ve amacı olan bir yerdir. Çalışmamız bu kapsamda sadece modern kent parklarının kuruluşunu değil aynı zamanda geleneksel bahçe sanatlarını ve her medeniyetin bahçe düzenleme sanatına bakış açısını hususen konu etmeye gayret etmiştir. Eğer toplum bir ilişkiler şebekesiyse gelenek de düzenli ilişki pratiklerinin yarattığı işlevsel kalıplar olarak düşünülebilir. Bu sebeple geleneğin içinde rahatlarız; eski ile yeni olan arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu gelenek sayesinde hisseder ve içinde bulunduğumuz mekana da bu sayede anlam veririz. Dolayısıyla geleneksel bahçe sanatlarıyla ilişkili olarak kent parklarını ve Cumhuriyet geleneği bağlamında da Bursa Reşat Oyal Kültürpark'ını araştırma konusu etmemiz anlamlı olmaktadır diye inanıyoruz.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı öncelikle bahçenin "ne idüğüne" dair bir araştırma yapmak, geleneksel bahçe sanatlarını ve muhtelif toplumların bahçe tasarımlarının teşkil ettiği farklılıkları irdelemek; akabinde Cumhuriyet dönemiyle birlikte şekillenen modern ve uluslar arası standartlara uygun kent parkı anlayışını sosyal, tarihsel ve kültürel arka planınıyla anlamak; özelde ise Bursa Reşat Oyal Kültürparkı örneğiyle bu dönüşüm

sürecini ele almaktır. Tezimiz, meydanların ve kent parklarının sadece peyzaj unsurları değil, aynı zamanda toplumsal değer ve yurttaş kimliği inşasında rol alan yapılar olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan Cumhuriyet ile birlikte "kültürpark" tasarımına niye ihtiyaç duyulduğunu; İzmir Kültürpark'ından sonra açılan Bursa Reşat Oyal Kültürpark'ının macerasını inceleyerek anlamayı amaçlamaktayız.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamız sosyoloji disiplininin nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde tasarlanmıştır. Literatür taraması ve derinlemesine görüşmeler temel veri toplama araçlarımız olacaktır. Her ne kadar bizi zorlasa da mümkün oduğunca disiplinlerarası bir yaklaşım benimsemeye gayret edip tarih, felsefe, teoloji ve mimarlık gibi muhtelif alanlardan da faydalanmayı hedefledik. Nitekim sosyoloji toplum hakkında bir tür felsefe olarak tanımlanırsa anakronizma yapmak pahasına antik medeniyetlerin mekan kurgusundan modern ulus devletlerin kent tasarımlarına kadar her şeyin sosyolojisinin en azından bir ölçüde yapılabileceğine inanıyoruz. Geleneksel medeniyetler söz konusu olduğunda derinlemesine görüşme yapmak mümkün olmadığından dolayı yalnızca literatür taraması ile yetindik. Kültürpark özelinde ise literatür taramasının yanı sıra görüşmecilerimizle gerçekleştirdiğimiz mülakatlardan elde ettiğimiz bulguları analiz etmeye daha çok eğildik. Neumann'ın, nitel yaklaşımın; toplumsal gerçekliğin kültürel anlamlar inşa etmesine ve etkileşim içindeki süreçlere, olaylara ve öznelere odaklandığını tespit etmesi sebebiyle biz bu etkileşim içerisindeki öznelerin oluşturduğu toplumsal pratiklerin bütününü ya da bir başka deyişle Bourdieu'nun habitus kavramıyla öne sürdüğü gerçekliği incelemeye odaklanmak için en uygun aracın derinlemesine görüşme olacağına kanaat getirdik. Bu şekilde parklar ve bahçeler üzerine elbette kusurlu ve amatör olsa da büyük ölçüde kendimize mahsus bir bakış açısı geliştirmek için çaba sarf ettik.

VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Çalışmada, Kültürpark'ın tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri anlamak amacıyla arşiv belgeleri, gazete haberleri, belediye kayıtları, gibi matbu kaynaklar taranmıştır. Bunların

içinden -bizim çalışmamız nitel yaklaşım ağırlıklı olduğundan dolayı- bilhassa nicel veri sağlaması bakımından önemli olan kısımlardan olabildiğince istifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Kültürpark'ın değişimine çok yakından tanıklık etmiş 12 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerden elde edilen bulgular içerik ve söylem analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Görüşmelerin tümü yüzyüze ve olabildiğince uzun bir sürede gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerimizin rızası alınmak suretiyle konuşmaları kaydedilmiş ve ses kayıtları sonra deşifre edilerek matbu metin haline getirilmiş, böylece ham veri elde edilmiştir. Görüşmecilerimize sırayla sorduğumuz sorular şunlardır:

"Kültürpark sizin için ne ifade ediyor?"

"Kültürpark'ta unutamadığınız bir çocukluk anınız var mı?"

"Kültürpark hakkında bize neler anlatabilirsiniz?"

"Kültürpark ile Cumhuriyet arasında ne gibi anlamlı bağlantılar kurabilirsiniz?"

"Kültürpark'ın yıllar içinde geçirdiği dönüşümü nasıl değerlendirirsiniz?"

"Kültürpark'ın şimdiki halinden memnun musunuz? Memnun değilseniz Kültürpark için sizce ne yapılabilir?"

ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Bu nicel bir araştırma olmadığından dolayı çalışmamızı gerçekleştirirken istatistik disiplininden faydalanmak yerine bize en anlamlı veriyi sunabilecek şahıslarla görüşme yoluna gittik. Nitekim araştırmanın evreni rahatlıkla ifade edebileceğimiz üzere tüm Bursa halkı olabilir; bizim örneklemimiz ise Kültürpark ile ilgili herhangi bir ünsiyeti olmayan çoğunluğu yansıtacak şekilde rastgele seçilmemiştir. Bütün Bursa halkının içinden Kültürpark ile ilgili ciddi fikirleri olan insanları bulup kayda değer bir çalışma yapabilmek için örneklemimizi olabildiğince sınırlı tuttuk. Bu bağlamda 12 kişi ile gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmeleri teze konu edip elde ettiğimiz bulguları incelemeye çalıştık. Aksi takdirde birbirinin aynı olan ve nitel yaklaşımın doğasına pek uygun olmayan çok sayıda cevabı teze konu ederek çalışmamızın amacından sapabilirdik.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın en ciddi sınırlılığı, geleneksel bahçe sanatlarını ele aldığımız tezin ilk kısmının tabiri caizse kadim bir meseleyi anlamaya çalışması sebebiyle sonsuza giden bir ucunun olmasıdır. Bu minvalde tezin ilk kısmı için denilebilir ki araştırmanın esas sınırlılığı, incelemeye çalıştığı konunun sınırsızlığından ileri gelmektedir. Bu sebeple biz de ilk bölümde altı alt başlık belirleyerek konuyu sınırlamaya çalıştık. Bu kategoriler çerçevesinde insan varlığının bahçe ile olan ilşkisini anlamaya çalıştık. Tezin sonraki ksımı içinse asıl zorluk inceleme alanının yalnızca Bursa Kültürpark ile sınırlandırılmış olmasıdır. Nitekim ülkede Cumhuriyet ile doğrudan ilişkili çok sayıda meydan ve park bulmak mümkün olmakla birlikte sadece Bursa'daki Cumhuriyet eserleriyle ilgili bir derinlemesine görüşme araştırması yapmaya çalışsaydık bile bu araştırmanın altından kalkamazdık. Bu sebeple dünyada ve Türkiye'de kent parklarının kuruluş sürecine kısaca değinerek literatür taramasının kalan kısmını doğrudan asıl inceleme konumuz olan Bursa Reşat Oyal Kültürparkı üzerine yoğunlaştırmaya çalıştık. Ayrıca derinlemesine görüşme yapılan kişilerin sayısı sınırlı olsa da görüşmecilerimizin, sürece yakından şahitlik eden kişiler olması sayesinde bulgular bakımından herhangi bir olumsuzluk yaşanmamıştır. Elde edilen ham veri zaten fazlasıyla yeterli olmakla birlikte görüşmecilerimizin kişisel hafızalarına dayandığımız için bir miktar öznel değerlendirmeler içerebilir. Biz bu bağlamda ham veri içinden mümkün olan en çarpıcı kısımları teze mevzu bahis etmeye özen göstererek tezin sınırları içinde kalmaya gayret ettik.

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Toplanan verileri, sosyolojik anlamlandırma çerçevesinde tematik olarak analiz ettik ve ham veri içerisinde anlamlı sonuçlara ulaşmamızı sağlayacak bulguları çekip çıkardık. Bursa Reşat Oyal Kültürparkı'nın tarihsel, kültürel ve mekânsal dönüşümü; toplumsal bellekteki yeri ve modernleşme sürecindeki kentlilik deneyimi üzerine yeterince bütünsel bir anlatı inşa etmeye çalıştık; umarız bu kurgusal bütünlük yer yer zayıflasa da tezin genelinde sağlanabilmiştir. Görüşmeler, bireylerin Kültürpark ile kurduğu ilişkiler üzerinden muhtelif beşeri disiplinlere ait kavramlarla değerlendirilmiş ve antik medeniyetlerdeki mekan kurgusundan günümüz yaşamındaki kentlilik deneyiminin

inşasına kadar anlamlı bir kurgu yaratılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda veriler değerlendirilirken devlet-mekan-halk-birey arası ilişki şebekeleri anlaşılmaya çalışıldı.

GİRİŞ

"RAB Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem'i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı.

Aden'den bir ırmak doğuyor, bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Pişon'dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. İkinci ırmağın adı Gihon'dur, Kûş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir, Asur'un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır."[1]

Yaratılış 2, 8-14.

İnsan varlığına dair "orjin hikayeleri" bir bahçeden söz eder. İnsan varlığı ortaya çıktığında, Tanrı, onu bir bahçeye yerleştirmiştir. Bu bahçenin adının Aden olduğu söylenir. Yaratılış bölümünde konumu tarif edilen bu bahçenin diğer topraklardan farkı ise bu bölgenin işlenerek elverişli hale getirilmiş olmasıdır. Bu bahçenin dışındaki araziler ise işlenmemiştir çünkü Rab henüz yağmur yollamamıştır. Yine herkesin bildiği üzere yaygın anlatıya göre Âdem ile Havva için "hayat ağacı" ve "iyiyi ve kötüyü bilme ağacı" yasak kılınmış; bu iki ağaca yaklaşmak dışında her konuda da serbestlik tanınmıştır. İyiyi ve kötüyü bilme ağacının meyvelerini yemedikleri takdirde büyük bir özgürlüğe sahip olan Âdem ile Havva yine *Kitab-ı Mukaddes*'e göre bu ağacın meyvesinden yemiştir ve Tanrı onları "emek vermeden yiyecek bulamayacaksın" diyerek cezalandırmıştır. Yine Tanrı aynı metinde "Âdem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu" diyecektir. Buna mukabil Âdem artık toprağı sürecek, çalışacak ve rızkını kazanacaktır, çıplaklıktan utandığı için elbiseler giyecektir; bilme ağacının meyvesinden yemiş ve Tanrı gibi "farkında" olmuştur artık. Bunun bir bedeli vardır malumunuz, cennetten çıkarılacaktır.

[1] Kitabı Mukaddes Şirketi, Kitabı Mukaddes, İstanbul: Kitabı Mukaddes Yayınları, 2012, s. 2.

İnsan varlığının başlangıcına dair anlatılarda geçen bahçe metaforunun geleneksel dünyadaki yaşam tarzına benzediğini söylersek çok ileri gitmiş olur muyuz? İnsan aslında premodern dönemde henüz "ratio" meyvesinden yememiş; cin şişeden çıkmamıştır. Belki de bu dönem insan varlığının "bahçesidir." Modern dönemde ise "ratio" neşvünema bulmuş; insan, varlığa dair daha önce olmayan türden bir farkındalığâ ve iktidara sahip olmuştur. Ratio'nun meyvesi iki dünya savaşına, holokosta, kitlesel açlığa ve nükleer felakete sebebiyet verebilmiştir. Tanrı'nın Âdem'e söylediği üzere insan bu meyveden yediği gün (muhtemelen Tanrı'ya göre gün gibi çok kısa bize göre ise çok uzun bir sürede) ölecektir. Öyle de olmuş, insan cennetten kovulmuştur. İnsan artık büyüsü bozulmuş dünyayı kendi imkanlarıyla büyülemek; en yüce değerin değersizleştiği "Aden Bahçesi dışındaki çorak topraklarda" manevi anlamını bulmaya çalışacaktır. Bu dönemde ise hayatımıza modern bir kavram olarak "park" girecektir. Park hakikaten de bahçeden farklı olarak kendisine aşkınla ilişkili olmayan yeni bir tür "aklın" eşlik ettiği; geleneksel bahçe düzenine kıyasla belki daha sistematik ve araçsal bir yerdir. Parkta sözümona insan aklının iktidarını, bitkileri kategorize edişindeki keskinliğini ve çevreyi dizayn edişini daha belirgin görebilmek mümkün değil midir? Bu meseleye "botanik park" ve "hayvanat bahçesi" kavramlarına niye ihtiyaç duyulduğunu da düşünerek bakmakta fayda vardır. Bu minvalde premodern ve modern ayrımını insanlığın bahçe dönemi ve park dönemi olarak okumak acaba mümkün olabilir mi? Bunu okuyucunun takdirine bırakmak gerekir.

Bu kısa girizgahtan sonra parkların ve bahçelerin yapısına ve tanımlarına değinebiliriz. Türk Dil Kurumu'na göre park kelimesinin anlamları şunlardır:

"Fransızca parc

1. isim Bir yerleşme merkezinde halkın gezip hava alması için düzenlenmiş ağaçlı ve çiçekli bahçe:

"Park ismi de güzel ya, millet bahçesi uzunca ama daha güzel."

- Sait Faik Abasıyanık

2. isim ► otopark.

3. isim Trafik zorunlulukları dışında durma biçimi.

4. isim Cephane, makine veya otomobillerin bulunduğu yer."[2]

Bahçe kelimesi ise yine Türk Dil Kurumu'na göre şu anlamı haizdir:

"isim, Farsça bāġçe

Sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer:

"Alevi ve bağrışmaları gören kadın erkek herkes evimizin bahçesine doldu."

- Etem İzzet Benice"[3]

Biri Farsça diğeri Fransızca kökenli iki kelimenin tanımlarına baktığımızda parkın da aslında bir tür bahçe olduğunu görürüz ancak park özel bir tür bahçedir. Parkın, bahçenin otantik işlevi olan "sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer" olma vasfının dışında bir fonksiyonu vardır; park, "bir yerleşme merkezinde halkın gezip hava alması için düzenlenmiştir." Çünkü park aslında "kent parkıdır." Dolayısıyla parkın kente dair bir işlevi vardır. Bu durumda kent kelimesini de incelemek gerekecektir. Hemen Türk Dil Kurumu'na baktığımızda kent kelimesine tek bir anlamın verildiğini görürüz:

"isim, Soğdca

► şehir:

"Paris gibi bir kentte, bu hatırlamalar, karamsarlığa sürükler insanı." - Necati Cumalı"[4]

Seçilen örnek cümle ise tesadüfî midir bilinmez ama Paris'ten bahsetmektedir. Bu defa şehir kelimesinin anlamına bakarsak şu tanımla karşılaşırız:

"isim, Farsça şehr

Yirmi binden çok nüfusu olan, bu nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı; kent, site."[5]

---

[2] Türk Dil Kurumu, "park", Güncel Türkçe Sözlük, sozluk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 14.05.2025).
[3] Türk Dil Kurumu, "bahçe", Güncel Türkçe Sözlük, sozluk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 14.05.2025).
[4] Türk Dil Kurumu, "kent", Güncel Türkçe Sözlük, sozluk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 14.05.2025).
[5] Türk Dil Kurumu, "şehir", Güncel Türkçe Sözlük, sozluk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 14.05.2025).

Farsça kökenli şehir kelimesinin tanımında nüfusun tarım dışı faaliyetlerle ilgili olduğuna vurgu vardır. Bu durumu temele alırsak bakış açımızı şu şekilde kurgulayabiliriz: Şehirde tarımsal faaliyet oranının düşük olmasına karşın kent parklarına ihtiyaç duyulmaktadır oysa bir köyde parka ihtiyaç olduğu herhalde söylenemez. Bu durumda kent parklarını ortaya çıkaran şeyin modern şehirler olduğunu söyleyebiliriz. O halde tezimizin genel çerçevesinin modern şehirlerin ortaya çıkmasına sebep olan dinamiklerin incelenmesi ve bu kentlerde inşa edilen parkların sosyal ve mekansal işlevinin araştırılması olacağını ifade edebiliriz. Bu minvalde tezimize konu etmek istediğimiz esas kent parkı ise Bursa Reşat Oyal Kültürparkı olacaktır.

BÖLÜM 1: GELENEKSEL BAHÇELER

"Bâğçe" kelimesinin "bağ" kelimesinden geldiğini; bağın da tarla, ekili yer, meyve veren ağaçların yetiştirildiği yer gibi anlamları haiz olduğunu biliyoruz. Bununla beraber bağ kelimesi günümüz Türkçe'sinde daha çok üzüm yetiştiren yer anlamına indirgenmiştir diyebiliriz. Buna karşılık bahçe diye tabir ettiğimiz ve küçük bağ anlamına gelen kelime ise anlam genişlemesine uğrayarak içerisinde ağaçların, çiçeklerin, çimenlerin olduğu her türlü yeşil alan için kullanılır hale gelmiştir. Günümüzde bir okulun önünde hiç ekin ve ağaç olmayan boş kısım için bile "okulun bahçesi" diyebilmekteyiz. Binanın dışında kalan etrafı çevrili alanı o binanın bahçesi olarak telakki etmekteyiz. Peki geleneksel kullanımıyla bahçe neye tekabül etmekteydi?

Peyzaj tarihi profesörü Fairchild Ruggles, *İslamî Bahçeler ve Peyzajlar* başlığıyla kaleme aldığı eserinde "Mimari model, peyzaj ya da bahçe ile daha çok bir sanat eseri olarak ilgilenirken, çevresel model peyzajla daha çok işlevsel bir sistem olarak ilgilenir"[6] der. Öte yandan Farsça "bâğçe" kelimesi *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ne göre "küçük bağ"[7] anlamına gelmekte olup Arapça'da "hadîka", "ravza", "firdevs", "cennet" gibi karşılıklara sahiptir. Bu kelimelerin hemen hepsinin dinî terminolojide bir karşılığının olduğunu göz önünde bulundurursak Ruggles'in meramını daha iyi anlayabiliriz. Mimarî model, yapısı gereği insanlık tarihinin en eski disiplinlerinden biri olarak bir eserin kurgulanmasında doğaüstü ile de ilişkilidir. Bu minvalde Ruggles'i doğru anlayabiliyorsak aslında geleneksel bahçe düzenlemesinde bahçeye bir sanat eseri gibi yaklaşılırken çevresel modelde işlevselliğin yani faydanın ön plana çıktığını söyleyebiliriz.

Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin bahçe maddesinde şöyle denilmektedir: "Bahçe düzenleme sanatının kaynağında dinî inanışlar yatar. Bilinen en eski örneklerin yer aldığı Mısır, Mezopotamya, İran gibi yörelerde ve daha sonra geleneği oralardan alan Grekler'le Romalılar'da bahçe, kutsal ruhların yaşadığına inanılan toprak parçaları üzerinde ve tapınakla ilişkili olarak düzenlenirdi. Zamanla zevk için de bahçe düzenlenmesi

[6] Fairchild Ruggles, İslami Bahçeler ve Peyzajlar, 1. bs. (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017), 20.
[7] Gönül Evyapan, "bahçe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), islamansiklopedisi.org.tr/bahce (Erişim Tarihi: 14.05.2025).

yaygınlaştı. Ancak bunlarda da yine tapınak bahçelerinden kalma bazı dinî unsurlar bulunmakta, ayrıca birçok bahçenin yanında tabii şekilde tertiplenmiş geniş avlanma parkları da yer almaktaydı. Doğu'da ortaya çıkıp Grek ve Roma dünyasında geliştirilen muntazam planlı (şekle bağlı, formel) bahçe kurgusu Batı'da Ortaçağ'a kadar devam etmiştir."[8] Görüldüğü üzere bahçenin kökeninde doğaüstü ile bir ilişki vardır; dinî metinlerde orjin kurulurken Âdem ve Havva Aden Bahçesi'ne boşuna yerleştirilmemiştir. Çünkü dikkat ederseniz ormanla bahçe arasında bir anlam farkı mevcuttur. Tanrı'nın Âdem ile Havva'yı yerleştirdiği yer bir orman değil, bahçedir. Ormanda bahçenin aksine bir rastgelelik ve kendiliğindenlik anlamı bulunurken bahçe bir düzene ve dolayısıyla düzen vericiye işaret etmektedir. Halk arasındaki deyişle "bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur." Dağ burada elverişsiz, biçimsiz ve yabanıl olanı temsil etmektedir. Bağ yahut Farsça "bostan" kelimesi ise ürün almaya yönelik bir çabayı ya da biçim verilmiş bir tabiat parçasını ifade eder; "bâğçe" sınırlandırılmış bir alanda bulunur ve kendisi gibi olmayanla kendisini ayıran belirgin farkları vardır. Bütün bunlar kulağa insanın hayvanlar arasındaki yeriyle de ilişkili gelmiyor mu dersiniz? İnsan varlığı da bir "tabiat parçasıdır" fakat besbelli ki Tanrı'nın almak istediği bir ürünü temsil etmektedir; Aden Bahçesine yerleştirilmiştir, Aden Cangıl'ına değil. Âdem ve Havva evrimsel süreçleri bakımından doğal bir varlık olarak mevcut oldukları gibi Tanrı tarafından adeta hasat edilmekte oldukları için doğaüstü ile de ilişkili birer varlıktır. İnsan, Tanrı'nın hasadı değilse nedir? Bu anlatıya göre aslında Tanrı, doğadan, insanı ürün olarak almaktadır.

[8] Evyapan, "bahçe", islamansiklopedisi.org.tr/bahce.

Fotoğraf 1. Rembrant'ın 1638 tarihli *"Christ and St Mary Magdalene at the Tomb"* isimli eserinde İsa Mesih bahçıvan kılığında.

Tanrı, orjin hakkında kullandığı sembolizmle adeta buğday başaklarını rüzgara savurur gibi insanı zorluklara ve trajedilere savurduğunu ve böylece buğday taneleriyle çöpü birbirinden ayırdığını ima etmek için başlangıcı bir bahçe motifi ile anlatmaktadır. Geleneksel dünya paradigmasını anlamlı kılan bu anlayıştır. Dolayısıyla geleneksel dünyada bahçenin doğaüstü (ya da dilerseniz aşkın diyelim) ile bir ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Geleneksel (pre modern) dünyada bahçeye baktığımızda orada gördüğümüz biçim ve formel yapı türev aklın değil aşkınla ilişki içinde olan aklın ürünü olarak tezahür eder. Bahçe bize tesadüfen burada olmadığımızı, varlığımızın bir

cangıldan farklı olduğunu hatırlatır. “Jungle”/Cangıl kelimesine TDK ise şu anlamı vermektedir:

1. isim ► cengel:

"Orada cangıl kanunları var. Orada cumhuriyet kanunları yok. Hiç olmadı." - Faik Tarımcıoğlu

2. isim, mecaz Kalabalık, düzensizlik vb.nin yol açtığı karışıklık.”[9]

Karışıklık ve düzensizlik deyince aklımıza bir zamanlar asma bahçeleriyle ünlü olan Babil de gelebilir. Yaratılış kitabında bu ünlü şehre Babil isminin verilmesine sebep olan olay da düzensizlik ve karmaşıklıktır. Görüldüğü gibi yine şehrin bahçeleriyle ünlü olduğu dönem düzen kavramıyla ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Başlangıçta dünyadaki bütün insanlar aynı dili konuşur, aynı sözleri kullanırlardı. Doğuya göçerlerken Şinar bölgesinde bir ova bulup oraya yerleştiler. Birbirlerine, “Gelin, tuğla yapıp iyice pişirelim” dediler. Taş yerine tuğla, harç yerine zift kullandılar. Sonra, “Kendimize bir kent kuralım” dediler, “Göklere erişecek bir kule dikip ün salalım. Böylece yeryüzüne dağılmayız.” RAB insanların yaptığı kentle kuleyi görmek için aşağıya indi. “Tek bir halk olup aynı dili konuşarak bunu yapmaya başladıklarına göre, düşündüklerini gerçekleştirecek, hiçbir engel tanımayacaklar” dedi, “Gelin, aşağı inip dillerini karıştıralım ki, birbirlerini anlamasınlar.” Böylece RAB onları yeryüzüne dağıtarak kentin yapımını durdurdu. **Bu nedenle kente Babil adı verildi.** Çünkü RAB bütün insanların dilini orada karıştırmış ve onları yeryüzünün dört bucağına dağıtmıştı.”[10] (Yaratılış, 11)

Kitab-ı Mukaddes’e göre insanlar kendilerine dört başı mamur bir kent inşa ettiklerinde amaçları yeryüzüne dağılmalarını engellemekti. Burada kendilerini koruyabilecekleri şekilde yapılar inşa ettiler. Burada tıpkı Aden Bahçesi’nde olduğu gibi düzen ve formel biçim söz konusu olduğunu görüyoruz ama bu sefer Tanrı’nın ektiği bahçe değil de insanın kendi aklıyla kurguladığı bir eserden bahsediyoruz. Daha sonra Tanrı, onların tek bir dil konuşmalarından dolayı başarılı olacaklarını görüp dillerini karıştırarak o kente Babil adını verdi. *Kitab-ı Mukaddes*’in anlatısına göre o zamana kadar şehre, burada (şu

[9] Türk Dil Kurumu, “cangıl”, Güncel Türkçe Sözlük, sozluk.gov.tr, (Erişim Tarihi: 14.05.2025).
[10] Kitabı Mukaddes Şirketi, Kitabı Mukaddes, 10.

an hâlâ daha) bulunmakta olan ünlü İştar Kapısı sebebiyle "Tanrı'nın kapısı" anlamına gelen "bâb-ı ilû" denmekteyken Tanrı'nın buraya müdahale etmesinden sonra şehrin ismi Eski Ahit'te geçen "Babel" yani kargaşa, karışıklık anlamına gelmiş olsa gerektir. Kargaşanın ise yine bu anlatıda da biçimin ve formel yapının karşıtı olarak kullanıldığını görüyoruz.

Oxford'lu ünlü arkeoloji profesörü Stephanie Dalley Babil'in Asma Bahçeleri hakkında şunları yazmıştır: "Babil'in Asma Bahçeleri, Helen kültürü tarafından listelenen Antik Dünyanın Yedi Harikasından biriydi. Çamur tuğlalardan inşa edilmiş büyük yeşil bir dağa benzeyen çok çeşitli ağaçlar, çalılar ve asmalar içeren artan bir dizi bahçe ile dikkate değer bir mühendislik başarısı olarak tanımlandılar. Bahçelerin Irak'ın Babil eyaletine bağlı Hille yakınlarındaki antik Babil kentinde inşa edildiği söyleniyor. Asma Bahçeler'in adı Grekçe: κρεμαστός; yükseğe asılı) kelimesinden türetilmiştir. "Asma" kelimesinden daha geniş bir anlama sahip olan ve teras gibi yükseltilmiş bir yapı üzerine dikilen ağaçları ifade eder."[11]

Dalley'in tezine göre her ne kadar bu ünlü asma bahçeleri bugün bildiğimiz Babil'de değil de Ninova kentinde inşa edildiyse de bu bizim konumuz değil. Kısacası efsanelere göre de çamur tuğlalardan kurulmuş olan bu kentin son derece etkileyici bir biçime sahip olduğu kabul edilmektedir. Hatta Tanrı'nın oraya kargaşa vermesinin bugünkü asfalta benzer ziftli bir karışımla inşa ettikleri kullanışlı yollar sebebiyle aşırı göç almaları neticesinde gerçekleştiğine dair fikirler de mevcuttur. Nitekim her ne olduysa bu "bahçe" anlatısı bozulmuş ve yerini "kargaşaya" bırakmıştır. Bütün bunlar neticesinde geleneksel metinlerde ve efsanelerde bahçenin her zaman korunaklı, çevrili, sahipli, düzenli ve tertipli bir yer olduğunu; bahçede kargaşanın ve gelişigüzelliğin söze konu edilmediğini anlıyoruz.

[11] Stephanie Dalley, "Ancient Mesopotamian Gardens and the Identification of the Hanging Gardens of Babylon Resolved", Internet Archive, https://archive.org/details/dalley-1993-hanging-gardens (Erişim Tarihi: 14.05.2025)

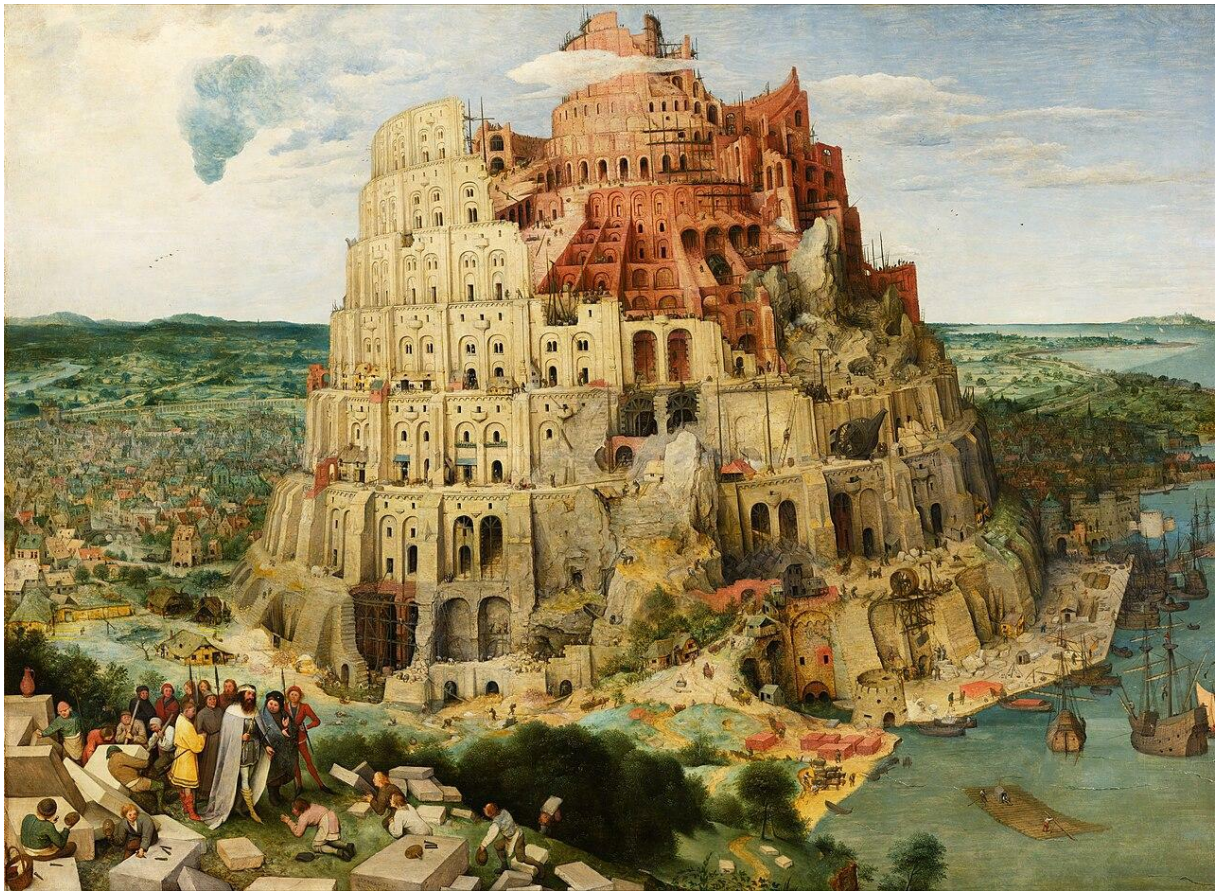

Fotoğraf 2. *Babil Kulesi*, Pieter Brueghel. (1563)

Kur'an-ı Kerîm'de ise benzer bir kule inşaatının Mısır'da Firavun tarafından yaptırılmak istendiği anlatılmaktadır. Firavun bu kule sayesinde Musa'nın Rabbi ile görüşebileceğini düşünmektedir:

"Firavun, "Ey seçkinler! Sizin için benden başka tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için tuğla fırınını yak, bana bir kule yap. Belki oradan Mûsâ'nın tanrısını görürüm; ama kesinlikle onun bir yalancı olduğunu düşünüyorum" dedi."[12]

"Firavun, "Ey Hâmân!" dedi, "Bana yüksek bir kule inşa et; belki bazı yollara, göklerin yollarına ulaşırım da bu sayede Mûsâ'nın ilâhını görebilirim! Doğrusu onun bir yalancı

[12] Kur'an Yolu Tefsiri, "Kasas Suresi - 38-40 . Ayet Tefsiri", Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerîm, https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kasas-suresi/3290/38-40-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 17.05.2025).

olduğunu düşünüyorum." İşte böylece, yaptığı çirkin iş Firavun'a güzel göründü ve doğru yolu bulması engellendi. Firavun'un tuzağı hüsrandan başka bir sonuç doğurmadı."[13]

Fotoğraf 3. Asur başkentlerindeki ilk kazılardan sonra muhtemelen 19. yüzyılda yapılmış olan bu elle boyanmış gravür, arka planda Babil Kulesi ile efsanevi Asma Bahçeleri tasvir ediyor.

Bahçenin kentle, biçimle, inşaatla, tarımsal faaliyetle, nüfusla, akılla ve kendini gösterme ihtiyacıyla da ilişkisini ortaya koymak bakımından bu anlatıların önemli olduğunu düşündüğümüz için bunlara yer verme ihtiyacı hissettik. Oysa modern kentte tarımsal faaliyetin düşmesi ve önemini yitirmesiyle beraber bahçe kavramı yerini parka bırakacak, kent parkları yeşil alan ihtiyacının bir sonucu olarak tezahür edecek ama geleneksel anlatılarda geçtiği gibi tarım ürünü almak ve içinde huzurla yaşamak için inşa edilen birer sanat eseri olmaktan çok Ruggles'in dediği gibi fonksiyonel bir yer haline geleceklerdir.

[13] Kur'an Yolu Tefsiri, "Mü'min Suresi - 36-37 . Ayet Tefsiri", Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerîm, https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%BC'min-suresi/4169/36-37-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 17.05.2025).

Cangıl kelimesiyle ilgili devam edecek olursak da sözlüklerde “cengel” maddesi içinde aşağı yukarı şöyle bir bilgi yer almaktadır:

“Cengel; içinden kolayca geçmek mümkün olmayacak kadar sık orman.

Cengel (ya da cangıl), sıcak iklime sahip bölgelerde bulunan balta girmemiş, baskın olarak ağaçların hakim olduğu yoğun bir bitki örtüsüne sahip ormanlar için kullanılan bir terimdir. Günümüzde yağmur ormanı terimi de cengel yerine kullanılmaktadır. Dünya yüzeyinin yaklaşık %6'sı cangıl olarak sınıflandırılabilir. Varlığı, ekosistemin devamı için hayati önem taşır. Sözcüğün esası Farsçada "susuz yer" anlamına gelen cangal dan gelmektedir.”[14]

İngilizce’de de “jungle” olarak bulunan bu kelime herhangi bir şekilde işlemden geçmemiş, el değmemiş, karmaşık bir ormanı tarif etmek için kullanılır. Oysa bahçe çekip çevrilen, biçim kazandırılan, akılla işlenen bir yerdir. Aden Bahçesi’ni insan için elverişli kılan Tanrı’dır; insan da her bahçe kurduğunda kendisini cangıldan ayıran unsura dikkat çekmiştir. Bütün toplumlarda bu yüzden bahçenin aşkın ilke ile ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla beraber TDK’nın örnek cümle olarak kullandığı ifadede de “orada cangıl kanunları var”[15] denilerek cangılın tekinsiz bir yer olduğu vurgulanmaktadır. Hakikaten de düzenin yasa ile net bir ilişkisi vardır. Düzenli ve tertipli bir bahçe gördüğümüzde orada bir akıl görürüz, sonra da aklımıza kural mefhumu gelir. Bahçe tıpkı devlet gibi kurallı bir yerdir. Aden Bahçesi’nde de Tanrı bir kural koymuştur. Kuralsız bahçe olmaz. Bununla beraber bahçede bulunan kural ve düzen insanın rahat etmesi için konulmuştur. Orası yabanıl olmayan yerdir. Cennette ise tam bir huzur ve emniyet vadedilmiştir: “Girin cennete; artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz.”[16] Sonuç olarak Tanrı, insanı bir bahçede yaratmış ve mükafatlandıracağı kişileri de yine cennet bahçesine yerleştireceğini vadetmiştir. Bütün anlatıya göre bahçe başlangıç ve aynı zamanda sondur. Bu minvalde insan bir “bahçe varlığıdır.”

---

[14] The National Library of Israel, “Jungles”, https://www.nli.org.il/en/authorities/987007529910305171 (Erişim Tarihi: 17.05.2025).

[15] Türk Dil Kurumu, “cangıl”, sozluk.gov.tr.

[16] Kur’an Yolu Tefsiri, “A'râf Suresi - 48-49 . Ayet Tefsiri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerîm, https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/1002/48-49-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 17.05.2025).

O halde geleneksel bahçelerin nasıl kurgulandığını araştırmamız ve insanın bahçeye olan bakışını anlamaya çalışmamız gerekir.

1.1. Çin (ve Uzak Asya) Bahçe Sanatı:

Çin Bahçe Sanatı'nın tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte Çin ülkesindeki en eski bahçelerin Shang Hanedanlığı döneminde (MÖ 1600-1046) Sarı Nehir Vadisi içinde kuruldukları söylenmektedir. Araştırmacılar Çin bahçe anlayışının Japon Bahçe Sanatı'na da etki ettiğini söylerler. Hatta bugün sadece Paris'te bile 20 tane Çin tarzı bahçenin inşa edilmiş olduğunu bilmekteyiz.[17] Dolayısıyla Çin bahçe anlayışının sadece Japonya ve Kore gibi Asya ülkelerini değil Avrupa ülkelerini de etkilemeyi başardığını görmekteyiz. Nitekim Çin bahçe sanatının tanınmasıyla birlikte İngilizlerin kendi bahçe anlayışlarının aşırı kurallı yapısından kaynaklanan monotonluğunu fark ettikleri ve daha doğal haline yakın bahçeler inşa etmeye başladıkları bilinmektedir.

Çin bahçe tarzının en belirgin özelliği herhalde bahçenin genişliğine rağmen mahremiyete önem veren, gizliliği sağlayan yapıların da kullanılmasıdır. Çin Bahçesi'nin kayalıkları, tepeleri, akarsuları ve gölleri kullanarak adeta doğanın küçük ölçekli bir kompozisyonunu betimlemesi esas alınmıştır. Bununla beraber bitkilerin nizamı, yolların şekli ve binaların konumuyla sürpriz faktörüne de yer veren doğa manzaraları içinde gezildiğinde muhtelif bahçe elemanlarının arasından doğal güzelliklerle aniden karşılaşma ihtimaliniz de vardır.

Donald Mackenzie'nin *Çin ve Japon Mitolojisi* kitabından Çin bahçelerinde kullanılan enstrümanların mitolojik değerlerinin olduğunu da öğreniyoruz. Bununla beraber Çin bahçelerindeki taşlar da aslında doğal birer heykel elemanı gibi tasavvur edilmektedir. Geleneksel Çin Bahçelerinde gezerken renkli taşlı kaldırımlara rastlandığı malumdur. Taşlı kaldırım, geleneksel Çin Bahçe Sanatının temel özelliklerinden biridir. Kaya bahçesi formundaki yapılar Çin peyzaj geleneğinin ürünüdür.[18]

Öte yandan rüzgar-su anlamına gelen Feng Shui ilkelerine göre tasarlanan Çin bahçelerinde, bahçe kısımlarının aynı zamanda insan varlığının bir yönünü temsil ettiğine inanılmaktadır. (Örneğin kuzey yönü güç, güneydoğu yönü zenginlik, güneybatı yönü

[17] Mahire Mamut, Mehmet Emin Barış, "Çin Bahçesi ve Çin Bahçe Sanatı", Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 14/22 (2012): 48.
[18] Mamut, Barış, "Çin Bahçesi ve Çin Bahçe Sanatı", 49.

evlilik ve aşk gibi) Bu minvalde bahçe doğanın bir kompozisyonu gibi tasarlanmakla beraber tümüyle başıboş bırakılan bir yer de değildir; doğru yönlere doğru çiçekler ekilmeli, bahçenin kısımlarıyla uyumlu bahçe elemanları seçilmelidir. Örneğin gülhatmi üretkenliği, lale aşkı simgeler. Kayısı ve nar, bereket ve ünü; şeftali aşk ve ölümsüzlüğü, portakalsa zenginliği ve şansı sembolize eder. Bunların doğru yerde olmaları gerekir.[19]

Ayrıca Çin bahçesinde kuzey tarafında büyük bir dağ yoksa kuzeyden gelen rüzgarlara karşı koruyucu duvarlar, çabucak uzayan ağaçlar ve kayalıklar inşa edilmelidir. Ayrıca taşların insanlara gücünü geçirdiğine de inanılmaktadır. Başka bir deyişle bahçede vakit geçiren ve meditasyon yapan insanlar bahçenin tasarımından etkilenecek, bahçe elemanlarının ruhlarında bir iz bırakmasını deneyimleyeceklerdir. Bu bakımdan insanlar aslında taşların gücünü kendi içlerine almaktadırlar.[20] Bu yüzden doğal birer heykel gibi tasavvur edilen kayalıklara Çin bahçe sanatında büyük önem verilir. Nitekim ulus devletlerin yükselmeye başlamasıyla inşa edilen kent parklarında da ulusun ideolojisini pekiştirecek heykellere yer verilmesi taşların gücüne dair benzer bir inanışın sürdüğünü gösteriyor olabilir.

Zaten Çin ülkesinde etkisi olan Konfüçyüs, Laozi, Buda gibi bütün büyük düşünürlerin tasavvurunda dağlar ve kayalar dünyanın iskeletini oluşturmakta, sular ise kanın aktığı damarlar olarak tasavvur edilmektedir. Bu sebeple kayalıklar, tepeler ve dağlar sağlamlıkla özdeşleştirilmiştir. Bahçeye ideolojisini veren esas unsur sağlam bir dağ yahut kayalıktır. Esas kurucu unsur hepten indirgeyecek olursak dağ ve sudur (iskelet ve kan) çünkü Çince'de bahçe kelimesi "shan shui" şeklindedir ve aslında dağ ve su sözcüklerinden müteşekkildir.[21] Bu kapsamda gölün kenarlarına da renkli taşların yerleştirilmesi, suyun çevresinin kayalarla bezeli olması; oraya meditasyona gelerek suya bakan insanların bu doğal heykellerden ihtiyaç duyulan enerjiyi temin etmelerini sağlamaktadır.

Bütün bunların yanı sıra Batı bahçelerinde simetrik ve muntazam olan yapay bir güzellik ön plana çıkarılmaktayken Çin bahçesinde simetriye ve aşırı belirgin kompozisyonlara ihtiyaç duyulmamış, hatta yollar bile mümkünse düz olmayan doğal patikalar şeklinde ve

[19] Mamut, Barış, "Çin Bahçesi ve Çin Bahçe Sanatı", 49.
[20] Mamut, Barış, "Çin Bahçesi ve Çin Bahçe Sanatı", 50.
[21] Henri Arvon, Budacılık, (Ankara: Dost Kitabevi, 2006).

adeta oyun oynayan kedilerin hareketleri gibi kıvrımlı halde yapılmaya çalışılmıştır.[22] Bu minvalde geleneksel Çin bahçe sanatında sert bir geometriden ziyade doğal olanı taklit etmeyi amaçlayan bütünlükçü bir felsefenin egemen olduğunu söyleyebiliriz. Son olarak Çin bahçelerinin Budizm'den de etkilendiğini ancak Hindistan'da Maya'nın Buda'yı bir ağaç altında doğurmuş olması sebebiyle bahçe mimarisinde ağaç unsuruna çok önem verilmekteyken Çin bahçesinde en önemli unsur iskeleti (ideolojiyi) temsil eden kayalar olarak karşımıza çıkmaktadır.[23]

1.2. Hint Bahçe Sanatı:

Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin bahçe maddesinde şöyle yazmaktadır: "Hint yarımadasında 2000 yıl öncesinden beri bahçe ve park geleneği yerleşmiş durumdadır. Budist manastır ve tapınaklarına ait serbest düzenli bahçelerle Hint bahçe sanatı geleneği sürdürülmüştür. XIV. yüzyılda Delhi Sultanı Fîrûz Şah Tuğluk (1351-1388), geniş ölçüdeki imar hareketleri arasında özellikle değer verdiği bahçe tertibine geometrik düzeni getirmiştir. XV. yüzyılda Gucerât'ta bir "bahçe-şehir" kurulduğu da bilinmektedir. Ancak Hint-İslâm bahçesi, restore edilerek günümüze kadar gelen çok sayıda ve üstün değerdeki örnekleri Bâbürlüler çağında vermiştir. XVI. yüzyılın başında Bâbür Şah Hindistan'a girip Delhi'de yönetimini kurduktan sonra atası Timurlenk'in Semerkant'taki bahçelerinin benzerlerini Agra ve Keşmir'de, kendi ifadesine göre "Hindistan'ın sıcağına, fırtınalı rüzgârına ve tozuna karşı koymak üzere susuz bir çevrede sulama sistemi geliştirerek" büyük bir hevesle yaptırmış, hatta bazılarını bizzat tertiplemiştir. Cihangir zamanında daha da olgunlaşan Bâbürlü bahçesi Şah Cihan döneminde doruk noktasına ulaşmıştır.

Zamanla, Semerkant'ın bol yeşilli bağ-bahçe tipinin dağlardan gelen sularla beslenen Keşmir yöresi dışında, Hindistan'ın kavurucu sıcağına uymadığı görülerek yüksek duvarlarla çevrili, geometrik düzeni daha bâriz ve daha yalın bir bahçe tipi benimsenmiştir. Ana ve tâli eksenlerini su kanalları ile onlara paralel ağaçlı yolların teşkil ettiği bu mimari bahçelerde İran bahçesindekinden çok daha geniş ölçülerde çârbağ sistemi uygulanmış, bazan da teraslamalar yapılmıştır. Bâbürlü saray bahçesi çok kere üç

[22] Fung Yu-Lan, Çin Felsefesi Tarihi, çev. Fuat Aydın (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).
[23] Mamut, Barış, "Çin Bahçesi ve Çin Bahçe Sanatı", 50.

kademelidir. İlk kademede hükümdar halkı huzuruna kabul eder; ikincisi özel bahçesi, üçüncüsü ise saray kadınlarının bahçesidir. Sekiz cenneti temsilen sekiz kademeli bahçelere de rastlanabilir. Kanalın ulaştığı iki seviye arasındaki meyilli ve işlemeli taş yüzeyden suyun akıtılması bahçeye bir ölçüde canlılık verirse de düz ve geniş teraslar bütüne hareketlilik vermekten uzaktır. Orta Asya çadırından mülhem pavyonlar bahçe teraslıysa üst kademede, düz ise yükseltilmiş bir platform üzerinde ve en çok da çârbağın kesişme yerinde konumlandırılır. Sahibi öldüğünde pavyonun türbeye çevrilip bahçenin halka açılması gibi Budist tesiri gösterdiği söylenebilecek uygulamalara da rastlanmaktadır. Göz alıcı yerli süsleme üslûbu, küçük bina ve havuz gibi mimarlık eserlerindeki ahşap ve taş işçiliğinin girift desenlerinde kendini göstererek İslâm-Moğol bahçesine Hint sanatından bir unsur getirmiştir.

Çoğu restore edilmiş ve bugün gayet iyi durumda bulunan başlıca Bâbürlü bahçeleri arasında şunlar sayılabilir: Aram Bağ (Agra, XVI. yüzyıl başı, Bâbür Şah [1494-1530] zamanı); Hümâyun'un türbesi (Delhi, XVI. yüzyılın ilk yarısı); Nesîm Bağ (Keşmir, XVI. yüzyılın ikinci yarısı Ekber [1556-1605] zamanı); Lahor Kalesi'nin avlu ve bahçeleri (inşaatı XVI. yüzyıl ortasında Ekber tarafından başlatılıp Cihangir, Şah Cihan ve Evrengzîb tarafından devam ettirilmiştir); Agra Kalesi'nin avlu ve bahçeleri (Ekber zamanı); Ekber'in Türbesi (Agra, Ekber zamanında başlanıp Cihangir tarafından bitirilmiştir); Akbal (Keşmir, XVII. yüzyıl başlarında Cihangir'in karısı Nurcihan tarafından yaptırılmıştır); Nişat Bağ (Keşmir, Nurcihan'ın kardeşi Âsaf Han tarafından yaptırılmıştır); Cihangir'in Türbesi (Lahor); Kızılkale'nin avlu ve bahçeleri (Delhi, XVII. yüzyılın birinci yarısı, Şah Cihan zamanı); Tac Mahal (Agra, Şah Cihan tarafından karısı Mümtaz Mahal için yaptırılmıştır); Çeşme Şâhî (Keşmir, Şah Cihan için yapılmıştır); Şalimar Bağ (Lahor, Şah Cihan için yapılmıştır)."[24]

Görüldüğü üzere Hint bahçe sanatı da başlangıç itibariyle Budist manastır ve tapınakların etkisiyle sadeliği ve doğa taklidini esas alan Çin bahçe sanatına benzemektedir ancak zamanla geometrinin daha baskın çıktığı bir tasarım şekli esas alınmıştır. Çin bahçesinden farklı olarak Hint bahçelerinin daha kurallı bir yapıya sahip olmasında semavi dinlerden İslamiyet'in etkisinin rol oynadığını düşünebiliriz. Nitekim semavi dinlerin kitaplarında sayılara (örneğin sekiz cennet gibi) ve bazı cennet tasvirlerine hususen değinilmiştir.

[24] Evyapan, "bahçe", islamansiklopedisi.org.tr/bahce.

Ayrıca Budizm'den beri ağaç metaforu Hint geleneğinde hep önemli olagelmiştir. Öte yandan Hint bahçelerinde de tıpkı Japon bahçelerinde olduğu gibi bir mezar/türbe etrafında şekillenen nizamın görüldüğünü söyleyebiliriz ancak Japon ve Çin geleneğinde genellikle tepede yer almasına özen gösterilen merkezdeki mezar yapısının etrafı sağlamlığı temsil eden ve gücünün ziyaretçi insanlara da sirayet edeceğine inanılan kayalıklarla tahkim edilmekteyken Hint bahçelerinde genellikle bol ağaçlandırma kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu ağaçlandırmanın Hindistan ikliminde yeterince başarılı olmadığı görüldükçe bahçe alanını muhtelif bina ve tasarımlarla doldurmaya gayret etmişlerdir. Bu tasarımlarda zamanla aşırı süslemeden kaçınmadıkları da göze çarpmaktadır.

Çin bahçeleri ve dolayısıyla Japon ve Kore bahçeleri de genellikle sadeliği ve bütünlüğü merkeze alan tipik özelliklere sahiptir. Turna, kaplumbağa, ejderha gibi mitolojik değeri haiz hayvan figürleri, karmaşık patikalar, kıvrımlı ve doğal görünen yapılar, gizemli ve mistik bir hava estiren doğa kompozisyonları… Bu üslubun uzun süre kalabilmesinde semavi dinlerin bölgede hakimiyet kuramamış olmasının da payı olabilir. Öte yandan Çin bahçesinde de elbette çok bariz kuralların olduğunu biliyoruz ancak bunlar sayılarla ve Batı bahçelerinde olduğu gibi geometrik tasarımlarla karşımıza çıkmamakta; daha örtük ve mistik bir kompozisyonla işmar edilmeye çalışılmaktadır. Hindistan'da ise Budizm'den sonra etkili olan farklı inançlar bahçe anlayışını da çeşitlendirmiştir.

Fotoğraf 4.Tipik bir Çin bahçesi örneği: Bitki, su ve taş kullanılarak yapılan sade doğa kompozisyonu. Bahçenin kuzeyi ise yüksek duvarlarla kapatılmış.

Fotoğraf 5. Ünlü Yu Yuan Bahçeleri'nden bir kesit. (16. yy)

Fotoğraf 6. Lingering Bahçesi, Jiangsu.

Fotoğraf 7. Zürih'te bulunan bir yapay Çin Bahçesi.

Fotoğraf 8. Rikugien Garden, Japonya.

Fotoğraf 9. Ünlü Hint Bahçesi Ram Bağ. (1528)

Fotoğraf 10. Ram Bağ'dan başka bir kesit.

Fotoğraf 11. Tac Mahal Bahçesi.

Fotoğraf 12. Nishat Bağ, Keşmir.

Fotoğraf 13. Chashma Shai (Çatma Şahi), Keşmir.

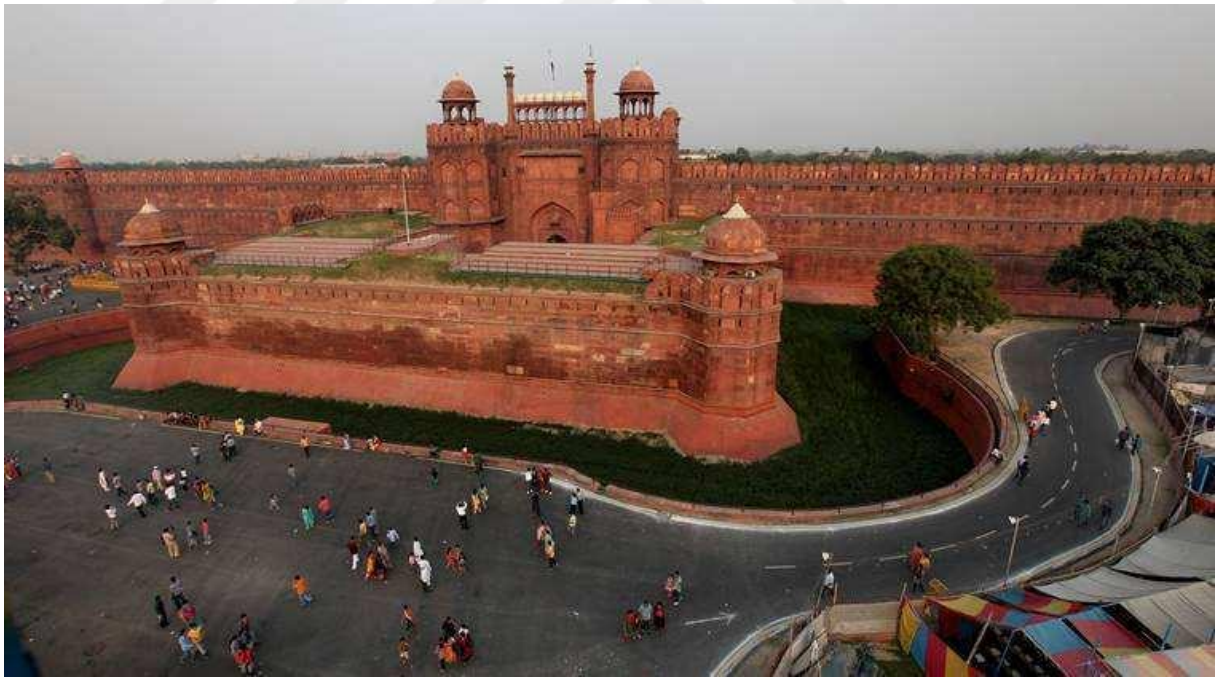

Fotoğraf 14. Günümüzde Red Ford olarak da bilinen Şahcihanabad. (Şimdiki hali)

Fotoğraf 15. Şahcihanabad'ın tahminen ilk hali bu şekilde resmedilmektedir.

1.3. Mısır Bahçe Sanatı:

Anaakım tarih anlatısı, tarih öncesi çağlar ve tarih çağları diye keskin bir ayrım yapmaktadır; bu ayrım herkesin bildiği üzere çok önemli bir şeyi referans noktası kabul ederek yapılmaktadır: yazının icadı. Gerçekten de yazının icadından sonra (takriben İ.Ö. 3000 dolaylarında) Antik Mısır'da dünyanın en görkemli cemiyetlerinden biri neşvünema bulmaya başlamıştır. Ancak Mısır'da tarımın ortaya çıkmasıyla ilgili yazılar çok daha uzun zaman öncesine işaret eder. İ.Ö. 6000 civarında türlerin ehlileştirilmesinin ve tarım faaliyetlerine başlanmasının Nil Vadisi'nde gerçekleştiği düşünülmektedir.[25] Antik Mısır'da hemen hemen her evin etrafında güzel bahçelerin, meyve ağaçlarının ve bağların bulunduğu yazılmaktadır.[26] Bununla beraber soyluların ve zengin şahısların muntazam bir şekilde planlanmış bahçeler içinde güzel köşklerinin olduğunu da yazan Afet İnan bu bahçelerin hususi surette muhafaza edilen, duvarlarla çevrili; meyve ağaçları ve havuzlarla güzelleştirilen yapılar olduğunu da belirtir. Öte yandan Nil taşkınlarının ölçülmesi için yapılan hesap faaliyetlerinin geometri ve matematik gibi disiplinlerin

[25] Sophie Desplancques, Antik Mısır, çev. İsmail Yerguz, (Ankara: Dost Kitabevi, 2019), 33.
[26] Afet İnan, Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti, 6. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 200.

oluşmasına katkı sağladığı bilinmekle beraber "Nilometre" adı verilen ölçüm aletinin üretilmesi de hayranlık uyandırıcıdır. Yaklaşık 2,5 metre çapında dairesel bir kuyu formunda olan Nilometre ya da Nilmetre denilen bu yapının ortasındaki sütünda işaretlenen seviyelere bakılmak suretiyle Nil Nehri'nin ne kadar kabaracağı saptanabiliyordu. Hatta bu sayede her sene tarımsal üretimin ne kadar verimli olabileceği su seviyelerine bakılarak tespit ediliyor ve buna göre vergi öngörülüyordu.[27] Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Mısır'da en önemli faaliyet meşhur Nil Nehri'ne bağlı olarak gelişen tarımdır ve bahçelerin esas amacı tarımsal üretim yapabilmek olsa da ciddi bir estetik kaygıya sahip oldukları da besbellidir.

Mısır bahçesinde simetri ve nizam önemlidir. Nitekim Mısır, matematiğin ve geometrinin geliştiği bir yerdir ve Mısır coğrafyası Uzakdoğu gibi yoğun bitki örtüsüyle kaplı değildir. Bundan dolayı da Mısır bahçelerinin doğayı modellemeye çalışan Uzakdoğu bahçeleri gibi olmadığını, bunun yerine şekle ve simetriye önem veren tasarım ağırlıklı bir nizama sahip olduğunu düşünüyoruz. Buna karşın Mısır bahçeleri de Doğu bahçeleri gibi mahremiyete önem verildiği belli olan, etrafı genellikle yüksek duvarlarla çevrili yapılar teşkil etmektedir. Bunlar aynı zamanda kum getiren rüzgarlara karşı koruyucudur. Mısır bahçeleri genellikle dikdörtgen formda olup içerisinde hurma, palmiye, incir, nar ve asma gibi ağaçlar barındırır. Bununla beraber sadece estetik kaygıyla ya da kralların gücünü göstermek amacıyla değil aynı zamanda farmakolojik anlamda bitkilerden istifade edebilmek için de bu bahçelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

[27] Hatice Erdemir, Hasan Akyol, Onur Günday, "Nil: Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir", İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1. bs. 243 (2015)

Fotoğraf 16. Bir eski Mısır bahçesi papirüsü.

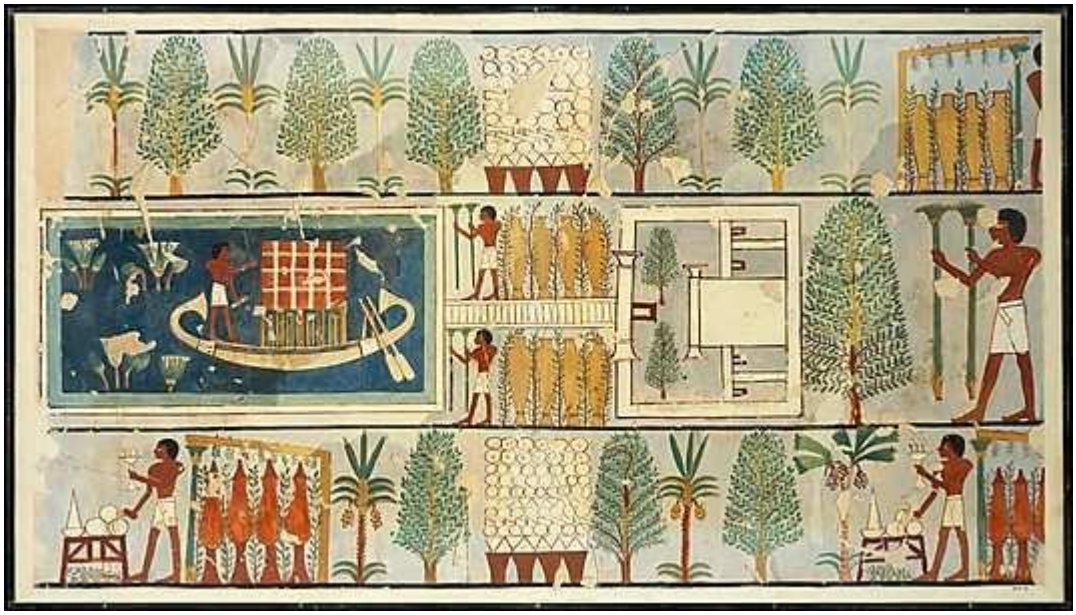

Fotoğraf 17. Bir başka Mısır bahçesi papirüsü.

1.4. İslam Bahçe Sanatı:

İslam Bahçelerinin cennet tasviri olarak tasavvur edildikleri bilinmekle beraber Fairchild Ruggles bunu bir miktar indirgemeci bulmaktadır. Nitekim İslam ülkelerinde tasarlanan bahçeler sadece inananlara vadedilen cennetin bir modellemesi değildir; elbette bu bahçeler *Kur'an*'ın tasvirlerinden ilham almaktadır ancak bu bahçe tasarımları büyük ölçüde ilgili ülkelerin iklim, coğrafya ve topoğrafya özelliklerinden etkilenmek suretiyle farklılıklar arz etmektedir. Ruggles'e göre bu yüzden İslam bahçelerini sadece cennet özlem ve tasvirine indirgemek İslam bahçe sanatının ihtiva ettiği zenginliği göz ardı etmeye sebep olabilir. Öte yandan bütün İslam bahçelerinde ortak bir unsur olduğunu da dile getirir: cahar bağ. Ortada bir havuz yahut şadırvan olmak üzere cennetteki dört ırmağa tekabül edecek şekilde dört ayrı su bulunduran bahçe tipi, İslam'ın yayıldığı bütün ülkelerde müşterek bir model teşkil etmiştir.

Genellikle seyretmek ya da yürüyüş yapmak için tasarlanan Batı bahçelerine karşın İslam'ın yayıldığı ülkelerde inşa edilen bahçelerin esas amacı tefekküre ve dinlenmeye uygun bir ortam tesis etmektir. Bu anlayış özellikle Müslümanların kuzeye yayılıp İran'ı fethetmeleri sonrasında orjinin İran'da olduğu varsayılan cahar bağ modelinin genel bir İslam bahçe formu olarak yaygınlaşmasıyla etkili hale gelmiştir. İslam bahçelerinin suyu merkeze alan tasarımına bilhassa vurgu yapan Emma Clark'a göre, İslam bahçe geleneğinin diğer bahçe tasavvurlarından asıl farkı temelde bir tevhid fikrine dayalı olmasıdır. Nitekim Clark, Granada'daki Cennetü'l Ârif'te yer alan Patio de la Acequia gibi muhtelif Elhamra bahçelerinin net bir şekilde birlik fikrini vurguladığını dile getirmektedir.[28] Öte yandan elbette İslami bahçe tasavvuruyla Ortaçağ Avrupa bahçeleri arasında birtakım benzerlikler de bulunabilir. Nitekim modern botanik bahçelerini değil de manastır ve katedral bahçelerini göz önünde bulundurursak avlulu yapı kullanımına buralarda da rastlarız.

Cahar bağ'ın kaynağı olan İran'da ise 3000 yıl öncesinde bile evlerin bahçelerle çevrili olduğu kimi kaynaklarda geçmektedir. İran halkı bahçelerine "perdis" demektedir.[29] Bu kelimenin Arapça'da "Firdevs" kelimesine tekabül ettiği ve Firdevs'in *Kur'an*'da geçen

[28] Emma Clark, İslam Medeniyetinde Bahçe Sanatı, çev. Adem Yerinde, Elif Dolanbay (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2017), 43.
[29] Sima Pouya, Ömer Demirel, "İran Bahçe Sanatının ve Tasarım Özelliklerinin Araştırılması", Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi 17, (2016) syf. 97.

bir cennet ismi de olduğu bilinmektedir. Hatta Yunanca'da bahçe anlamına gelen "paradeisos" kelimesi, İngilizce'de "paradise" olarak kullanılmakta ve cennet anlamına gelmektedir. İslam öncesinden beri Sasani bahçelerinde uygulanmakta olan cahar bağ modelinin zamanla İran'ın vazgeçilmez bir tasarımı haline geldiğini ve İslam ile birlikte ülkeler arası bir değere dönüştüğünü anlamaktayız. Nitekim bugün neredeyse bütün İslam bahçelerinde bu formla karşılaşmaktayız.

Demirel ve Pouya ilgili makalede İran bahçelerinin önemini şöyle anlatmaktadır: "İran bahçelerinde genellikle bir bina, bahçenin merkezinde veya en yüksek yerinde inşa edilir ve karşısında da güzel bir manzara oluşturacak şekilde bir havuz yer alır. Bahçenin büyük bir bölümüne meyve ağaçlarının dikilmesi, yeşil alandan daha fazla yararlanma imkanı sağlar. Bahçelerin, kentin görsel güzelliği ve mimarisi üzerine yaptığı olumlu etkinin yanı sıra, sosyokültürel bakımdan da büyük katkısı söz konusudur. Fars şiiri ve edebiyatı, şairlerin ve yazarların bahçeleri metheden şiir ve yazıları ile doludur. Nitekim Firdevsi, Menuçehri, Nizami, Hafız, Sadi ve Mevlana gibi tarihi şahsiyetler, İran bahçeleri hakkında çok güzel şiirler yazmıştır."[30] Bunun yanı sıra İran bahçelerinde çembersel yapıya pek rastlanmamakta ve geometrik şekillerin İslam öncesinden beri yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. İran bahçelerinin en parlak dönemi olarak genellikle Safeviler zamanına atıf yapıldığını ve bu dönemde inşa edilen bahçelerin, şehirlerin fiziksel yapısını derinden etkilediğini de anlamaktayız. İran'da Batı tarzı bahçelerin yapımı ise çok daha sonradan Kaçarlar döneminde gündeme gelecektir.

İslam'ın yayıldığı bölgenin genellikle kurak bir coğrafyaya sahip olması sebebiyle bahçe tasarımlarında su kullanımına ve gölgelendirme için bolca ağaç kullanımına aşırı önem verildiğini vurgulayan Clark, çiçek kullanımına ise bu düzeyde bir özen gösterilemediğini söyler ancak bunun çok önemli bir istisnası olduğunu da vurgular; Osmanlı ve bilhassa İstanbul bahçeleri zengin çiçeklendirme usulüyle apayrı bir güzelliğe sahiptir.[31] Hakikaten de ünlü "Bilge Mimar" Turgut Cansever Hocamız İstanbul'da bahçe kültürü üzerine kaleme aldığı yazıda şunu dile getirmiştir: "Sanat eserini, dünyanın bir noktadan bakılarak anlaşılabileceği inancının yansıması olarak gören son on asırlık Batı kültürünün Aristocu statik varlık görüşüne karşılık, doğu ve esas itibarıyla İslam-Türk Asya

[30] Pouya, Demirel, "İran Bahçe Sanatının ve Tasarım Özelliklerinin Araştırılması", 100-101.
[31] Clark, İslam Medeniyetinde Bahçe Sanatı, syf. 153.

kültürlerine asli özelliklerinden birisini kazandıran temel varlık telakkisi; varlığın dinamik bir süreç olduğu ve bir noktada durarak değil, var olanın içinde yer aldığı sonsuz mekânda onu her cephesi ile görecek şekilde etrafında hareket ederek anlaşılabileceği inancıdır."[32]

Cansever Hocamız'ın işaret ettiği bu dinamizm hususu aslında Uzakdoğu bahçelerinde de karşımıza çıkmaktaydı; nitekim doğayı taklit etmeyi amaçlayan Çin, Japon ve Kore bahçelerinde uzaktan bakıldığında genellikle her tarafı açıkça görülmeyen kompozisyonlarla karşılaştığımızı ve bahçenin içinde dolaşmaya başladığımızda mevsimlere göre değişkenlik arz eden muhtelif sürprizlere rastlayabildiğimizi belirtmiştik. Burada aslında Doğu ve Batı anlayışlarının varlık mefhumuna bakışlarıyla alakalı bir tasarım biçimi benimsedikleri göze çarpıyor. Varlığın olmuş bitmiş ve özü ele geçirilebilir bir nitelikte olduğunu varsaymakla, varlığın olmakta olan ve her an yeniden var olduğu için mahiyetine tam olarak vakıf olamayacağımız bir şey olduğunu kabul etmek arasındaki zihniyet farkı bahçe tasarımlarında ve mimaride doğrudan etkili olmaktadır. Nitekim Cansever, "Mimarinin durağan, tabiatın dinamik yapılarının biri birini yücelten beraberliği, Osmanlı şehirlerinde bireyin çevre bilinci ile mimarlık ve bahçe kültürünün oluşumunda belirleyicidir" demek suretiyle bu zihniyet farkının tecessümüne dikkat çekmiştir. Bu zihniyet farkı o kadar mühimdir ki Cansever makalesinde her bir tespitine müstakil bir eser kaleme almak iktiza edecek şekilde şu açıklamaları yapar: "Her ev bir bahçeye sahiptir. Her bahçenin de mevsimlere göre değişen, yeniden oluşan yapısı içinde hareketli bir unsur olarak su da önemli bir yer tutar. İslami Cennet tasavvurunun unsurları olarak çeşit çeşit meyveli ve gölgeli ağaçlar, renk renk çiçekler ve şırıldayan su, ev bahçelerinin dışında cami avlularında, çevrelerinde, şehirlerin merkezi alanlarında ve mesire yerlerinde de asli unsurlar olarak değerlendirilmişlerdir. Abidelerin çevresinde ebediliğin sembolü olan ulu çınar ağaçlarının, servilerin farklı boyutları yanında, çiçekler de özel bir yere sahip bulunurlar. Edirne Selimiye Camiisi inşaatı tamamlanırken İstanbul'dan onbinlerce gül fidanı getirildiği, asır başı Türk aydınlarının bolca içtikleri sigaradan mülhem olarak adı sonradan Küllük olarak değişen mevkiin esas adının Beyazıd Camisi'nin gül bahçesinden ötürü Güllük olduğu bilinmektedir. Lale'nin bir tarihi döneme adını vermesi, İstanbul'un

[32] Turgut Cansever, "İstanbul'da Bahçe Kültürü", Düşünen Şehir, sayı 18, (2023): syf. 16.

mukaddes mevkii Eyüp Sultan yöresinin aynı zamanda bir çiçekçilik merkezi olması, İstanbul'un fethinden sonra çevreyi erozyona karşı fundalar ile korumak üzere fundacı takımlarının kurulmuş bulunması, 15. asırda Okmeydanı çayırlarının ve daha sonra geliştirilen diğer mesire yerlerinde yeşil örtüyü oluşturan farklı türdeki bitkilerin varlığını korumak için bu yörelere çatal tırnaklı hayvanların girişinin men edilmesi ve insanların belirli mevsimlerde çayırların üzerinde yürümemesini sağlamak üzere çayır bekçilerinin görevlendirilmesi; İstanbul'da insanların evlerinin bahçelerini geliştirme iradesi dışında şehrin ortak mekânları ile çevre tabiatını korumak ve geliştirmek için nasıl bir bilinç ve yönelişe sahip olduklarını göstermektedir. İnsanı yalnızca pasif bir seyirci telakki eden Batı kültürünün ürünü olan Rönesans ve Barok mimarisinde, oluşumuna katılmadıkları yapı yığınları halindeki apartmanlarda yaşamaya mahkûm edilen insanların, yaşadıkları şehirlerin geniş parklarının yalnızca seyircisi ve zaman zaman da ziyaretçisi olmalarına karşılık, sanatın yaşanan hayatın ayrılmaz bir parçası kabul edildiği Osmanlı mimarlık, şehir ve bahçe kültürü bütünü ile yaşanan dinamik bir süreçtir."[33]

Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde bahçe maddesinin yazarı da olan Gönül Aslanoğlu Evyapan Osmanlı'da bu zihniyet dönüşümüne dikkat çekecek şekilde ilgili maddede şunları ifade etmiştir: "XVII. yüzyıl sonlarında duraklama dönemiyle birlikte önceleri büyük kısmı dış mekânda geçen gündelik saray hayatının gittikçe lüks döşenen iç mekânlara çekildiği ve bahçenin artık tabiatla iç içe huzur dolu saatler geçirilebilecek bir yerden ziyade içinde sadece şatafatlı eğlencelerin düzenlendiği bir yer olarak telakki edilmeye başlandığı görülmektedir." Evyapan, makalesinde, Kâğıthane'de sultan ve devlet erkânı için 170 adet yazlık köşkün inşa edilmesiyle yaratılmış olan Sâdâbâd saraylar kompleksinin meydana getirilmesinin ilham kaynağı olarak Lâle Devri'nde; Fransa'daki Versailles Sarayı'ndan ve yazlık saraylar topluluğu Marlyle-Roi'dan etkilenen Paris elçisinin fikir vermiş olmasını dile getirmektedir.

Evyapan'a göre Batı bahçe sanatı etkisine girmeden evvel Türk bahçe düzenleme geleneğinde esas olarak yalınlık, bahçenin yaşamak için kullanılması ve işlevsellik özellikleri hakimdi. Dışarıda yaşamaya değer verilmesinin Türk göçebe geleneğinin bir tesiri olabileceğini düşünen Evyapan bahçede asıl meselenin huzur aramak olduğunu söyler; hatta ona göre huzur aramak o kadar ehemmiyet teşkil etmektedir ki sarayın inşa

[33] Cansever, "İstanbul'da Bahçe Kültürü", 17.

edileceği yerin belirlenmesinde bile ilk önce arazinin nerede bulunduğu, genel yapısı, eğimli olup olmadığı, arazinin gördüğü manzara, arazinin havası ve suyu gözetilir; bunlara dikkat edildikten sonra bahçe düzenleme sanatı icra edilir, bina ise bütün bu süreçlerden sonra gelirdi. Evyapan bundan dolayı İstanbul'da erken zamanlar inşa edilen saraylara doğrudan "bahçe" dendiğini yazmakta ve bilhassa Tokat Bahçesi, İstavroz Bahçesi gibi isimleri de örnek olarak vermektedir. Nitekim bina bahçeye nazaran daha önemsiz olarak görüldüğünden binaya dair hususiyetler bahçe düzenini pek ilgilendirmemekteydi. Bu durum tam da Batı sanatında karşımıza çıkan, bahçenin binaya bağlı olarak ve bina çevresinde adeta binanın tamamlayıcı unsurlarını ihtiva eden mimari enstrümanlar toplamı olarak görülmesinin tam tersi tarzda uygulanan bir bahçe düzenleme sanatına işaret etmektedir. Bu minvalde Batı'daki barok bahçe fikrinden çok daha farklı bir bahçe sanatı anlayışı neşvünema bulmuştur diyebiliriz. Bahçe bizde geometrik ve mimari birtakım hususiyetleri haiz olmakla beraber yalnızca güzel bir görüntü teşkil etmesi ve uzaktan bir yerden seyredilmesi amacıyla değil; içinde bulunduğumuz, yaşadığımız yer olarak tasavvur edilmekte ve bu sebeple tıpkı Asya bahçelerindeki sürpriz unsuru gibi, Evyapan'ın tabiriyle "bir ağaç altında oturulduğunda dallarla çerçevelenmiş bir deniz manzarasını veya bir çardakta dinlenirken geri plandaki tepe üzerinde yeşil bir fon teşkil eden bir fundalığı gözler önüne sermesi gibi çok sayıda ufak görüş açılarının sağlanmasına" imkân vermektedir. Türk bahçe sanatının eksenlere sıkı sıkıya bağlı olmaması aşırı şekilci bir anlayışın önüne geçmiştir. Evyapan'a göre "Türk bahçesinde insan eli değmişlikle tabiatın hakkını veriyor olma ustaca dengelenmiştir denilebilir." Bunlara mukabil bilhassa Dolmabahçe ve Beylerbeyi Saraylarının bahçe tasarımında uygulanan formel yapı ise Batı bahçe düzenleme sanatının hiç kuşkusuz Türk bahçe sanatına tesir ettiğini göstermektedir. Nitekim Batı tesirinin olduğu dönemlerde yaratılan Türk bahçeleri artık içinde yaşamaktan ziyade dışarıdan seyredilmeye yönelik kurgulanmış bahçeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşılacağı üzere bu süreçte tıpkı batıda olduğu gibi bina da bahçe düzeninde etkili olmaya başlamış ve bahçelerin eksene göre yapılmasına önem verilmiştir. Sadeliğin ihtişamını yansıtan çiçek bahçeleri yerlerini, birbirine giren desenlere ve muhtelif renk kombinasyonlarına bırakmıştır. Evyapan'a göre bu süreçte şunlar da olmuştur: "Ağaçlar tarhlardan çıkarılmış ve özellikle bodur ağaçlar çeşitli şekillerde kırpılarak mimariye uydurulmuştur. Su elemanı şekil değiştirerek geniş ve durgun yüzeylere, büyük havuzlara dönüşmüştür.

İçinde gezinmekten çok seyir amacını taşıyan teraslar arasında seviye farkı fazlalaşmıştır. Düzenlemede vazo, heykel, süslü dökme demir kapı, parmaklık, lamba direği gibi çok sayıda Batı kökenli bahçe mobilyasına yer verilmiştir."[34]

Turgut Cansever Hocamız ise Türk bahçelerinin Batı bahçelerinden farkına ilişkin şu tespitlerle makalesini hitama erdirmiştir: "Türk-Osmanlı bahçesi tabiata Allah'ın insana hediye ettiği güzellikler karşısında saygı ve hayranlık ve huşu hissi içinde yaklaşılmasını sağlamak amacı ile düzenlenir. Bu açıdan Fransız bahçesinde yapıldığı gibi ağaçların tabiatlarına tamamen aykırı bir şekilde geometrik biçimler verilerek budanmasının yerine tabiat varlıkları olarak ağaçların, çalıların yapılarından kaynaklanan biçimleri değiştirilmeden adeta yüceltilmeleri yoluna gidilmesi, Türk-Osmanlı bahçesinin asli özelliğidir. Bu özellik Uzakdoğu, Orta Asya ve İngiliz bahçelerinde de görülen bir özellik olmasına karşılık, İngiliz bahçesinde tabiatın kendi haline bırakılmışlığının güzelliğini belirginleştirecek olan mimari zemininin barok-rokoko hareketliliği ile yok edilmesi, Uzakdoğu ve Japon bahçelerinde tabiatın rastlantısallığının gerçekleştirilmesi gayretinin suniliğine karşılık, Türk-Osmanlı bahçelerinde insan eli ile vücuda getirilenin suniliğinin tabiiliği ile tabiatın tabiiliği korunarak gerçekleştirilmiş olması, oluşan güzelliğin bir diğer kaynağını teşkil eder. Türk-Osmanlı döneminde İstanbul bahçelerinin ister bir evin isterse büyük tabiatın bir düzenlemesi olsunlar, bahçe unsurlarının büyük tabiat zemini ve sonsuz mekân ile ilişkisinin bahçenin üslubunu belirleyen bir meseleler alanı oluşturduğu açıkça görülür. İngiliz bahçesinde bitki bolluğu, çeşitliliği ve karmaşıklığı içinde gündeme gelmeyen ve bahçenin biçim dili içinde ortaya çıkmasına imkân olmayan bu ilişkinin Orta Asya, Hind-Türk ve İran bahçelerinde de önemli bir üslub unsuru olduğu bilinmektedir. Bahçeyi oluşturan tabiat unsurlarının belirginliği bu unsurları farklı ölçekte olsalar da, Süleymaniye avlusundaki ulu çınarlarda, mesire yerlerinin veya meydanların tek servi veya servi kümelerinde olduğu gibi büyük abidevi varlıklar, tektonikler düzeyine ulaştırırken, çiçek tarhlarının içindeki çiçeklerin ve çiçek kümelerinin de tezyinî bir düzene ulaşarak transandantal bir çözümün objektif tezahürü olacak şekilde tertiplenmesi Osmanlı-İstanbul bahçe kültürünün tezyinî karakterini oluşturur."[35]

---

[34] Evyapan, "bahçe", islamansiklopedisi.org.tr/bahce.

[35] Cansever, "İstanbul'da Bahçe Kültürü", 17.

Türk bahçe sanatı hakkında daha fazla malumat sahibi olmak için Gönül Evyapan'ın *"Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri"* kitabını ve Sedat Hakkı Eldem Hocamızın *"Türk Bahçeleri"* isimli eserini iyice tetkik etmek gerekir. Burada bu zihniyet ayrışmasıyla ilgili daha fazla iktibasa yer verme imkânımız olamaz.

Nurhan Atasoy'un *"Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek"* isimli çalışmasında izah ettiği kimi hususlara da kısaca yer vermemiz gerekmektedir. Bu eser Türk Bahçesi kavramıyla ilgili çok önemli bilgileri ihtiva eder ve renkli basımıyla tarihî görsellere de yer vermiş olması sebebiyle hususi bir değeri haizdir. İslam Ülkelerindeki Bahçeler bahsinde Nurhan Atasoy, Türk bahçelerinde çahar bağ'ın etkisinin Türklerin Anadolu'ya gelişinden itibaren oluşturdukları birçok bahçede görüldüğünü tespit ederek şu ifadelere yer verir: "Kaçınılmaz bir kültür ilişkisi içinde bulunulan İran'ın birbirini kesen su kanalları ile belli bir düzen gösteren, çahar-bağ, yani dört bahçe şeması ve kültürünün etkisi, Anadolu'ya gelip yerleşen ve çeşitli devletler kuran Türklerin yarattıkları bahçelerde; Diyarbakır'da Kale içindeki Artuklu Sarayı'nın mozaikle süslü havuz ve su kanalı çevresinde geliştirilmiş bahçesinde; Selçukluların Kubadabad Sarayı bahçelerinde ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, bunun gibi daha nice bahçelerinde kendini gösterir. Osmanlılar'da ise bu etkileşim, daha sonra üzerinde duracağımız Karabali Bahçesi ve Sultaniye Bahçesi birkaç bahçeyle sınırlı kalmış görünmektedir."[36] Nitekim Osmanlı'da bahçe mimarisi çok daha çeşitli formlarda gelişmiştir. En önemli Osmanlı saray bahçeleri -şimdilerde pek esamesi okunmayan- Bursa Sarayı ve bahçesi, Edirne Sarayı ve bahçesi, İstanbul'da Eski Saray, Rumeli'de Filibe ve Çatalca Sarayları, Silivri bahçesi, Manisa Sarayı, Amasya Sarayı ve Topkapı Sarayı bahçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'un saray dışında kalan hasbahçeleri ise Florya Bahçesi, Langa Bostanı, Karabali Bahçesi, Kağıthane, Karaağaç Bahçesi, Aynalıkavak Bahçesi, Ihlamur Bahçesi ve Mesiresi, Beşiktaş Sarayı ve Bahçesi-Dolmabahçe, Çırağan Sarayı ve Bahçesi, Emirgan Bahçesi, Kalender Bahçesi, Büyükdere-Kırkağaç-Feridun Bahçesi, Fener Bahçesi, Üsküdar Sarayı ve Bahçesi (Kavak Sarayı), Istavroz Bahçesi-Beylerbeyi, Kuleli Bahçesi, Kandil Bahçesi, Göksu ve Küçüksu mesireleri, Çubuklu Bahçesi, Tokad Bahçesi ve Beykoz Kasrı ve Sultaniye Bahçesi şeklindedir.

[36] Nurhan Atasoy, "Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek", (İstanbul: Aygaz Yayınevi, 2002).

Fotoğraf 18. Pakistan'ın Lahor kentindeki Şahdara Bağ'daki Cihangir Türbesi

Fotoğraf 19. Keşmir'de Babür döneminden Nishat Bahçesi

Fotoğraf 20. Kahire'deki el-Ezher Parkı

Fotoğraf 21. Isfahan'daki Çehel Sütun Köşkü ve Bahçesi

Fotoğraf 22. Elhamra Sarayı'nda bulunan ünlü Aslanlı Avlu

Fotoğraf 23. Elhamra Sarayı Bahçesi

Fotoğraf 24. Elhamra Sarayı Bahçesi

Fotoğraf 25. Fin Bahçesi, İran

Fotoğraf 26. Lahor şehrindeki Şalimar Bahçesi

Literatürde geçen ünlü Timur Rönesansı hiç şüphesiz bu çahar bağın uygulanmasında ve Hindistan'dan İran'a kadar birçok ülkede kopya edilmesinde etkili olmuştur. Bu durum Mustafa Şahin'in *Timurlular Devrinde Herat'ta Sivil Mimari* isimli makalesinde şu şekilde geçer: "İster yapı alanında ister süsleme alanında olsun yapı sanatlarının seçkin eserleriyle Timurlu devri mimarisi, hakikaten üstün bir seviyeye çıkmış ve Avrupa'da "Timurlu Rönesans'ı" tabirinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bundan başka bu mimarinin unsurları Safevîlere geçerek günümüze kadar gelmiştir. Timur Bahçeleri Çahar Bag (dört bahçe) olarak adlandırılan dıştan duvarlarla kuşatılmış dikdörtgen bir düzen içerisinde, su kanallarıyla birbirinden ayrılan simetrik kare bölmelerden oluşmuştur. Dört nehrin böldüğü yemyeşil çayırlardan oluşan bu yapısıyla Kûr'ân-ı Kerîm'deki cennet betimlemesinden esinlenmiştir. Suyun, bahçenin her yerine eşit miktarda ulaşmasını sağlamak için oluşturulan bu kanal sistemi, merkezde kesişen iki kanaldan ayrılan yan yollarla, asal bölünmeyi tekrarlayan ve giderek küçülen birimlerden

oluşuyordu."[37] Özellikle "Cihânârâ Sarayının bahçesinin zamanın kaynakları tarafından cennet bahçelerine benzetildiğini"[38] ifade eden Şahin'in makalesi Timur Rönesansının İslam ülkelerinde müşterek bir çahar bağ formunun kabul edilmesinde ne kadar etkili olduğunu gösteren bir husustur. Zaten Emir Timur da göçebe fatihlerin sonuncusu olup başkenti Semerkand başta olmak üzere birçok şehri abidevi eserler ve sulama kanalları inşa etmek suretiyle bayındır hale getirerek halkı konar göçerlikten yerleşik hayata adapte etmekte çok etkili olmuştur. Timur devri bayındırlık ve iskân hareketlerini incelemek için İsmail Aka'nın, Barthold'un ve daha birçok Timur tarihçisinin metinlerine bakılabilir.

[37] Mustafa Şahin, "Timurlular Devrinde Herat'ta Sivil Mimari", Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları, 6/11, (2016): syf. 12-13.
[38] Şahin, "Timurlular Devrinde Herât'ta Sivil Mimari", 91.

1.5. Ünlü Osmanlı Bahçelerinden Bazıları:

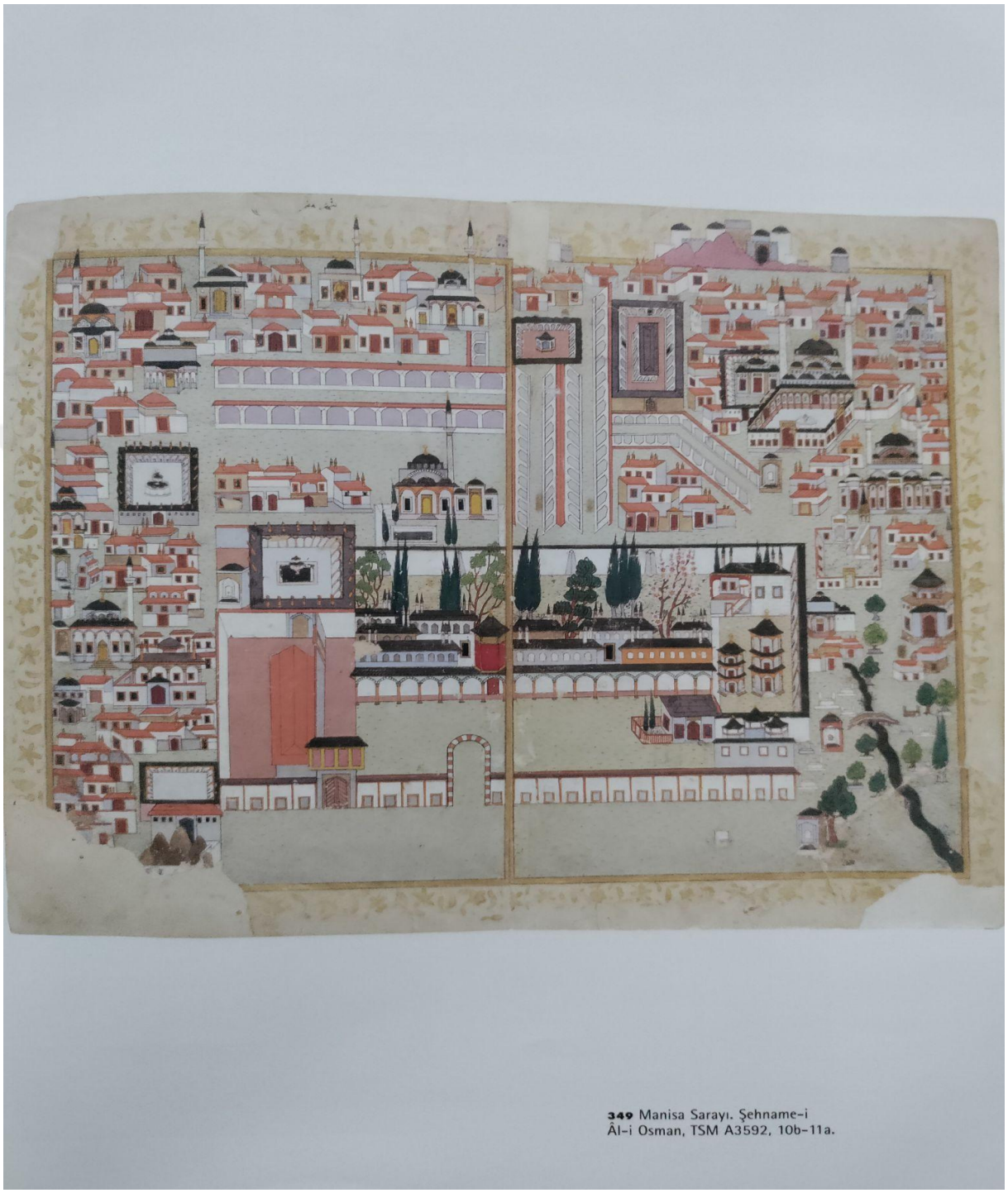

Fotoğraf 27. Manisa Sarayı, Şehname-i Âl-i Osman, Nurhan Atasoy.

Sultan II. Mehmed'in fetihten sonra İstanbul'da yaptırdığı ilk saray, havadar bir tepe olan, bugün İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu alanda, eski Bizans manastır ve kilisesinin yerindeydi. 1454 yılında yapımına başlanan ve 1457 yılında tamamlanmış olan saray, sonradan Topkapı Sarayı adı

çeşmesini yaptırmıştır.[2] Padişahların Yeni Saray'da yaşamaya başlamaları ile Eski Saray başka bir işlev kazanmıştır; ölen padişahların anneleri, kadınları ve kızkardeşleri, başka hiçbir binaya bitişik olmayan bu muazzam saraya gönderilir. Bina, Kanunî Sultan Süleyman zamanında yangın geçirmiş ve yeni baştan yaptırılmıştır.

338

verilmiş olan "Saray-ı Cedid", yani "Yeni Saray" inşa edildikten sonra "Eski Saray" diye anılmaya başlanmıştır.

Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, "Eski Saray'ın etrafı burçsuz, duvarsız, dişsiz, kalesiz ve hendeksiz bir surdur, ancak gayet sağlam yapılmış olup bütün duvar üstü mavi kurşun ile örtülüdür. O zamanda çepeçevre ölçüsü

Kanunî Sultan Süleyman, saraya üç kapı koydurmuştur: Divan Kapısı doğuya, Bayezid Kapısı güneye, Süleymaniye Kapısı batıya bakar. Kanunî, saray dışına da birçok vezir sarayı yaptırmış; sarayın arazisinden bir bölüm ayırtarak üzerine Süleymaniye külliyesini inşa ettirmiştir.[3] 1617 yılında tekrar bir yangın geçiren saray, bu defa da yer yer ye-

Fotoğraf 28. Eski Saray, Matrakçı Nasuh'un İstanbul tasvirinden, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn, N. A.

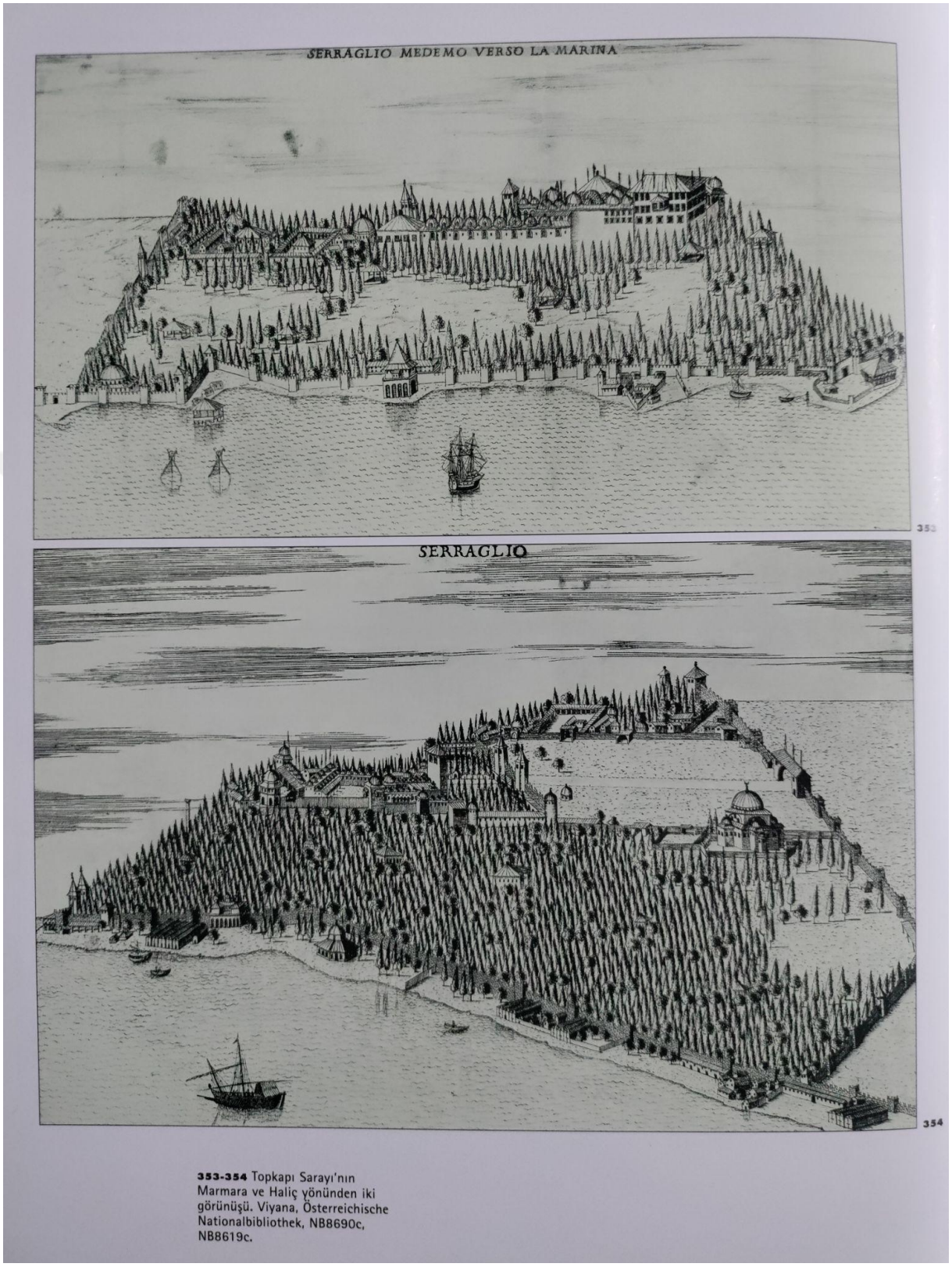

353-354 Topkapı Sarayı'nın Marmara ve Haliç yönünden iki görünüşü. Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, NB8690c, NB8619c.

Fotoğraf 29. Topkapı Sarayı'nın Marmara ve Haliç yönünden iki görünüşü, N. A.

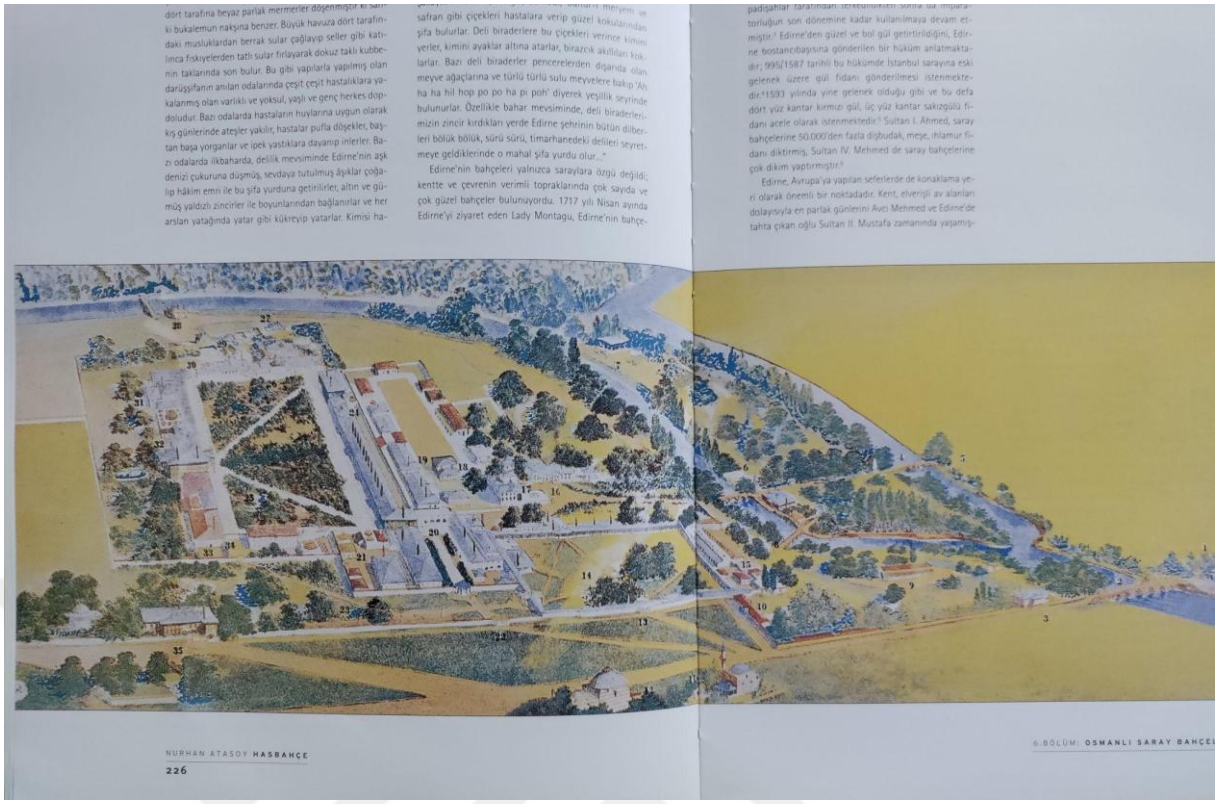

Fotoğraf 30. Edirne Sarayı, Dr. Rıfat Orman'dan, N. A.

Fotoğraf 31. Topkapı Sarayı üstten görünümü, N. A.

Fotoğraf 32. Kağıthane ve kadınların Kağıthane keyfi, Zenanname'den, N. A.

Fotoğraf 33. Sadabad Sarayı'nı ve Kağıthane mesiresinde halkın arabalarla gelip vakit geçirdiğini canlandıran gravür. d'Ohsson. N. A.

Fatih, çadırıyla ilk defa burada konaklayıp, savaş malları-
nı gazilere burada dağıttığı için bu yeri sevmiş ve fer-
manla bu bahçede köşkler, hamam, havuzlar, fıskıyeler

leye girdiğini, fetihte hizmeti geçenlere hayır duada bu-
lunduğunu, Fatih Sultan Mehmed'in buraya kendi elleriy-

Fotoğraf 34. Aynalıkavak Kasrı ve Bahçesi, Gaznevi Albümü, N. A.

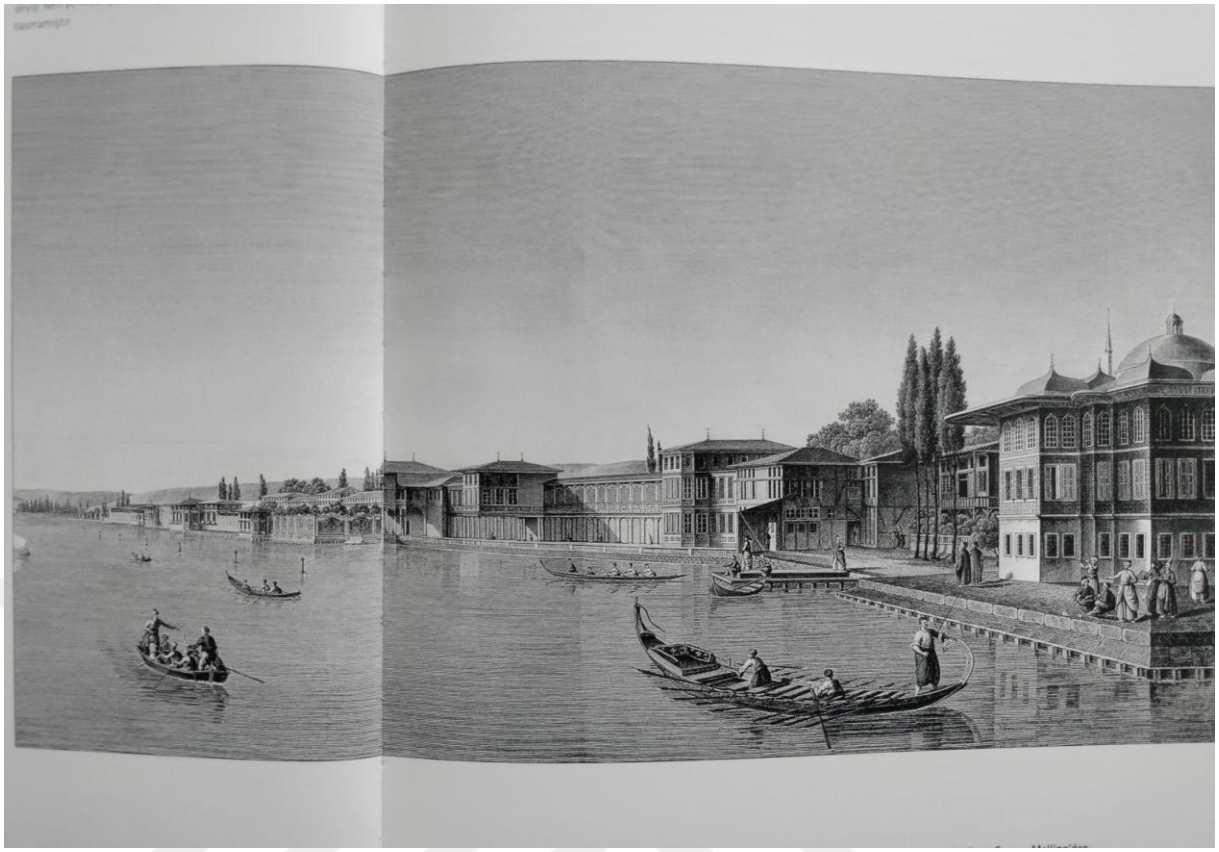

Fotoğraf 35. Beşiktaş Sarayı, Melling'den, N. A.

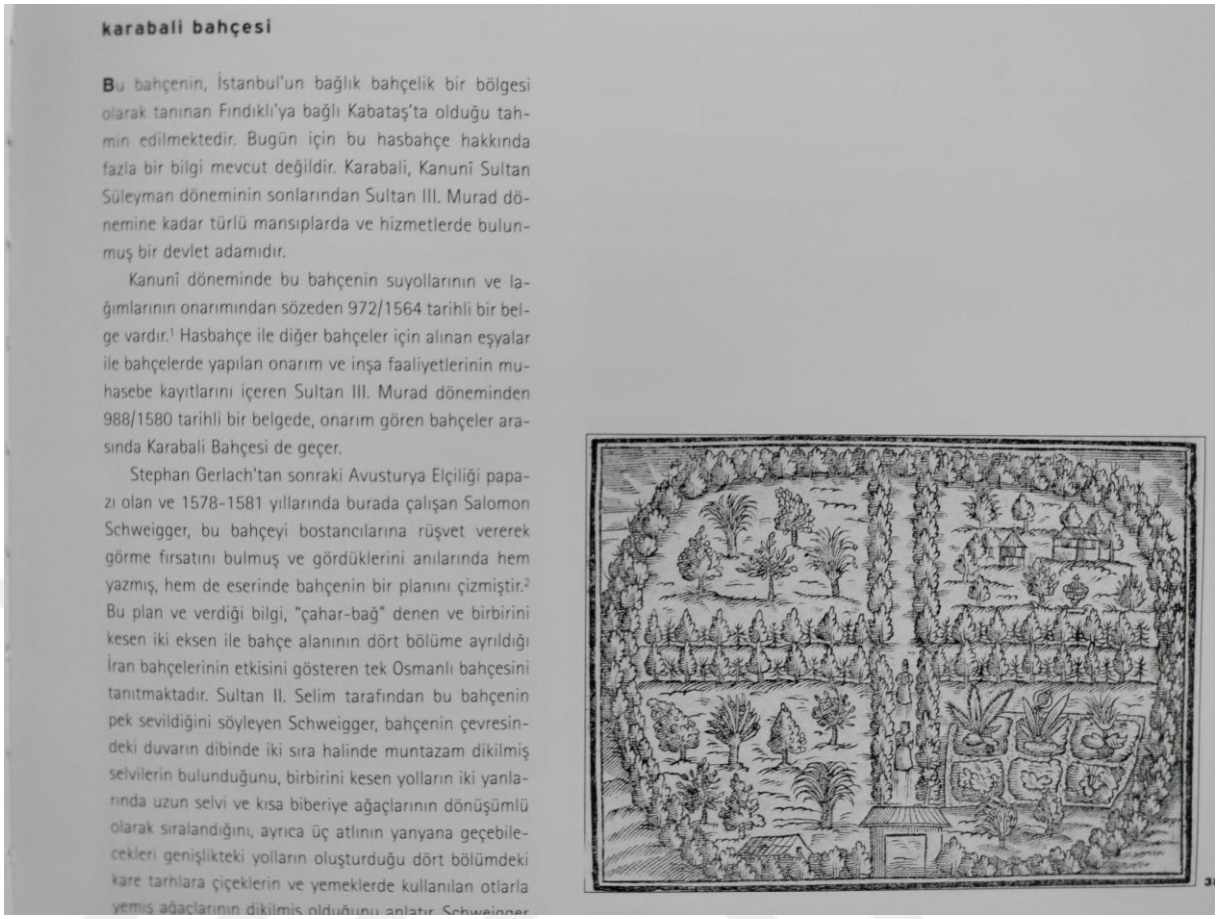

karabali bahçesi

Bu bahçenin, İstanbul'un bağlık bahçelik bir bölgesi olarak tanınan Fındıklı'ya bağlı Kabataş'ta olduğu tahmin edilmektedir. Bugün için bu hasbahçe hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Karabali, Kanunî Sultan Süleyman döneminin sonlarından Sultan III. Murad dönemine kadar türlü mansıplarda ve hizmetlerde bulunmuş bir devlet adamıdır.

Kanunî döneminde bu bahçenin suyollarının ve lağımlarının onarımından sözeden 972/1564 tarihli bir belge vardır.[1] Hasbahçe ile diğer bahçeler için alınan eşyalar ile bahçelerde yapılan onarım ve inşa faaliyetlerinin muhasebe kayıtlarını içeren Sultan III. Murad döneminden 988/1580 tarihli bir belgede, onarım gören bahçeler arasında Karabali Bahçesi de geçer.

Stephan Gerlach'tan sonraki Avusturya Elçiliği papazı olan ve 1578-1581 yıllarında burada çalışan Salomon Schweigger, bu bahçeyi bostancılarına rüşvet vererek görme fırsatını bulmuş ve gördüklerini anılarında hem yazmış, hem de eserinde bahçenin bir planını çizmiştir.[2] Bu plan ve verdiği bilgi, "çahar-bağ" denen ve birbirini kesen iki eksen ile bahçe alanının dört bölüme ayrıldığı İran bahçelerinin etkisini gösteren tek Osmanlı bahçesini tanıtmaktadır. Sultan II. Selim tarafından bu bahçenin pek sevildiğini söyleyen Schweigger, bahçenin çevresindeki duvarın dibinde iki sıra halinde muntazam dikilmiş selvilerin bulunduğunu, birbirini kesen yolların iki yanlarında uzun selvi ve kısa biberiye ağaçlarının dönüşümlü olarak sıralandığını, ayrıca üç atlının yanyana geçebilecekleri genişlikteki yolların oluşturduğu dört bölümdeki kare tarhlara çiçeklerin ve yemeklerde kullanılan otlarla yemiş ağaçlarının dikilmiş olduğunu anlatır. Schweigger

Fotoğraf 36. Karabali Bahçesi, "Çahar Bağ" formunda, İran tipi, Salomon Schweigger'den, N. A.

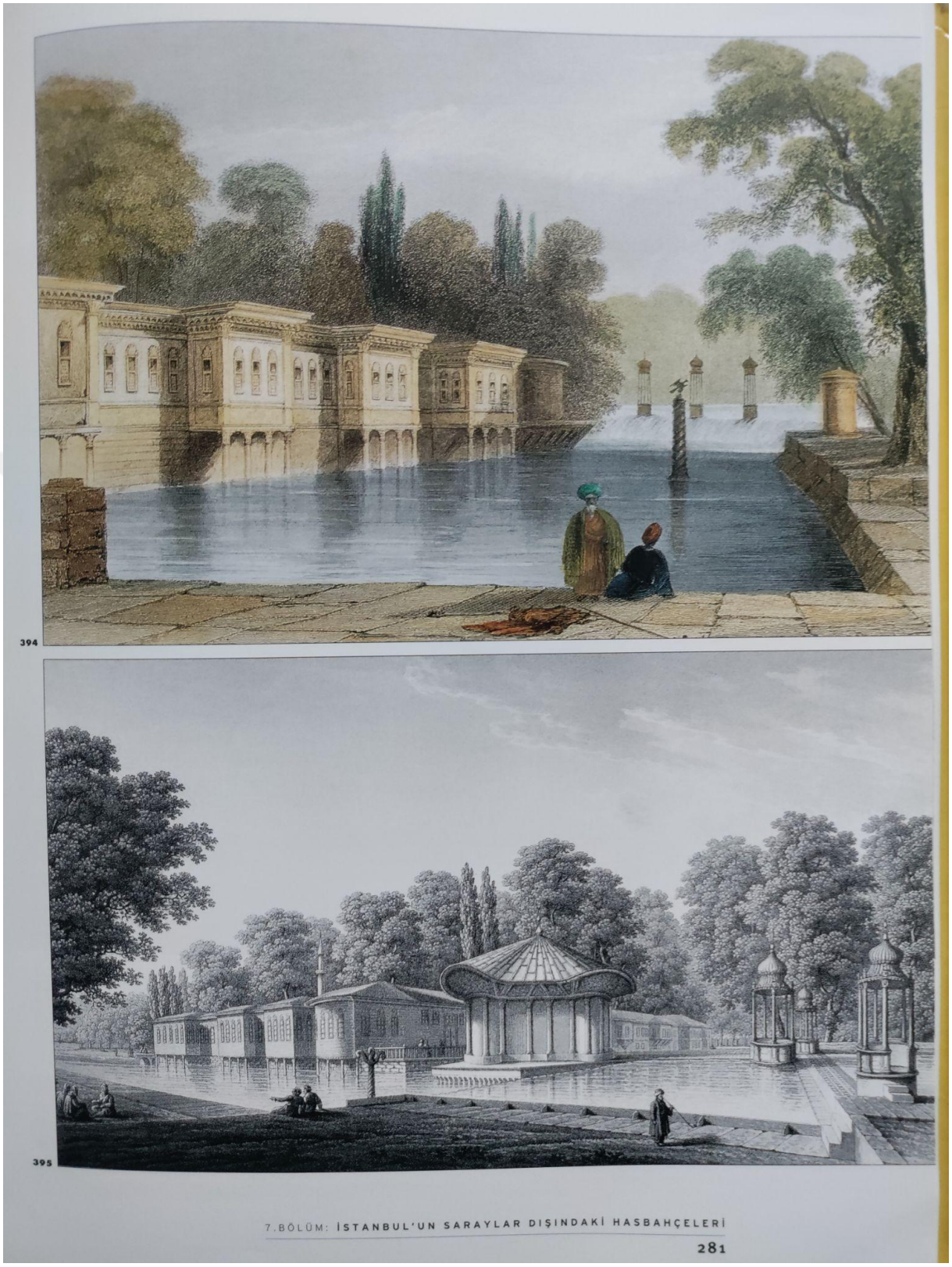

Fotoğraf 37. 394 Çağlayan Kasrı, Miss Pardoe, Bartlett, N. A. 395 Çağlayan Kasrı, Çadır Köşkü, Pertusier, N. A.

Fotoğraf 38. Üsküdar Sarayı, Choiseul-Gouffier, N. A.

Fotoğraf 39. Beykoz Kasrı, N. A.

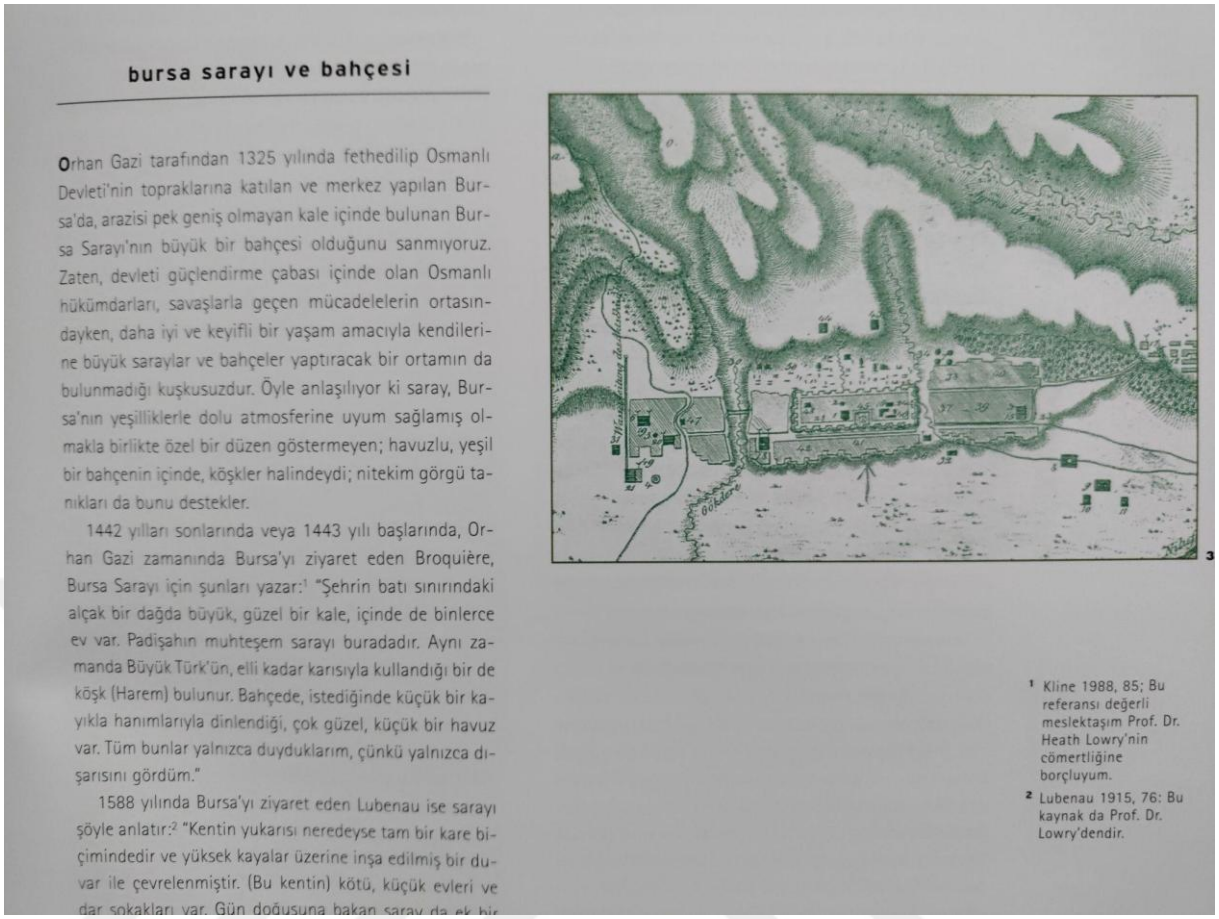

bursa sarayı ve bahçesi

Orhan Gazi tarafından 1325 yılında fethedilip Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılan ve merkez yapılan Bursa'da, arazisi pek geniş olmayan kale içinde bulunan Bursa Sarayı'nın büyük bir bahçesi olduğunu sanmıyoruz. Zaten, devleti güçlendirme çabası içinde olan Osmanlı hükümdarları, savaşlarla geçen mücadelelerin ortasındayken, daha iyi ve keyifli bir yaşam amacıyla kendilerine büyük saraylar ve bahçeler yaptıracak bir ortamın da bulunmadığı kuşkusuzdur. Öyle anlaşılıyor ki saray, Bursa'nın yeşilliklerle dolu atmosferine uyum sağlamış olmakla birlikte özel bir düzen göstermeyen; havuzlu, yeşil bir bahçenin içinde, köşkler halindeydi; nitekim görgü tanıkları da bunu destekler.

1442 yılları sonlarında veya 1443 yılı başlarında, Orhan Gazi zamanında Bursa'yı ziyaret eden Broquière, Bursa Sarayı için şunları yazar:[1] "Şehrin batı sınırındaki alçak bir dağda büyük, güzel bir kale, içinde de binlerce ev var. Padişahın muhteşem sarayı buradadır. Aynı zamanda Büyük Türk'ün, elli kadar karısıyla kullandığı bir de köşk (Harem) bulunur. Bahçede, istediğinde küçük bir kayıkla hanımlarıyla dinlendiği, çok güzel, küçük bir havuz var. Tüm bunlar yalnızca duyduklarım, çünkü yalnızca dışarısını gördüm."

1588 yılında Bursa'yı ziyaret eden Lubenau ise sarayı şöyle anlatır:[2] "Kentin yukarısı neredeyse tam bir kare biçimindedir ve yüksek kayalar üzerine inşa edilmiş bir duvar ile çevrelenmiştir. (Bu kentin) kötü, küçük evleri ve dar sokakları var. Gün doğusuna bakan saray da ek bir

[1] Kline 1988, 85; Bu referansı değerli meslektaşım Prof. Dr. Heath Lowry'nin cömertliğine borçluyum.

[2] Lubenau 1915, 76: Bu kaynak da Prof. Dr. Lowry'dendir.

Fotoğraf 40. Bursa Sarayı ve Bahçesi, Hammer'den, N. A.

1.6. Avrupa Bahçe Sanatı:

Genellikle akademik metinlerde Batı'nın gelişim süreci anlatılırken orjin olarak meşhur bir "Yunan mucizesi" kabul etme adeti vardır. Renan'ın güneş altındaki tek mucize olarak gördüğü ünlü Yunan mucizesi üzerinde beşerî disiplinlerin ana akım metinlerinde adeta örtük bir anlaşmayla uzlaşılmış gibidir. Batı paradigması, *Kara Atena*'nın yazarı Martin Bernal'e göre Batı medeniyeti kendini bu orjinle başlattığı bir anlatıyı esas kabul etmiştir. Yine Bernal'e göre Batı'da ırkçılığın neşvünema bulduğu dönemlerde Avrupa dışında kalan unsurların yok sayılmasını meşrulaştırıcı bir ideolojik aygıt olarak üretilen Yunan miti, bugün dünyada Batı emperyalizmini ve sömürgeciliği haklılaştırmak için kullanılmaya devam etmektedir.[39]

[39] Bernal'in, Edward Said üzerinden oryantalizmi irdelediği satırlar için bkz: Martin Bernal, Kara Atena, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998), 337.

Biz de ana akım akademinin adetine uyup Batı bahçe sanatını Yunan'la başlatacak olursak kaderin cilvesi olarak "akademi" kelimesinin bile bahçe sanatıyla alakalı olduğunu fark etmek durumunda kalırız. Doğuda da batıda da, başka bir deyişle İbrahimî metinlerde de Batılı anlatılarda da orjinde hep bir bahçe imgesi vardır. Nitekim "akademi" kelimesi ünlü Yunan savaşçısı Academus'un adından gelmektedir.[40] Atina Ovasında, Atina'nın kurtarıcısı olarak görülen Academus'un mezarının çevresine dikilen zeytin fidanları kutsal kabul edilmiş ve ilgili bölge Atinalı kahramanların mezar taşlarıyla kaplanan bir yer haline gelmiştir. Pek tabi Platon'un burada eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamasıyla günümüzde yüksek öğrenim anlamına gelen "akademi" kelimesi yakından ilişkilidir. Platon'un okulu bir başka deyişle bir tür şehitliğin etrafındaki zeytin ağaçlarının dibinde kurulmuştur. Hatta bu muhite öyle saygı duyulmuştur ki Sparta ordusu Attika'yı işgal ettiği zaman bile bu "Akademe Bahçelerini" yakıp yıkmaktan imtina etmiştir.[41] Bu bakımdan Academia'nın dinden, gelenekten ve milliyetten soyutlanmış pür değerlere sahip olduğunu söylemek olanaksız olsa gerektir. Öte yandan "Yunan mucizesi" anlatısının orijini olarak sayılabilecek Academia'nın da mitolojik değerlerle ilişkili bir bahçede kurulmuş olması insanın bir "bahçe varlığı" olduğuna dair önermemizi destekler niteliktedir. Çünkü insan bahçe yapan bir varlıktır; işleri olduğu gibi bırakmayan, çekip çeviren, kafasındaki bir fikir doğrultusunda maddeye ve sürece müdahale eden, etkin bir varlıktır. Dahası insan bir bakıma da ürünün kendisidir ancak herhangi bir bahçeden hasat edilen alelade sebzeler gibi değildir; insan "bir yerdeki bahçenin" varlığıdır. Var olmak için bir yerde konumlandırılmış olmak zorundadır. İnsan bir yere ait olarak hayata başlar. Bahçe daha önce de değindiğimiz gibi cangıl olmayan, orman olmayan; kendi haline bırakılmamış bir yerdir. Tanrı, insanı Aden Bahçesi'ne yerleştirmişti. Academia da Academus'un anısına dikilen zeytinlikte, Yunan kahramanlarının mezar taşlarının yanında kuruldu. "Bahçede" olanlar Yunanlıların kendileriydi, hal böyleyken site dışındakilerin "barbar" kabul edilmesi kadar doğal bir şey herhalde olamazdı.

Konumuza dönecek olursak Yunan bahçelerine dair mitolojik metinlerde pek çok betimleme geçmektedir. Özellikle Homeros'un abartılı anlatımları, Yunan mitolojisinde

---

[40] "Academy", Meriam-Webster Dictionary, www.merriam-webster.com/dictionary/academy (Erişim Tarihi: 17.05.2025).

[41] Plutarkhos, Theseus-Romulus, çev. İo Çokona (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019), syf. 31.

geçen olayların arka planında cennet gibi bir atmosfer hayal etmemize sebep olur. Mesela "nymphe" adı verilen ve dişi periler olarak tasvir edilen varlıkların doğanın her yerinde yaşamaları, "ambrosia" adında bir tür nektarla beslenmeleri, güzelliklerinin dillere destan olması gibi anlatılar bizi hep doğa tasvirleriyle ilgilenmeye yönlendirir. Dağlarda yaşayan "oreadlar", akarsularda yaşayan "naiadlar", meşe ağaçlarındaki "dryadlar" gibi muhtelif varlıkların ayrıntılı tasvirleri; doğada aşkın birtakım güçlerin bulunduğu ve bu güçlerin insanlarla zaman zaman ilişki içinde oldukları anlatılır.[42] Nitekim Antik Yunan'da örneğin Dodona'daki meşe korusu ya da Atina'daki meşhur "Akademe Korusu" gibi kutsal kabul edilen ağaçlık alanlara da dinî saiklerle önem atfedilmesi beklenmedik bir şey değildir. (İleri okuma için: Birge, Darice Elizabeth (1982). *Antik Yunan Dünyasında Kutsal Korular.* Doktora tezi, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley.)

Öte yandan Günel Akdoğan'ın da *Bahçe ve Peyzaj Sanat Tarihi* kitabında değindiği üzere insanların dünya hakkındaki ideallerini yansıttıkları bahçe sanatının Yunan'daki gelişiminde halkın dinî inanışları etkiliydi ancak Akdoğan'a göre Yunan bahçe sanatı asıl gelişim sürecini İskender'in fetihleri sonrasında göstermiştir. İskender sonrası Yunan bahçeleri Mısır, İran ve Asur gibi muhtelif toplumlarla karşılaşmanın sonucu olarak Mezopotamya'dan etkilenmiştir. Daha öncesinde kamusal alanlarda ağaçlandırma ve kutsal koru yapan Yunanlıların Doğu ile girdikleri münasebetlerden sonra ev bahçeleri yapmayı da adet edindiğini belirten Akdoğan "dışa kapalı, yüksek duvarlar içinde sütunlarla çevrelenmiş bir avlu sistemi" olan "atrium" kavramının bu şekilde geliştiğini aktarır.[43]

Akabinde Yunan bahçe sanatının Roma'yı da etkileyeceğini ve Roma'da bahçıvan ve bahçıvanlık anlamındaki "toparius" ve "toparium" kelimelerinin Yunanca'dan geldiğini biliyoruz. Öte yandan diğer pek çok konuda olduğu gibi Roma bahçe sanatı da bölgesel bir eğilim olmakla kalmamıştır, bunu bitkilerin anavatanlarından çok uzaklarda muhtelif bahçelere taşınmış olmasından anlayabiliyoruz. Ayrıca Anthony Beeson'ın da dikkat

[42] "Nymph", Britannica, https://www.britannica.com/topic/nymph-Greek-mythology (Erişim tarihi: 17.05.2025).
[43] Günel Akdoğan, Bahçe ve Peyzaj Sanatı Tarihi, (Ankara: Ziraat Fakültesi Yayınları, 1974).

çektiği üzere Yunanlılar "kutsal koru" tipinde bahçeler yaparken Roma'da bu tarz korulara pek rastlanmamış ve bahçeler daha çok aktivite amacıyla inşa edilmiştir.[44]

Ayrıca Roma'da bahçe anlamına gelen "hortus" kelimesinin kullanımı yaygınken *Antik Kaynaklarda Akdeniz Bahçeleri* isimli makalesinde Zuhal Elinç şu tespiti yapmıştır: "Antik literatürde bahçe tasvirini ilk yapanlardan biri olan Homeros; Odysseia'da Alkinoos bahçesini anlatırken bahçeyi; meyve bahçesi, üzüm bağlan ve mutfak bahçesi diye bölümlere ayırmıştır. Çiçek bahçesinden ise hiç bahsetmemiştir. Homeros, burada söz konusu bahçe için tam olarak 'Κήπος (kepos) kelimesini kullanmıştır."[45]

Öte yandan Ellen Churchill Semple *"Ancient Mediterranean Pleasure Gardens"* makalesinde Roma bahçeleri için daha çok "zevk bahçesi" tabirini kullanır. Zevk bahçeleri ürün almak için kullanılan mutfak bahçelerinden (bizdeki tabirle bostandan) farklı olarak daha çok aktivite amaçlı kullanılmaktaydı. (Örneğin Horti Sallustiani gibi) Daha sonrasında ise bu kavram eğlence maksadıyla yapılan bilhassa İngiliz bahçeleri için kullanılmış görünmektedir. Ancak Roma'da da açık bahçelerin yanı sıra kapalı bahçelerin de var olduğunu biliyoruz. Buna karşılık Semple, makalesinde, Horatius'un kendi zamanında çiçek bahçelerinin yaygınlık kazandığını ve Roma'nın ulusal zevki (national indulgence)[46] haline geldiğini söylediğini belirtir.

Öte yandan eğer Akdeniz çevresinden uzaklaşıp Avrupa'nın ortalarına doğru incelememizi sürdürürsek sıcaklık değişiminin de bahçe mimarisini etkileyen bir faktör olabileceğini ifade etmemiz gerekir. Nitekim Ortaçağ Sıcak Dönemi ve sonrasında gelen Küçük Buzul Çağ varsayımları eğer gerçeği yansıtıyorsa Orta ve Kuzey Avrupa bahçelerinin Akdeniz çevresinde kurulan Yunan, İslam ve Roma bahçelerinden karakteristik açıdan farklı nitelikte oluşunun, zihniyet ve kültür farklılığı haricinde aynı zamanda denizellikten uzak iklim şartlarının etkisine de bağlı olabileceğini öne sürebiliriz. Ancak iklim konusunu burada elbette ele alamayacağız. Bununla beraber

[44] Anthony Beeson, Roman Gardens, (Gloucestershire: Amberley Publishing, 2019).

[45] Zuhal Elinç, "Antik Kaynaklarda Akdeniz Bahçeleri", Akdeniz Üniversitesi 11. Uluslararası Akdeniz Şenliği Güzel Sanatlar Etkinliği, (Antalya: 2008), syf. 138.

[46] Ellen Churchill Semple, "Ancient Mediterranean Pleasure Gardens", Geographical Review, 19/3 (1929): syf. 436.

Rönesans bahçe sanatının İtalya menşeli olduğu ama dönemin İngiliz, Fransız ve Alman bahçelerinin muhtelif farklılıklar arz ettiği genel olarak kabul edilmektedir.

Rönesans bahçe anlayışında Ortaçağ'daki kaleiçi bahçe tarzına ve güvenlik gerekçeli tahkimatlara dayalı bahçelere değil de daha çok saraylara ve villalara verilen önem artmıştır. Rönesansla birlikte geleneksel Ortaçağ anlayışının dışına çıkılarak Antik Çağ edebiyatına ve kültürüne yönelim olduğunu ve Hümanizm anlayışının neşvünema bulduğunu biliyoruz. Bu sebeple Vitruvius gibi antik kaynaklara dönülerek Antik Çağ ambiyansı yeniden canlandırılmak istenmiş olabilir.

İngiliz bahçe sanatı hakkında kaleme aldığı makalede Ufuk Çetin, İngiliz bahçesine dair şunları söyler: "Bütün Avrupa'da bahçe sanatında adeta bir devrim yapmış olan 'Naturalizm' düşüncesinin İngiltere'de doğuşunun belki de en önemli nedeni, İngiliz halkının kır içinde yürümeye olan aşırı merakı olmuştur. Ayrıca, bir İngiliz için bahçe, içinde uzun süre oturulacak, düşünceye dalınacak ya da Barok bahçeleri gibi tiyatro oyunlarına yer verilebilecek bir ortam olamazdı. Esasen, İngiltere açık havada bazı merasimler için uygun bir ülke değildi. Bu nedenle, bir İngiliz için her zaman sportif bazı oyunların oynandığı ve uzun süre yürünebildiği açık alanlar olarak önem kazanmıştır. Bütün bunların dışında, İngilizlerin karakterinde olan 'kendi arkadaşlığından zevk alan' eğilimi de İngiltere'de kendine özgü bir bahçenin tasarımını sonuçlandırmıştır."[47]

Buna karşılık Alman bahçe sanatından bahseden akademik çalışmalardan örnek vermek iktiza ederse Mersin Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünden Yasemin Al'ın şu tespitini aktarmamız gerekir: "Almanca konuşulan bölgelere XVI. yüzyıl başlarında yayılmaya başlayan hümanizm ve Rönesans ruhu, birçok soylunun, prensin, diplomatın, tüccarın, doktorun, doğa bilimcisinin ve sanatçının farklı sebeplerle İtalya'ya seyahat etmesine ön ayak olmuştur. Böylelikle Kuzey Avrupa, hem oradaki görkemli bahçeleri hem de insancıl yaşama idealinin ve kültür için çabalamanın gerekliliğini görmüştür. Almanya'da bilim adamlarının bilimsel bahçeleri, aristokratların ihtişamlı bahçeleri, soylu ve prenslerin bahçeleri Rönesans etkisinde yaratılmıştır. Başlangıçta İtalyan bahçelerinin örnek işlevi sınırlı bir ölçüde geçerli olmuştur. Kendini izole etmesiyle, etkileyici düzeniyle, detaylarının zenginliğiyle ve anlam çeşitliliğiyle Orta Çağ geleneğine açıkça

[47] Ufuk Çetin, "İngiliz Bahçe Sanatı", Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2/4 (2018): 5.

bağlı olan Alman bahçesi, İtalyan tasarımlardan sadece alanın düzenlenmesi, bahçe ve yapılara dair temel fikirleri almakla kalmamış aynı zamanda kendine özgülük ve bahçe unsurlarının bireyselliği fikrini de almıştır. İtalyan bahçelerini rol model alan tasarımcılar, grottolar, labirentler ile birlikte çeşmeler, fıskiyeler gibi unsurları tercih etmiş ancak tek tip bir tasarıma bağlı kalmamıştır. İlerleyen zamanda Fransa ve Hollanda'dan gelen öneriler de bahçe şekillerinin çeşitliliğinin artmasını sağlamıştır."[48]

Bu minvalde Wolfgang Schepers gibi sanat tarihçilerinin tespitleri İngiliz bahçe sanatının genellikle naturalizm ve liberal burjuvazi etkisinde olmasına karşın Alman bahçe sanatının daha çok soylulukla ve Alman romantizmiyle ilişkili olduğu yönündedir.[49] Tabi ki bu konuda kesin bir kanaatimiz olmamakla beraber Ortaçağdan Rönesans'a kadar genellikle en yaygın Avrupa bahçesi olarak görülen manastır bahçelerinin Rönesans ile birlikte yerini sanatta din tahakkümünden kurtulmaya yönelik anlayışların etkisiyle yapılan tasarımlara bıraktığını öne sürebiliriz. Yasemin Al tezinde bu konuya şöyle değinmektedir: "Rönesans ile birlikte sanat anlayışı, dini vesayetten kurtulmaya başlamış ve yeni bir dünyaya ilk adımını atmıştır. Resimlerde değişen sadece konular olmamış perspektif, mekân, renk ışık gibi unsurlar da dikkate alınmaya başlanmıştır. Merkezi perspektifin yanı sıra hava perspektifiyle oluşturulan alan derinliği yanılsaması; ışık ve gölge gibi unsurlar ile sağlanan hacimli görünüşler bir bütün halinde kompozisyonların dengeli ve uyumlu olmasını sağlamıştır."[50] Ancak yine Yasemin Al'ın tezinde dile getirdiği gibi İtalyan Rönesans'ının etkisiyle bilim adamlarının sadece Almanya'da değil bütün Avrupa'da tasarlamaya çalıştığı botanik bahçelerinin "dikkat çekici bir şekilde Ortaçağ manastır bahçelerini andırdığı"[51] da bir başka görüştür.

Sorbonne Üniversitesi'nden tarihçi Eric Mension-Rigau ise Fransız bahçesinin doğaya simetriyi empoze etmeye dayalı bir bahçe tarzı olduğunu dile getirmiştir.[52] Fransız bahçe

---

[48] Yasemin Al, "Alman Rönesans Resim Sanatında Cennet İmgesi ve Bahçe Algısı", (Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2021), 73.

[49] "German garden", Vikipedi, https://en.wikipedia.org/wiki/German_garden (Erişim Tarihi: 19.05.2025) *aracılığıyla mealen nakledilmek istenen kaynak*: Wolfgang Scheper, Zu den Anfängen des Stilpluralismus im Landschaftsgarten und dessen theoretische Bedeutung in Deutschland, In :Brix, Michael, und Monika Steinhauser:Geschichte allein ist zeitgemäß. Historismus in Deutschland 1978, S. 73-92.

[50] Yasemin Al, "Alman Rönesans Resim Sanatında Cennet İmgesi ve Bahçe Algısı", 140-141.

[51] Yasemin Al, "Alman Rönesans Resim Sanatında Cennet İmgesi ve Bahçe Algısı", 73.

[52] Eric Mension-Rigau, "Les Jardins témoins de leur temps Des clos mediévaux aux espaces contempora", Historia Thematique, n°66, (2000).

sanatının en büyük temsilcilerinden birinin 17. yy.'da XIV. Louis için bahçe tasarımları yapan peyzaj mimarı André Le Nôtre olduğu ve bu anlayışla yaptığı Versay Bahçesi tasarımlarının zamanla Avrupa'nın başka yerlerinde örnek alındığı düşünülmektedir ancak bu doğaya düzen getirmeye yönelik bahçecilik anlayışının Avrupa'ya Fransa'dan yayılıp yayılmadığını tam olarak bilemiyoruz. Bunun Antik Roma'daki zevk bahçelerinin bir yansıması olduğu da düşünülebilir. Nitekim Fransız bahçeleri uyum ve düzeni yansıtan ve Rönesans ideallerini temsil eden bahçeler olarak karşımıza çıkacaktır. Bu güçlü simetri ve düzen anlayışının sadece bahçede değil toplumda da uygulanmak istendiğini çıkarsamak çok zor olmasa gerektir.

Şimdi Batı bahçelerinden tipik bazı örnekleri inceleyelim.

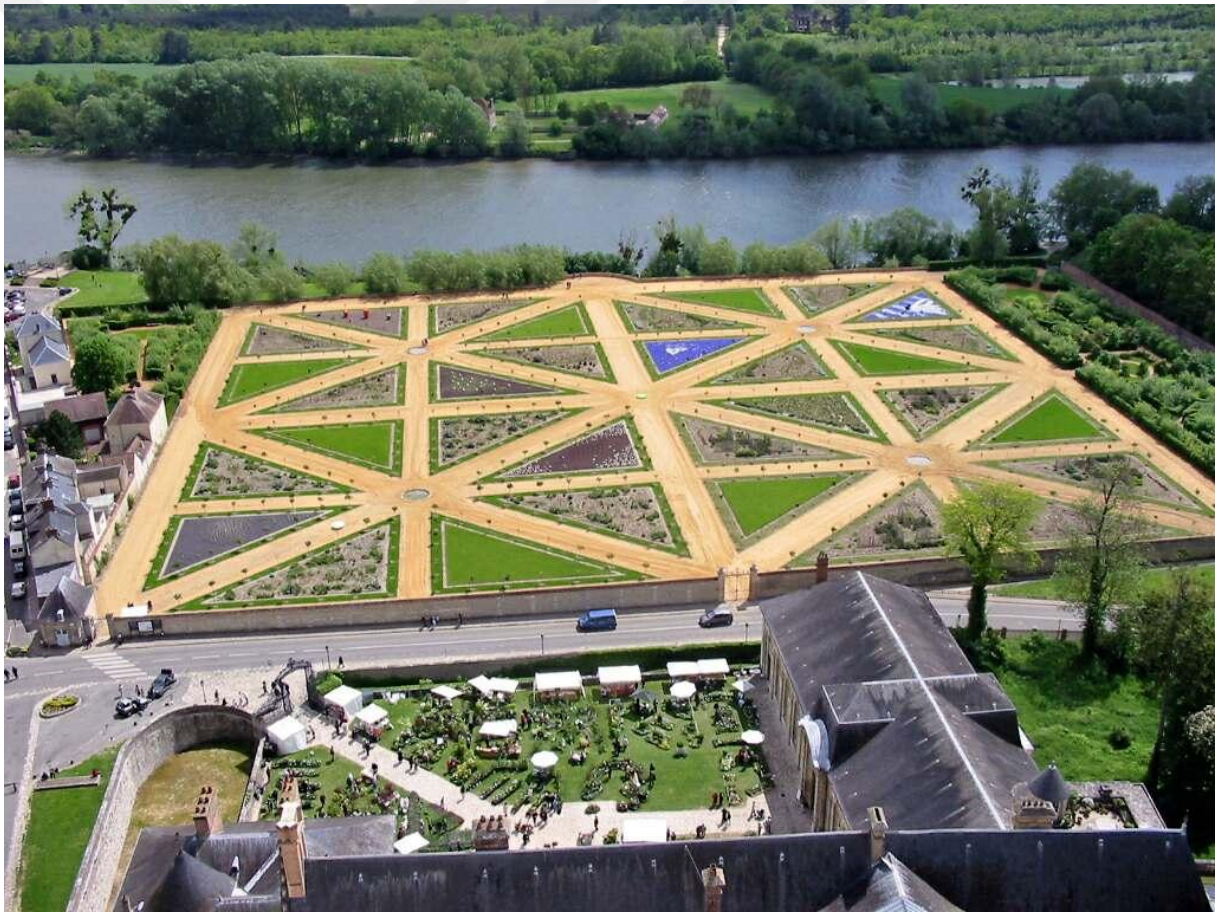

Fotoğraf 41. Arka planda Seine Nehri ve tipik Fransız Bahçesi.

Fotoğraf 42. Vaux-le-Vicomte, Fransa.

Fotoğraf 43. Versay Sarayı Bahçesi, Fransa.

Fotoğraf 44. Parc du Château de Marqueyssac, Fransa, 17. yy.

Fotoğraf 45. Hampton Court Palace, İngiltere.

Fotoğraf 46. Tipik İngiliz Bahçesi, Ufuk Çetin.

Fotoğraf 47. Villa Doria Pamphilj, İtalya, 17. yy.

Fotoğraf 48. Drummond Castle Gardens, İskoçya, 17. yy.

Görüldüğü üzere Uzak Asya'dan Hindistan'a, oradan Akdeniz çevresine ve Avrupa'ya doğru gidildikçe toplumların dünya görüşleri değişmekte ve farklılık bahçe tasarımlarına yansımaktadır. Tezimizin ilk argümanı budur: Geleneksel bahçeler ve peyzajlar kendine has birtakım hususiyetleri ihtiva etmektedir. Örneğin Uzak Asya'da doğayı taklit etmeye yönelik bahçe tasarımları yapılmakta ve doğadaki nesnelerin her biri için sade kompozisyonlar tertip edilmektedir. Örneğin kaya bahçeleri (karensansui), çay bahçeleri, turna adası ya da kaplumbağa adası gibi dağ kompozisyonları, yosun bahçeleri, patikalar vs kullanılmak suretiyle tabiatı özetlemeye müteallik mütevazı peyzaj elemanlarından faydalanılmaktadır. Bu sade taşların enerjilerinin insanlara sirayet edeceğine dair bazı inançlara da sahip olan Asya geleneği bahçeyi insanın içinde yaşadığı tabiatın bir özeti olarak görmektedir. Oradan Hint ve Akdeniz çevresine gelindiğinde ise doğa tasvirlerinde İslam etkisi ön plana çıkmaktadır. İslam'da anlatılan cennet tasvirlerini sembolize etmeye yönelik bahçe tasarımları Uzak Asya'dan farklı olarak formel bir yapıyı da beraberinde getirmiş ve düzenli bir peyzaj anlayışının gelişmesine olanak sağlamıştır. Bununla beraber İslam bahçelerinin düzeni Batı'da karşımıza çıkan aşırı formal yapıdan oldukça farklıdır. Fairchild Ruggles'in *İslamî Bahçeler ve Peyzajlar* kitabının ikinci bölümünde

“Çölü Yeşertmek” başlığı altında anlattığı üzere İslam Medeniyeti suyu ıslah edip tarımsal üretim için kullanarak bulunduğu bölgedeki peyzaja kökten değişiklikler getirmiştir. Bu minvalde İslam bahçe tasavvurunda birtakım kurallar etkilidir ancak bu kurallar tabiata karşı konulmuş kurallar değil bilakis tabiatı ıslah edip insan istifadesine sunmaya yönelik yapıcı kurallardır. Batı bahçelerini incelediğimizde ise çoğunlukla “türev akıl versus doğa” anlayışıyla peyzaj düzenlemesi yapıldığını fark etmekteyiz. Batı bahçelerinde kullanılmakta olan formel biçim Turgut Cansever Hocamızın tespit ettiği üzere bitkileri tabiatlarına mugayir şekillere sokmak suretiyle doğaya bir nevi meydan okuyan, tabiata baş eğdiren türev aklın tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. En azından bizim bu tezdeki temel iddiamız bu minvaldedir: Asya bahçeleri doğa kompozisyonunu taklit etmeyi ve sadeliği, İslam bahçeleri *Kur’an*’da anlatılan cennet sahnelerini tasvir etmeyi ve Ruggles’in tabiriyle “çölü yeşertmeyi” hedeflerken Batı bahçe geleneğinde aşkın olanla ilişki kurabileceğimiz bir peyzaj anlayışı sadece Antik Yunan bilgeliğiyle inşa edilen kutsal koru formlarında mevcut gibi görünmektedir. Akabinde Roma egemenliğinde zevk bahçeleri zirve dönemini yaşamış ve kutsal koruluklar Antik Yunan’la kısıtlı kalmıştır. Bundan sonra ise Batıda Hıristiyanlık etkisindeki manastır bahçeleri yaygınlık kazanmış ve Rönesansla birlikte Antik Roma’ya geri dönüş, naturalizm, romantizm vs gibi fikirlerin etkisinde peyzaj tasarımları geliştirilmiştir. Bunun sonucunda ise bilhassa İngiliz ve Fransız bahçe sanatında çok bariz gördüğümüz doğaya baş eğdiren, tabiatı istediği şekle sokan; adeta Francis Bacon’ın deyimiyle doğaya hakim olup onun sırrını ele geçirmeyi hedefleyen bir düşünme biçiminin tasarımları ortaya çıkmaya başlamıştır diyebiliriz. Bu elbette Batıda kendi haline bırakılmış sade bahçelere asla rastlayamazsınız demek değildir ancak Batı bahçe sanatının en ciddi örneklerini incelediğimizde Asya ve İslam bahçelerine nazaran daha tahakkümcü bir peyzaj anlayışıyla karşılaştığımızı kabul etmeliyiz. Geleneksel bahçe ve peyzaj tasarımlarıyla ilgili kanaatlerimiz kısaca bu şekildedir.

BÖLÜM 2: KENT PARKLARI

2.1. Dünyada Kent Parklarının Kurulma Süreci:

"Kent parkı" kavramının ortaya çıkışını bizce gayet iyi özetleyen akademisyenlerden biri olan İstanbul Teknik Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü hocası Doç. Dr. Gülşen Aytaç, *Plant Dergisi*'ndeki makalesinde bu süreci detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bu bölümde kısaca bu makaleye değinerek dünyada kent parkı kavramının gelişimini inceleyeceğiz. İlgili makale şu şekilde başlar: "Kentsel yeşil alanlar, bina ölçeğinden metropoliten ölçeğe değişik büyüklüklerde ve değişik işlevlerde bulunurlar. Bu alanlardan kent parkları, kullanıcıya pek çok rekreasyonel imkanlar sağlamanın yanı sıra, büyük ölçekli olmalarından dolayı barındırdıkları flora ve fauna ile kentin biyoçeşitliliğini artırarak kent ekosisteminin devamlılığını sağlar ve kentin yeşil altyapısını oluştururlar." Tarih boyunca kent parklarının kurulmasında en önemli etkenin, kentteki hayat kalitesini yükseltilmek olduğunu ifade eden Aytaç bizce kent parkı mefhumunun hayatımıza nasıl girdiğine ilişkin süreci çok iyi analiz etmektedir. Ona göre muhtelif anlamlar yüklenerek ve farklı amaçlarla tasarlanan kentsel yeşil alanlar, son birkaç yüzyıl içerisinde Olmsted'in kavramsallaştırmasıyla "kent parkları" olarak literatürde yer edinmiştir. Modern anlamda kent parklarının ilk örneklerini bulmaya gayret etsek Aytaç'a göre Londra'daki Hyde Park'ın 1536'da Henry VIII tarafından av alanı olarak tasarlanmasına kadar geri gitmemiz gerekebilir. Takip eden yüzyıllarda Olmsted'in Central Park'ı tasarlarken bataklık alanları kent için su rezervuarlarına dönüştürmesi, yalnızca bir çevre mühendisliği başarısı değil; aynı zamanda doğanın kent içinde işlevsel bir biçimde korunması ve yeni bir form kazandırılmak suretiyle var edilmesidir. Bütün bunlar bize göre Aytaç'ın geleneksel bahçelerden modern kent parklarına uzanan süreci analiz etmeye yönelik değerli gözlemleridir.

Aytaç'a göre kentsel mekân, yalnızca fiziksel yapıların toplamı değil; aynı zamanda bir toplumun doğayla kurduğu ilişkinin, ideolojisinin ve yaşam biçiminin yansımasıdır. Bununla beraber kentte bulunan bitki çeşitliliğini önemli çevresel, yaşamsal ve sosyal faydaları vardır. Bir kent tasarlanırken içerisinde bulunacak olan yeşil alanlar, kentteki yaşam kalitesini iyileştirmeyi ve kentin bütünüyle bir yapılaşma yığını olmaktan çıkmasını hedefler; bu minvalde günümüz kentlerinde bilhassa yeşil alan muhtevası önem

kazanmaktadır. Özellikle geçtiğimiz yüzyılda kamusallık kavramının değişmesiyle birlikte kent parkları, kentin sakinleri için yalnızca doğayla temas edilebilecek yerler değil, aynı zamanda sosyal etkileşimin ve psikolojik rahatlamanın mekânları haline gelmiştir. Hatta bize göre burada bir ekleme yapmak gerekirse kent parkları bir bakıma da sosyal adaletin temsilleri olarak görülebilir çünkü sınıf çatışmasına ve sanayileşmeye dayalı olduğu varsayılan modern kentleşme sürecinde herkesin içinde bulunabileceği ve herkese aynı olan yeşil alanların var olması modern kenti beraberinde getirdiği zorluklara rağmen muhtemelen daha tahammül edilebilir kılmaktadır. Belki herkesin evinin manzarası aynı değildir; herkesin gelir düzeyi de aynı değildir ama bir kent parkından herkes aynı düzeyde istifade edebilir.

Öte yandan Aytaç, biyoçeşitlilik açısından zengin olan yerlerin ve içerisinde mühim bitki ve hayvan türleri ihtiva eden doğal alanların kamu otoritesi tarafından koruma altına alındığını ancak kentsel yaşam kalitesini yükseltmekte belki de en önemli görevi üstlenen kent parklarını koruma bilincinin hâlâ yeterli seviyede olmadığını savunmaktadır. Ona göre kamu otoritelerinin uyguladığı politikalar, kırsal ve yabanıl alanları önceliklendirirken, kent içindeki yeşil alanlar halen yeterince önemsenmemektedir. Oysa kentteki yaşam kalitesinin artırılması açısından bu alanlar, yalnızca fiziki değil; sosyal, kültürel ve psikolojik birer ihtiyaçtır. Bugün kent parklarına sadece bir "yeşil alan" gözüyle değil; aynı zamanda kolektif hafızanın taşıyıcısı, sosyal aidiyetin mekânı ve ekolojik sürekliliğin aracı olarak yaklaşmak gerekmektedir. Peyzaj mimarlığı da bize göre bu bağlamda salt bir estetik ya da teknik meslek alanı değil; toplumsal bir yeniden inşa pratiği olarak sosyoloji, psikoloji ve felsefe literatürüyle birlikte değerlendirilmeli ve bu perspektiften geliştirilmelidir.

Avrupa tarihinde Orta Çağ'ın kapanıp Yeni Çağ'ın başlaması diye anlatılagelen süreç, yalnızca birkaç tarihsel olayla değil; aynı zamanda zihniyet dünyasında gerçekleşen köklü dönüşümlerle mümkün olmuştur. Aytaç'ın da makalesinde yer verdiği ,1450'li yıllarda birbirini takip eden üç mühim olay -1451'de matbaanın icadı, 1453'te Osmanlı ordusunun Konstantinopolis'i fethetmesi ve 1492'de Christophe Colomb'un Amerika kıtasına ulaşması- yalnızca birer tarihsel dönüm noktası değil, aynı zamanda Batı düşüncesinde meydana gelecek değişimlerin yönünü tayin eden gelişmelerdir. Bilindiği üzere Batı tarih yazımında Batı Roma'nın yıkılması, bizim tarih anlatımızda Kavimler Göçü olarak geçen olay çizgisel tarih anlayışında İlk Çağ'ı bitirip Orta Çağ'ı başlatmış kabul edilmektedir.

Batı tarih yazımında Doğu Roma'nın yıkılması yani bizim tarih anlatımızda İstanbul'un fethi de çizgisel tarih anlayışında deyim yerindeyse maceralarla dolu Yeni Çağ'ın başlangıcı kabul edilecektir. Bahsi geçen bu yeni çağ; feodalitenin çözülmesi, Rönesans'ın ve bilimsel devrimlerin doğuşu, ardından gelen Sanayi Devrimi ve sömürgecilik yarışıyla birlikte insanın doğaya ve mekâna dair algısını da temelden dönüştürecek olayları ihtiva etmektedir.

Bu dönüşümün kentsel mekandaki tezahürlerinden biri, başlangıçta aristokrasiye veya kraliyete tahsis edilmiş olan av alanlarının zamanla halkın kullanımına açılarak kamusal yeşil alanlara dönüştürülmesidir. Bu sürecin en erken örneklerinden biri Aytaç'ın makalesinde değindiği üzere, Londra'nın merkezinde yer alan ve 142 hektarlık bir alanı kapsayan Hyde Park'tır. Başlangıçta kraliyet av sahası olarak tasarlanan bu alan, 1637 yılında Charles I tarafından halka açılmış; böylece yalnızca fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik düşüncesinin sembolik temsili hâline gelmiştir. Bugün dahi Londra'nın en büyük parklarından biri olan Hyde Park, bu anlamıyla modern kamusallığın tarihsel bir izini taşımaktadır.

Benzer şekilde, 166 hektarlık Regent's Park da ilk etapta kraliyete ait bir av parkı olarak planlanmış, ancak daha sonra halkın kullanımına sunularak mekânsal aidiyetin dönüşümünü temsil etmiştir. Yine Münih'te yer alan ve 370 hektarlık yüzölçümüyle dünyanın en büyük kamusal parklarından biri kabul edilen Englischer Garten, askeri bahçe olarak işlev görmekteyken 1789'da halkın kullanımına açılmıştır. Kamusal alanın bu şekilde askeriyeden sivile; aristokrasiden halka, kapalıdan açığa doğru evrilmesi, modern yurttaşlık anlayışının yerleştirilmesinde mekânın oynadığı rolü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Paris örneği ise bu tarihsel dönüşümün estetik ve ideolojik boyutlarını daha da görünür kılar. Louvre Müzesi ile Concorde Meydanı arasında konumlanan ve başlangıçta saray bahçesi olarak inşa edilen Tuileries Park, 17. yüzyılda André Le Nôtre tarafından yeniden düzenlenmiş ve Fransız Devrimi'nden sonra kamusal bir park olarak Parislilerin hizmetine sunulmuştur. Bu süreçte Tuileries Park yalnızca bir rekreasyon alanı değil; aynı zamanda modern Fransız kimliğinin ve devrimci kamusallığın da temsil mekânı hâline gelmiştir. Bu kontekstte kent parklarının sadece bir çevre mühendisliği ve peyzaj mimarlığı meselesi olmadığını; aynı zamanda tarihsel, kültürel, sosyal ve psikolojik

dönüşümün cereyan ettiği mekanlar olduklarını göstermek açısından Aytaç'ın bahsettiği bu örneklerin mühim olduğunu düşünmekteyiz.

Bois de Boulogne, 1852-58 yılları arasında Napoléon için bir av parkı olarak düzenlenmiş; ancak zamanla Paris'in en büyük ikinci kamusal yeşil alanı hâline gelmiştir. Benzer biçimde, Marie de Medici tarafından 1612'de inşa ettirilen Luxembourg Bahçeleri, kraliyet bahçesi olmaktan çıkıp geniş çim alanları, çiçek bahçeleri, ağaç dizileri ve Medici Çeşmesi ile kent merkezinde halkın doğayla ilişki kurabildiği estetik bir kamusal alana dönüşmüştür.

Bois de Vincennes'in bir parçası olan ve bir dönem askeri alan olarak muhafaza edilen Parc Floral ise ancak 1969'da kalıcı bir çiçek sergisi alanı olarak halka açılabilmiştir. Bu da kent parklarının yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda ideolojik olarak da "açıldığını" gösterir. Zira kamusallık yalnızca mekânı paylaşmak değil, o mekân üzerinden kolektif bir kimlik ve hafıza da inşa edebilmektir.

Bu örneklerin tümü göstermektedir ki, Avrupa kentlerinde askeriyeye ve aristokrasiye has av alanlarından ve çiçek bahçelerinden halkın ortak kullanımına açılan parkların tarihi, sadece mekânsal değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve kültürel bir dönüşüm tarihidir. Kraliyet ayrıcalığından yurttaş eşitliğine doğru uzanan bu süreci anlatmak için Aytaç'ın bahsettiği bu parklar, kamusal mekânın niteliğini göstermek açısından son derece manidar örneklerdir.

Makalesine "Şehri Güzelleştirme Hareketi ve Kent Parkları" başlığı altında devam eden Aytaç bu bölümde 19. yüzyılın, kentlerin yalnızca fiziki biçimlerinin değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dinamiklerinin de dramatik biçimde değiştiği bir yüzyıl olduğunu anlatır. Sanayi Devrimi'nin tetiklediği hızlı kentleşme, altyapısı yetersiz, sağlıksız, yoğun yerleşimlerin oluşmasına neden olmuş; kentin mekânsal yapısı kadar, içinde yaşayan bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığını da tehdit eder hâle gelmiştir. Bu dönüşüm karşısında 1890'lardan itibaren çeşitli kentsel reform hareketleri neşvünema bulmuş; özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde "City Beautiful Movement" (Şehri Güzelleştirme Hareketi) bu kontekstte ortaya çıkan sosyal buhran diyebileceğimiz durumla en etkili müdahale biçimlerinden biri olmuştur.

Anlaşılacağı üzere bu hareketin amacı, yalnızca estetik bir şehir görüntüsü oluşturmak değil; aynı zamanda mimarlık ve peyzaj yoluyla kente kimlik kazandırmak, yeşil alanlar planlamak ve böylece sosyalleşme ihityacını gidermek ve toplumsal sükûnet halini tesis etmekti. Aksi takdirde modernleşen şehirlerde giderek artan sağlıksız kentleşme süreci beraberinde derinleşen bir sosyal krizi de getirecekti. Bu sürecin en önemli öncülerinden biri olan Frederick Law Olmsted, Avrupa'daki yeşil alan planlamalarını yerinde inceleyerek, özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya'da kraliyet av alanı olarak başlayan, ancak zamanla kamusallığa açılan parkların işlevsel ve sosyal boyutlarından etkilenmiştir. Bu minvalde Olmsted, Avrupa'daki birçok şehre seyahat etmiş ve ilgili mekanları iyice gözlemlemiştir. Hyde Park, Regent's Park, Tuileries Park, Luxembourg Bahçeleri, Paris Park Floral ve Münih'teki Englischer Garten gibi parklar, Olmsted'in yalnızca peyzaj tasarım anlayışını değil, aynı zamanda kentsel planlamaya yüklediği anlamı da şekillendirmiştir diyebiliriz. Bilhassa Londra'da ve Paris'te yer alan kent parklarından ziyadesiyle etkilendiği belli olan Olmsted, Amerika'daki kent tasarımına yeşil alanın entegrasyonunu bu parkları gözlemleyerek gerçekleştirmiştir. Zira Sanayi Devriminden en çok etkilenen ve çok hızlı bir şekilde modern kentleşmeye maruz kalan İngiltere, Fransa ve Almanya şehirlerinde yer alan kent parklarının sosyal hayat kalitesinin arttırılmasında ve sağlıksız yaşamın iyileştirilmesinde üstlendiği rol Olmsted'i derinden etkilemiş ve Amerika'da kuracağı kent parkları için en büyük ilham kaynağı olmuştur.

Bu gözlemler sonucunda, Olmsted Amerika'ya dönüşünde kent yaşamının zorluklarıyla başa çıkmak için yalnızca fiziksel değil, zihinsel ve duygusal düzeyde de derinliğe sahip olan bir peyzaj anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Onun temel amacı, kentlinin gündelik yaşamındaki sıkışmışlığı kırsal bir peyzajın dinginliğiyle telafi edebilmekti. Bu doğrultuda tasarladığı Central Park (1857–1873), New York'un yoğun yapılaşması arasında pastoral ve pitoresk bir alan yaratmayı hedeflemiş; yalnızca bir park değil, aynı zamanda kent sağlığını tahkim etmek için işlevsel bir kent öğesi olarak konumlandırılmıştır. Adeta bu park, çalışan insanların iş çıkışı uğrayıp şehirden uzaklaşabileceği bir sığınak olarak kurgulanmıştır. Benzer biçimde Emerald Necklace projesi (1860), Boston'un doğal drenajı niteliğinde tasarlanmış, kent içindeki çeşitli yeşil alanları birbirine bağlayan bir kamusal yeşil omurga işlevi görmüştür. Bu yaklaşım yalnızca mekânsal değil; ekolojik, işlevsel ve sosyal boyutlarıyla da dikkat çekicidir.

Olmsted, böylece kent planlamasında yeşil sistemleri bir süs unsuru ya da lüks olarak değil, yaşamsal bir ihtiyaç olarak değerlendirdiğini başarıyla göstermiştir.

Aytaç'ın vurguladığı üzere Olmsted öncesi kentsel sistemlerde "şehir" ve "peyzaj" iki ayrı kutup gibi değerlendirilmekteydi. Şehir; yüksek yapı yoğunluğu, ulaşım kaosu, çevre kirliliği ve sosyal stresin merkeziydi. Buna karşılık peyzaj ise kentten kaçışın, huzurun ve doğayla bütünleşmenin simgesi olan alanlardı: parklar, yeşil alanlar, bahçeler… Ancak Olmsted ile birlikte bu dikotomi bozulmuş; peyzaj artık kentin merkezine taşınmış ve kent planlamasında yönlendirici bir ilke hâline gelmiştir. Aytaç bu durumu aynen şöyle ifade eder: "Olmsted sonrası değişen 19. yüzyıl Amerikan şehirlerinde peyzaj artık kent planlamasında yol gösterici bir eleman olmaya başlamıştır. Central Park, yoğun Manhattan gridleri arasında kentin formasyonuna etki eden bir kent öğesi, Emerald Necklace Boston'un su döngüsünü düzenleyen bir kentsel altyapı öğesi olarak planlanmıştır. Bu iki kent parkı örneği sadece estetik kaygı ile kentin içine kırsalı sokmakla kalmayıp, aynı zamanda kent sisteminin esnek ve sürdürülebilir çalışmasını sağlamıştır."[53]

Doç. Dr. Gülşen Aytaç'ın harikulade makalesine değindiğimiz bu kısım bize ABD'nin ilk peyzaj mimarı Olmsted'ın ortaya çıkış sürecinin temel dinamiklerini özetlemekle kalmayıp geleneksel bahçe tasavvurunun yerine "peyzaj mimarisi" kavramının nasıl geçtiğini de izah etmektedir. Her şeyden önce artık geleneksel şehir kelimesi yerine modern kent kavramı öne çıkmaktadır. Kentlerde nüfusun büyük çoğunluğunun tarımsal olmayan faaliyetlerle iştigal ettiğini göz önünde bulundurursak kent içinde "kırsalı deneyimletmenin" niçin önem kazandığını anlayabiliriz. Modernleşme süreciyle insanlar tarihin önceki dönemlerinde hiç olmadığı kadar iç içe ve iş birliği içinde yaşamak durumunda kalmış ve geleneksel şehir dokusu ciddi miktarda değişikliğe uğramıştır. Bu minvalde artık "şehri güzelleştirme ihtiyacının" hasıl olduğunu vurgulayan Aytaç, Olmasted'e kadar kenti "yüksek yoğunluklu binalar, ulaşım altyapıları, kirlilik, karmaşıklık ve sosyal stres yaratan alanlar"; peyzajı ise "kent parkları, yeşil yollar ve bahçeler olarak kentleşmenin etkilerinden uzaklaşılan açık yeşil alanlar" şeklinde kategorize etmiştir. Aytaç'a göre Olmsted'in başardığı şey ise sadece kentin içine kırsalı

[53] Gülşen Aytaç, "Kent Parkları", Plant Dergisi, (2015), https://www.plantdergisi.com/yazi-doc-dr-gulsen-aytac-kent-parklari--120.html (Erişim Tarihi: 20.05.2025).

sokmak değil aynı zamanda bu bir aradalığı esnek ve sürdürülebilir hale getirmektir. Dolayısıyla modern dönemde artık "sürdürülebilirlik" diye bir kavramımız vardır.

Moderniteye biraz eleştirel bir zaviyeden bakmayı tercih edecek olursak şunu tespit edebiliriz ki geleneksel bahçeler ağırlıklı olarak dinî inanışların etkisiyle birtakım ilkeleri sembolize etme amacıyla organize edilirken modern kent parklarının temel işlevi "yeşil alanı/kırsallığı" deneyimletmek ve esasen kent yaşamının "sürdürülebilir" olmasını sağlamaktır. Bu sebeple geleneksel bahçeler cangıl ile insanın içinde yaşadığı tabiat parçasını birbirinden ayırmak için inşa edilirken, anladığımız kadarıyla modern kent parkları ise sanayi üretimi odaklı, aşırı iş birliği içinde yaşayan insanların kırsallığı deneyimleyerek kent yaşamını "sürdürebilmelerine" olanak tanımak için tasarlanmaktadır. Modern kent insanı için bahçe bir "hadîka", bir "ravza" ve aşkın olanla ilişkili bir deneyim alanı değil; sanki basbayağı "yeşil alandır." Pejoratif bir anlam katıp metnin bilimsel diline zarar vermeyecekse modern park basbayağı gelenekten arındırılmış bir "ot", "çimen"; adeta "fabrika ve konut olmayan boş arazi parçası" olarak bile anlaşılmaya müsaittir çünkü kentte esas olan sanayi tipi üretimdir. Park ise bu sanayi tipi üretimin yanında bir tür nefes alma ve dinlenme yeri olarak anlaşılabilir. Daha çok çalışmak için dinleniriz. Muhtemelen tatil endüstrisini üreten anlayışla modern kentlerde "kırsalı deneyimlememize" olanak tanıyan zihniyet aynıdır. Nitekim kent parkları da modern kentlerin mola verme yeri gibidir.

Bütün bunlara rağmen kent parklarının farklı bir bakış açısıyla da son derece saygıdeğer alanlar olduklarını ve ideolojik anlamda bir devletin kentte kendini var edebilmesinin olanağını ürettiğini iddia edebiliriz. Bu minvalde tezimizin ikinci temel iddiası iyi tasarlanmış bir kent parkının -tıpkı geleneksel bahçelerin aşkın olanla irtibat kurmanın bir imkanını barındırması gibi- modern ulus devletin ideolojisini pekiştirmek ve yurttaşla yurt arasındaki bağı tahkim etmek açısından son derece işlevsel bir yer olabileceğidir. Çünkü kent parkı gelenekten arındırılmış bir yeşil alanı değil yeniden ve farklı formlarla, çağın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde inşa edilmekte olan bir geleneğin alanını temsil ediyordur. Bize göre iyi tasarlanmış bir kent parkı sadece ot, çimen ve peyzaj metinlerinde sıklıkla geçtiği üzere "yeşil alan" demek değildir. Eğer bir kent parkı iyi tasarlanırsa ulus devletin kendini sergilediği ve kentin kuruluşuna bir amaç verdiği alanlar olarak da görülebilirler. Bu açıdan Türkiye'de kent parklarının tarihsel oluşum sürecini ele almak faydalı olacaktır.

2.2. Türkiye'de Kent Parklarının Kurulma Süreci:

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat hareketine kadar "kamusal alan" ve "kamuya açık park" kavramından bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı'nın geleneksel bahçelerini kısaca özetlediğimiz birinci bölümde değindiğimiz üzere bu bahçeler geleneksel mesire yerleri, doğal yeşillikler, setli mesireler, iç avlu ve meydanlar, iç bahçeler ve yalı bahçeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat'ın ilanından sonra şehir düzenlenmesiyle ilgili bazı faaliyetlere girişilmiş, bu minvalde Taksim'de mezarlıkların taşınmasıyla boşalan alana Sultanahmet ve Kısıklı Parkı'ndan sonra halkın kullanımı için yapılan tespit edebildiğimiz üçüncü büyük kent parkı olan Taksim Bahçesi 1869'da açılmıştır. Kamusal alan kavramının Osmanlı'da ilk tezahürü için bu bahçe örnek verilebilir sanıyoruz. Zamanla bahçeler Osmanlı'da imtiyazlı bazı kesimlerin elinden yavaş yavaş bu "kamusal alana" geçmeye başlamış, Cumhuriyet döneminde ise kentsel açık alanların sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Prof. Dr. Uğur Tanyeli'nin danışmanlığını yaptığı, Tayfun Gürkaş'ın *"Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kamusal Yeşil Alanın Doğuşu"* isimli tezinde tespit ettiği üzere Cumhuriyet Dönemi kentinin belirgin özelliği; kentin ana caddesinin, hükümet konağının ve içinde bir heykelin bulunduğu bir kent meydanının etrafında kent parkının konumlandırılmasıdır.[54] Görüldüğü üzere Son Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde yapılan şehir düzenleme faaliyetlerinin amaçlarından biri kentsel alanlara ideolojik bir amaç da kazandırmaktır.

Aşağıda Son Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde İstanbul'da açılan kent parklarının listesini alıntılamaktayız.

[54] Tayfun Gürkaş, "Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kamusal Yeşil Alanın Doğuşu", (Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003), 25.

PARKIN ADI	KONUMU	YAPIM YILI
Sultanahmet Parkı	Sultanahmet	1854
Kısıklı Parkı (Millet Bahçesi)	Çamlıca	1867-1870
Taksim Bahçesi	Taksim	1869 / 1934-1936
Tepebaşı Parkı	Tepebaşı	1870-1871
Abrahampaşa Korusu / Hürriyet Bahçesi	Beykoz	1908 yılından sonra
Bebek Kasrı Bahçesi	Bebek	1908'den sonra
Hilmipaşa Bahçesi	Çubuklu	1908'den sonra
Doğancılar Parkı	Üsküdar	1912-1914
Gülhane Parkı	Sarayburnu	1912-1914
Tayyare Parkı	Fatih	1914
Anadolu Hisar Parkı	Anadolu Hisarı	1929-1930
Bakırköy Belediye Parkı	Bakırköy	1929-1930
Yoğurtçu Parkı	Kadıköy	1929-1930
Atpazarı Parkı	Üsküdar	1934-1935
Kadıköy İskele Parkı	Kadıköy	1934-1935
Haydarpaşa İstasyon Parkı	Kadıköy	1936 yılından önce
Moda Çoçuk Bahçesi Parkı	Kadıköy	1938 yılından önce
Ayasofya Parkı	Sultanahmet	1939
Nişantaşı Parkı (Çocuk Bahçesi)	Nişantaşı	1939
Abbasağa Parkı	Beşiktaş	1939-1940
Aksaray Parkı	Aksaray	1940
Büyük Çamlıca Mesire Alanı	Çamlıca	1940
Taksim Gezi Parkı	Taksim	1940
Tarabya Parkı	Tarabya	1941
Üsküdar İskelesi Meydan Parkı	Üsküdar	1941
Altıyol Meydanı Parkı	Kadıköy	1942
Çarşamba Çocuk Bahçesi	Çarşamba	1942
Dolmabahçe Parkı	Dolmabahçe	1942
Yeni Cami İstirahat Parkı	Eminönü	1943 yılından önce
Emirgan Parkı	Emirgan	1943
Heybeliada Parkı	Heybeliada	1943
Şişhane Parkı	Şişhane	1936-1943
Barbaros Parkı	Beşiktaş	1944
Fenerbahçe Parkı	Fenerbahçe	1946 yılından önce
Büyükada Parkı	Büyükada	1946
Taşlık Parkı	Maçka	1946
2 Numaralı Park	Maçka	1947

Fotoğraf 49. Geç Osmanlı - Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbul Parkları (Erdönmez ve Ünlü, İ. Ü. Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Peyzaj Planlama ve Tasarımı Anabilim Dalı, 2009).

Bütün bu süreçle ilgili Gürkaş, şu ifadeleri kullanmaktadır: "Türkiye'deki yeşil alanların evrimi de Batı dünyasındakine benzer bir değişim göstermiştir. Geleneksel Osmanlı dünyasında işe yararlığı ön plana alan bir kullanım varken, Batılılaşmanın etkisiyle 18. yüzyıldan başlayarak yeşil alanlar yalnız rekreasyon için kullanılır olmuşlardır. Geç Osmanlı döneminde ise yeşil alan kentlerin ve toplumun modernleştirilmesi projesi kapsamında kent parklarına dönüşmüştür. Erken Cumhuriyet aslında bir anlamda yarım yüzyıl önce evrimini tamamlamış olan parklarını yeniden ideolojik bir çerçevede gündeme getirmiştir. Yani, kamusal yeşil alan da daha büyük bir üst kurgu içinde kendine verilen rolü yerine getirmiş ve sistemin, diğer birçok yapısı gibi, "ideolojik talim alanı" olmuştur."[55]

Gürkaş yine aynı çalışmasında bir İtalyan parlamenterin "İtalya'yı kurduk şimdi sıra İtalyanlarda" sözüne atıf yaparak Tanzimat sonrası Osmanlı'nın ve erken dönem Cumhuriyet'in enerjisini müspet vatandaş yaratmaya yönelttiğini ve bunu da kamusal alanın inşası yoluyla yaptığını izah etmektedir.[56] Gürkaş'ın çalışması takdire şayandır. Bu süreçte bilhassa heykeller ihtiva eden kent parklarının ideolojik işlevi bu çalışmada enine boyuna ele alınmaktadır.

Tanrı, Âdem ve Havva'yı Aden Bahçesine yerleştirmişti. Ulus devletler de müspet vatandaşı modern kentlere yerleştirirken ideolojisini meydanlarda ve kent parklarında tahkim etti ve tıpkı dinî metinlerin yaptığı gibi yaratılmak istenen halka bir "orjin" verdi. Mekanın inşası bu bakımdan önemli bir konu olsa gerektir.

Bu minvalde *Erken Cumhuriyet Dönemi Kent Parklarının Belediyeler Dergisi Üzerinden Okunması* isimli makalede geçen şu ifadeler önemlidir: "Erken Cumhuriyet Dönemi kent planlamalarının önemli bir parçasını oluşturan kamusal mekânlardan biri olarak yer alan parklar, sosyal yaşamı değiştiren, yeni ve sağlıklı bir cumhuriyetin kurulduğunu gösteren kentin sembolik öğelerinden biri olarak görülmektedir (Bozdoğan, 2008). Cumhuriyetin ilk yıllarında, ülke genelinde gözlemlenen yoğun imar faaliyetleri içinde belediyecilik kavramı önem kazanmış, küçük ve büyük ölçekte önemli kentleşme çalışmaları ülke genelinde hız kazanmıştır. Altyapı, yol, imar planları, park çalışmaları gibi çeşitli imar faaliyetlerini gösteren belediyeler mimarlık ve kent planlamasında önemli bir yere sahip

[55] Gürkaş, "Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kamusal Yeşil Alanın Doğuşu", 26.
[56] Gürkaş, "Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kamusal Yeşil Alanın Doğuşu", 25.

olmuştur. İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı'nın çalışması olan *"Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi"* kitabında, Cumhuriyet yıllarında belediye uygulamaları araştırıldığında 1923 yılında 29 adet olan park sayısının 1945 yılında 536'ya yükseldiği belirtilmektedir (Tekeli & Ortaylı, 1978, s. 89). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde park sayısında bu kadar hızlı bir artışın olması, çağdaş ve modern kentler yapılırken parklara verilen önemin göstergelerinden biri olarak okunabilir."[57]

Feyza Topçuoğlu ve Meltem Ö. Gürel'in *Mekân-Politika Ekseninde Konya Kültürpark'ın Dönüşümü* isimli makalesinde kültürparklara dair şu tespitlere yer verilmiştir: "Erken Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli modernizasyon projelerinden biri olan kültürparklar, barındırdıkları eğlence tesisleri ve rekreasyonel faaliyetleri ile çağdaş yaşam modelini kentsel yeşil alanda temsil etmişlerdir. Halkı eğitmek ve aydınlatmak için ulusal idealleri ve Cumhuriyet modernitesini sembolize eden kültürparklar, serbest zaman aktivitelerinin sosyal ve kültürel pratiklerle içselleştirildiği yeni mekânsal arayışların ürünleridir. Türkiye'de 1930'larla birlikte modernitenin yansıması olarak pek çok kentte yaygınlaşan kültürpark fikri, kültürel normların ve sosyal davranışların batılı yaşam tarzını inşa ettiği kamusal alan olarak süregelmiştir." Ayrıca ilgili makaledeki şu açıklamalar da kültürparkların mahiyetine ilişkin son derece yerindedir: "Toplumsal yaşamın mihenk taşı olarak kamusal parklar hakim politik ve kültürel hedefler doğrultusunda kentli için uygun ve faydalı görülen işlevlerde kullanılmak üzere kurgulanır. Kentlerin önemli unsurları olan parklar ve yeşil alanlar 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber modern ve medeni kentler yaratma ilkelerine hizmet etmiş ve bu bağlamda birçok kentte hayata geçirilmiştir. Sosyal hayatın yeniden üretilen dinamikleriyle planlanan Cumhuriyet parkları, barındırdıkları yapılar, yeni kamusal mekânlar ve modern peyzajlı yeşil alanlarla kentlinin hem eğlenmesini hem de öğrenmesini hedefleyerek modernleşmenin önemli projelerinden biri olmuştur. Bu amaçla adeta bir halk üniversitesi yaratma fikriyle 1936'da inşa edilen İzmir Kültürpark'ın yanı sıra Ankara Gençlik Parkı ve İstanbul Gezi Parkı gibi onu izleyen öncü modeller Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yeni parkların oluşmasına imkân tanımış ve bu kentlerin modern metropoller olarak özümsenmesine ön-ayak olmuşlardır. Bir başka deyişle bu parklar ulusal ideallerin laik

[57] Ceren Katipoğlu, Tuğçe Yılmaz, "Erken Cumhuriyet Dönemi Kent Parklarının Belediyeler Dergisi Üzerinden Okunması", (2020): 121.

dünya görüşüyle temellenmesiyle ortaya çıkan çağdaş yaşam biçiminde halkı eğitmek ve aydınlatma hedefine mekânsal aracı olmuşlardır."[58]

Cumhuriyet dönemi kent parkları ve kültürparklar hakkında bu açıklamaların son derece yerinde olduğu kanaatindeyiz. Biz Cumhuriyet Dönemi kent parkları hakkında literatürü irdelemeyi burada bırakıp tezimizin esas konusu olan Bursa Kültürpark'ı konusunu ele almak durumundayız ancak son olarak literatür taraması açısından değerli bulduğumuz bir çalışmaya daha değinme ihtiyacı hissediyoruz. *YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi'nde* yayımlanan bir makalede şu şekilde bir çalışma yapılmıştır: "Avrupa kentlerinden parklar seçilmiş ve fiziksel aktivite çeşitliliği açısından sundukları olanaklar incelenmiştir. Bu parkların isimleri; Almanya Berlin'den Tiegarten, Münih'ten Englischer Garten, Hollanda Amsterdam'dan Vondelpark, Rotterdam'dan Kralingse Bos ve Fransa'nın Paris kentinden de Champ de Mars ve Luxemburg Garten parklarıdır … Bu doğrultuda parklardaki fiziksel aktivite çeşitlilikleri, bitkisel unsurlar ve yapısal birimler tablolaştırılmıştır. Oluşturulan tablolar ile incelenen 6 farklı kent parkı karşılaştırılmıştır. İncelenen Avrupa parklarına bakıldığında parkların yalnızca dinlenme amaçlı değil, kent kullanıcılarının hem fiziksel hem de zihinsel sağlıklarına katkı vermek amacıyla düzenlendiği sonuçlarına varılmıştır. Parkların, kamusal sağlığı destekleme konusunda kente verdiği katkının daha fazla farkında olunarak parkların tasarlanması gerektiği fikrine varılmıştır."[59] Bu çalışmanın giriş bölümünde kentsel mekanın dinamizmi üzerine yapılan vurgu dikkate değerdir: "Kentsel mekanlar; kullanıcı tercihleri ile biçimlenebilen ve belirli ihtiyaçlara cevap verebilen, süreç içinde gelişim gösteren mekanlardır. Bu nedenle kentsel mekanlar, durağan ve statik mekanlar olmayıp, devam eden hayatla evrilip değişmektedir. Kentsel mekanlar, değişen kültürel ve sosyal yapıya ayak uyduran mekanların başında gelmektedir. Bu mekanlar aynı zamanda içinde yaşayan kişileri yakınlaştıran ve kentliyi birbirleriyle kaynaştıran sosyal mekanlardır. Bu yönleriyle kamusal bir mekan olarak kentsel bütünleşmeye olanak tanıyan bu mekanlar, toplumsal olarak kaynaşmayı ve kente ait olan değerlerin korunarak sürdürülmesini sağlamaktadırlar. Bu nedenle kentlinin kentte ortak olarak kullandıkları mekanların

[58] Feyza Topçuoğlu, Meltem Gürel, "Mekân-Politika Ekseninde Konya Kültürpark'ın Dönüşümü", İdealkent Dergisi, 11/31 (2020): 1489.
[59] Ece Varol, Merve Tutkun, "Kullanım Çeşitliliği Açısından Kent Parklarının Değerlendirilmesi", YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 5/1 (2023).

artması, insanların toplumsal hayata daha fazla adapte olma bilincine erişmesine olanak tanımaktadır."[60] Gerçekten de kentteki yeşil alan deneyimi ile kırsaldaki yeşil alan deneyimini birbirinden ayıran belirgin bir husus, kentteki yeşil alan deneyiminin dinamizmi ve değişen sosyal yapıya yeniden uyum sağlamak için adeta "şarj olmayı" çağrıştırmasıdır. Esasında bu sadece kent parkları için değil boş zamanları değerlendirme kurumu ile ilişkilendirebileceğimiz diğer alanlar için de geçerli olsa gerektir. Tatil endüstrisi bile yeniden çalışmaya hazır hale getirilmek için bir tür planlı dinlendirme faaliyetidir. Bu bakımdan bizce kent dikkatli incelendiğinde bir tür öğüne benzemektedir: Bir öğünde nasıl ki proteinler, yağlar, karbonhidratlar ve sebzeler dengeli bir şekilde alındığında daha sağlıklı olunuyorsa kentsel mekanın sağlığı açısından da bu tür bir denge gözetildiğinde kentlilik deneyiminin kalitesi iyileşmektedir. Bir kentte emek yoğun çalışmanın yürütüldüğü fabrikalar; eğitim, sağlık gibi kurumların örgütleri olan kamu kuruluşlarına ait binalar, aile kurumunu temsil eden evler ve dinî eserler mevcut ise aynı şekilde boş zamanları değerlendirme kurumunun belki bir örgütü olarak tasavvur edebileceğimiz dinlenme, toplanma, spor yapma ve eğlenme alanları da mevcut olmalıdır. Elbette bazı kentler tarımsal üretim, sanayi ya da turizm gibi belirgin bir özellikle ön plana çıktığı için bahsettiğimiz bu kurumların örgütlerinin "porsiyonlarının" büyüklükleri zaman zaman farklılık gösterebilir ama yine de her kurum kentsel mekanda belli bir dengeyi gözeterek temsil edildiğinde yaşanacak olan kentlilik deneyimi de o derecede kaliteli hale gelecektir. Esasında kentlilik deneyimini geleneksel yerleşim tarzından ayıran ve kozmopolit kılan unsur da bu değil midir? Bu minvalde kent içinde "kırsalı deneyimleme" imkanı vermesi bakımından parklar, aşırı işbirliği ve rasyonalite karşısında kentlilere sakinleşip "deşarj" olabilecekleri bir alan sunmak ve bu şekilde kent dinamizmini sürdürülebilir kılmaktır. Burada şarj gibi mekanik ve elektronik ile alakalı bir ifadeyi kent yaşamından bahsederken özellikle kullanmayı tercih ettiğimizi belirtelim.

Bahsi geçen makaledeki açıklamalar bizce önemlidir. Nitekim modern kent yaşamını yapılar arasına sıkışmış bir mekan karmaşası olmaktan çıkaran en etkili unsur kent parklarıdır denilebilir. Kent parkları, aşırı yapılaşmaya karşı doğayla kurulan ilişkide bir arabulucu; kentlinin hem kendisiyle hem de çevresiyle yeniden temas kurabildiği alanlar olarak karşımıza çıkar. Kentin karmaşası içinde parklar, yalnızca rekreasyonel

[60] Varol, Tutkun, ""Kullanım Çeşitliliği Açısından Kent Parklarının Değerlendirilmesi", syf.46.

işlevleriyle değil, aynı zamanda Varol ile Tutkun'un deyimiyle kent makroformu içinde biyolojik çeşitliliği arttıran ekolojik konumları ve kolektif hafızayı diri tutan sosyal sahneler olmalarıyla da anlam taşımaktadır. Dolayısıyla kent parkları, salt yeşil alanlar değil; aynı zamanda kültürel peyzajın, tarihsel sürekliliğin ve mekânsal adaletin ve sosyal aidiyetin yeniden üretildiği alanlardır. Kentte aşırı iş bölümü ve aşırı yapılaşma içinde yaşayan bireyler için ortak deneyimlere sahip olmak ve bulundukları kente yönelik sosyal aidiyet geliştirmek son derece önemlidir. İşte tam bu noktada kent parkları bu ortak deneyimleri güçlendirmek için gereken muhtelif faaliyetlerin icra edildiği bir zemin olma özelliğini haizdir. Nitekim Varol ve Tutkun'a göre de sosyal rekreasyon alanlarını daha fazla kullanan kişilerin, çevrelerine yönelik duyarlılıkları ve toplumsal farkındalık seviyeleri yükselmektedir.

Doğal varlıklarla dolu alanların insanlar üzerinde sağaltıcı etkisi olduğuna dair deneysel çalışmalardan bahsedilen bu makalede ormanlık alanlara bakan hastane odalarında istirahat etmekte olan hasta kişilerin iyileşme sürelerinin, penceresi binalara ve yapılaşmış alanlara bakan hastane odalarında istirahat eden hasta kişilerin iyileşme süresinden daha kısa olduğu belirtilmektedir. Bu saptama ormanlık alanların ve doğal elemanların insanın zihinsel sağlığına olumlu etki ettiğine dair güçlü bir bulgu teşkil etmektedir. Yine aynı şekilde makalede, kent parklarının ve ormanlık alanların kullanımının insanları stresle başa çıkmak konusunda tahkim edici ve zihinsel sağlığı destekleyici niteliği haiz olduğu ifade edilmiştir. Yeşil alanların kent sağlığına yönelik kayda değer katkısının bulunduğunu öne süren muhtelif çalışmalara da dikkat çekilmekte; örneğin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu teşhisi olan çocukların doğayla iç içe oldukları kertede ilgili semptomlarının belirgin ölçüde azaldığının saptandığı belirtilmektedir. Ormanlık alanlarda bulunmanın, zihin yorgunluğunu azalttığı ve konsantrasyonun artmasını sağladığı da tespit edilmiştir. Yine ilgili makaleden öğreniyoruz ki parka gelenler arasında yapılan bir ankete göre parkların kullanımı ile bireylerin sağlık durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır: Kent parklarını kullanan bireyler kullanmayanlara göre sağlıklı olamaya daha yatkın çıkmaktadır. Hatta bitki örtüsü ve su ihtiva eden doğal alanların, katılımcılarda rahatlama yarattığı ve stresi azalttığı da öne sürülmektedir. Makalede doğal elementlerin "doğal sakinleştiriciler" olarak işlev gördüğünden, bu minvalde özellikle stresli kent yaşamında insan sağlığı açısından kayda değer fayda sağladıklarından bahsedilmektedir. Ormanlık alanlar ve

bitkiler, kentte bulunan sanayi tesislerinin veya motorlu araçların oluşturduğu zararlı gazları bünyesinde tutarak ve ürettikleri oksijen sayesinde de ekosistemde denge sağlayarak bireylere ve dolayısıyla kent sağlığına önemli ölçüde faydalı olmaktadır. Hem estetik açıdan hem de psikolojik ve bedensel sağlık açısından sunduğu sağaltıcı etkilere ek olarak, kentteki doğal öğeler çeşitli sosyal katkılar da sağlamaktadır. Doğal elemanların bulunduğu kentsel açık alanlar, insanlar için davetkar bir görüntü teşkil etmekte ve bireyleri teşvik ederek hemşeriler ve komşular arasındaki sosyal işbirliğini ve toplumsal enetgrasyonu arttırmaktadır. Geniş çim alanlarla ve ağaçlarla çevrili ortak kullanım yerleri, sosyal bağların güçlenmesine bu şekilde katkı sunar. Bu çerçevede, kentte bulunan doğal alanların; özgürlük hissi, mahremiyet, içtenlik, estetik ve tarihsel süreklilik duygusu sağlayan aktif yaşam alanları olarak nitelendirilmesi yerinde olacaktır."[61]

Bu çalışmada bahsi geçen parklar hakkında tablolar yapılmış ve parkların işlevleri mukayeseli olarak okuyucuya sunulmuştur. Hollanda, Fransa ve Almanya'da bahsi geçen parkların botanik bahçesinin, su öğelerinin, koruluk alanlarının, heykellerinin, yürüyüş parkurunun, bisiklet parkurunun, spor tesislerinin, eğlence havuzlarının vs. mevcut olup olmadığına dair tablolar hazırlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın bizim ilham kaynaklarımızdan biri olduğunu ve kentsel mekan algısına dair önemli tespitler barındırdığını düşündüğümüzü ifade etmemiz gerekir.

Kent parklarıyla ilgili literatür taraması bahsini böylece hitama erdiriyoruz. Şimdi Bursa'yı inceleyelim.

[61] Varol, Tutkun, "Kullanım Çeşitliliği Açısından Kent Parklarının Değerlendirilmesi", 47-48.

BÖLÜM 3: BURSA REŞAT OYAL KÜLTÜRPARKI

3.1. Bursa'da Erken Dönem Cumhuriyet Eserleri:

Bursa'da Cumhuriyet'in kamusal alanı inşası açısından hiç şüphesiz en önemli eser Heykel Meydanı'na adını veren, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, heykeltraş Nijat Sirel tarafından yapılmış anıtıdır. 1931 yılında dikilen bu anıt, tarihî Bursa Valiliği binalarının bulunduğu alanının tam ortasında durmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, at üzerindedir; askerî üniformasıyla bir kumandan olarak betimlenmiştir.[62] Bursalılar bu meydanın adına "Heykel" derler. O zamanki adıyla Hükümet Konağı olarak geçen Bursa Valiliği'nin tarihi binası ve Atatürk Heykeli'nin iki yanında bulunan Adliye ve Maliye binaları dönemin ünlü mimarları olan Ekrem Hakkı Ayverdi ve Mimar Kemaleddin tarafından 1926'da yapılmıştır.[63] Daha sonra bu binaların arasına Atatürk Heykeli yerleştirilmiştir. Valilik binasının karşı cephesinde ise Ulucami'ye gelmeden hemen Orhangazi Külliyesi yanında tarihî belediye binası bulunur. Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa valiliği döneminde yapılan bu bina ise Osmanlı konağı niteliğine sahiptir. Atatürk'ün "son balosu" olarak bilinen meşhur toplantı, 2 Şubat 1938'de bu konaktaki salonda yapılmıştır.

[62] "Bursa Atatürk Anıtı", İşte Atatürk, https://web.archive.org/web/20170226200642/http://www.isteataturk.com/haber/4506/ataturk-aniti-bursa (Erişim tarihi: 20.05.2025).
[63] "Hükümet Konağı", Bursa Alan Başkanlığı, https://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/en/hukumet-konagi/ (Erişim tarihi: 20.05.2025).

Fotoğraf 50. Bursa Heykel Meydanı'na adını veren ünlü Atatürk heykeli.

Fotoğraf 51. Heykel'de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, arkada tarihi valilik binası, 1933.

Fotoğraf 52. Heykel'de Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, ortada bugünkü saat kulesinin ilk hali, 1935.

Fotoğraf 53. Heykel Meydanı'nın ulaşabildiğimiz eski bir fotoğrafı.

Fotoğraf 54. Tarihî Valilik binasının günümüzden bir fotoğrafı.

Fotoğraf 55. Heykel Meydanı'nın ulaşabildiğimiz eski bir fotoğrafı.

Fotoğraf 56. Heykel Meydanı'nın eski bir fotoğrafı ve Atatürk heykelinin iki yanında görünen tarihi Maliye (Defterdarlık) ve Adliye binaları.

Fotoğraf 57. Heykel Meydanı'nın tepeden görünümü.

Fotoğraf 58. Heykel Meydanı.

Fotoğraf 59. Günümüzde müze olarak kullanılan Maliye (Defterdarlık) binası.

Fotoğraf 60. Atatürk'ün meşhur son balosunun gerçekleştiği ve son kez zeybek oynadığı bilinen tarihî belediye binası.

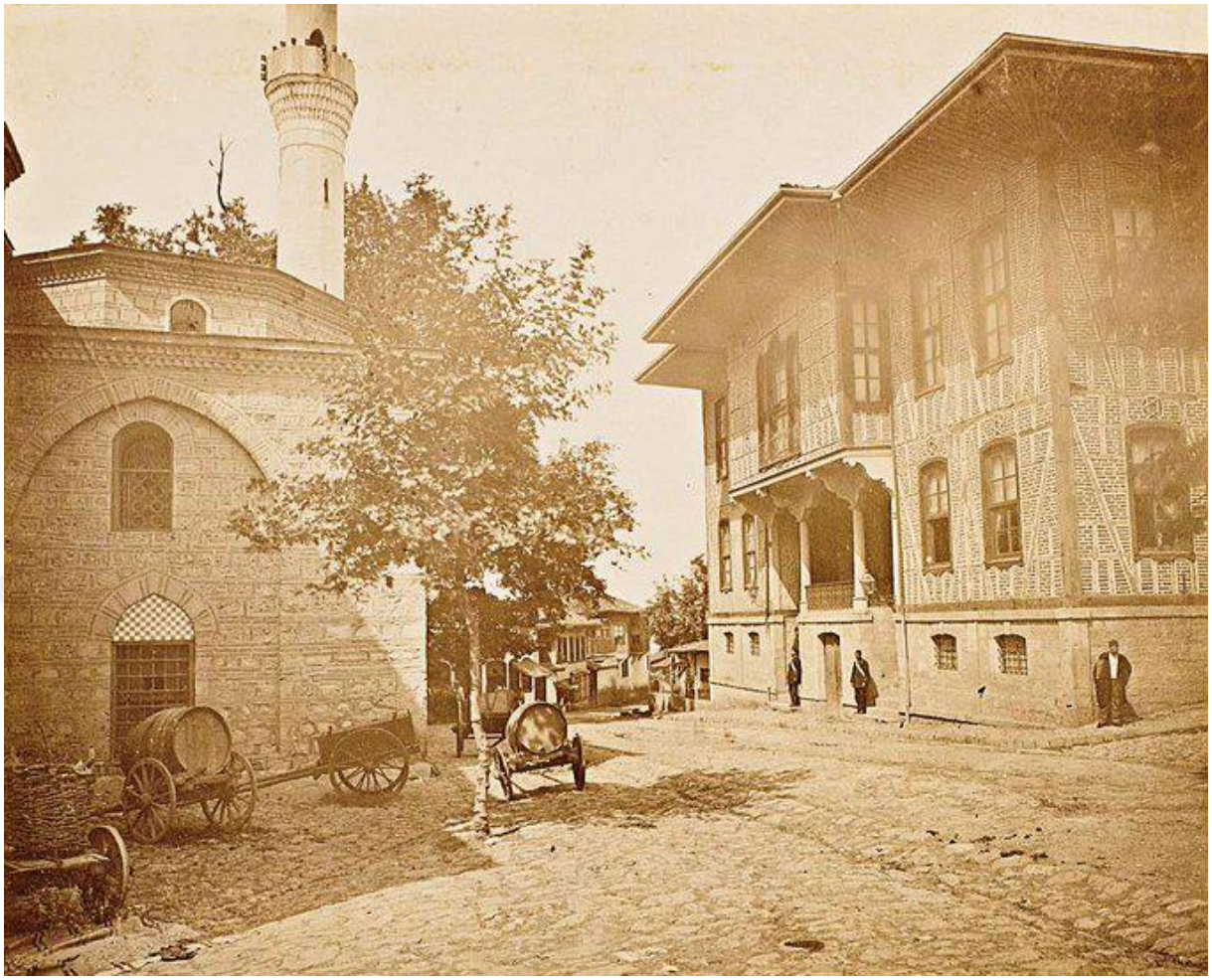

Fotoğraf 61. Tarihi belediye binasının 1888 tarihli bir fotoğrafı, arkasında Orhan Camii.

3.2. Bursa Kültürpark'ın Açılışı:

Heykel Meydanı Bursa'daki erken dönem Cumhuriyet eserleri bakımından önemli olmakla birlikte Bursa'da ilk büyük kent parkı ise ancak 1955 yılında Bursa Belediye Başkanı Reşat Oyal tarafından Kültürpark adıyla açılabilmiştir.[64] Daha önceden Bursa'da Pınarbaşı Meydanı yahut Emir Sultan ve Yeşil gibi tarihî değeri haiz alanlar mevcuttur ancak modern anlamda kamusal alanın deneyimlenmesi açısından önemli bir yer olarak Bursa'da açılan ilk büyük kent parkı Kültürpark olmuştur. 393.000 metrekarelik bu parka 1999'da "Reşat Oyal Kültürpark'ı" ismi verilmiştir. Parkın içinde sandalla gezilebilen bir gölet, çay bahçeleri, lokantalar, Bursa Arkeoloji Müzesi, Açık Hava Tiyatrosu, birçok ağaç ve bir tarihî çınar bulunmaktadır. İzmir'de 1936 yılında kurulan Kültürpark'tan

[64] "Reşat Oyal Kültür Parkı", Go To Bursa, https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/resat-oyal-kultur-parki-292/ (Erişim tarihi: 20.05.2025).

sonra bildiğimiz kadarıyla Kültürpark ismiyle kurulan ikinci parktır. Ayrıca Bursa'nın ilk hayvanat bahçesi de Kültürpark'ta kurulmuş ancak zamanla bu konuda yetersiz kaldığı için 1998 yılında dünya standartlarına daha uygun olan Bursa Hayvanat Bahçesi açılmış ve Kültürpark'taki hayvanat bahçesi uygulamasına son verilmiştir.

Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği internet sitesinden ulaştığımız bir sunumda Yüksek Mimar Egemen Kaymaz yurt içi ve yurt dışındaki kent parklarını incelerken Bursa'dan üç parkı mukayese etmiştir. Bunlar Reşat Oyal Kültürparkı, Soğanlı Botanik Parkı ve Hüdavendigar Kent Parkı'dır. Bu sunumda kent parkı kavramı ile ilgili şu şekilde tanıma yer vermiştir: "Kent parkları kentin ekolojik dengesini korumak ve kentlinin rekreasyon ihtiyacını karşılamak üzere kentin odak noktalarında bulunması gereken, içinde toplumu oluşturan her yaştan insanın aktif ve pasif rekreasyon gereksinimlerini karşılamaya yönelik tesis ve olanaklara yer veren, kent içi açık ve yeşil alanlardır." Ayrıca bu çalışmada bizce önemli olan başlıca husus kültürparkların "içerdiği mekanlar, kullanım amaçları ve tarihsel gelişim süreçlerine bağlı olarak ülkemize özgü bir kent parkı modeli" olduğunun ifade edilmesidir. Öte yandan çalışmada hem Avrupa ve Asya'dan birçok tarihî parka yer verilmiş hem de Türkiye'den Gülhane Parkı, İstanbul Gezi Parkı, Ankara Gençlik Parkı ve İzmir Kültürparkı ve Fuar Alanı mukayeseli incelenmiştir. Sunumda bolca görsele yer verildiğini ve ilgili olanların göz atmak isteyebileceğini belirtmeliyiz.[65]

Ayrıca burada Kültürpark'ın açılışı ile ilgili önemli bir kaynak niteliğinde olan Sayın Ekrem Hayri Peker'in *Bir Zamanlar Kültürpark* isimli kitabından 6 ila 14. Sayfalar arasındaki kısmı özellikle paylaşma ihtiyacı hissediyoruz:

[65] Egemen Kaymaz, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/7.Egemen-KAYMAZ-.pdf (Erişim tarihi: 20.02.2025).

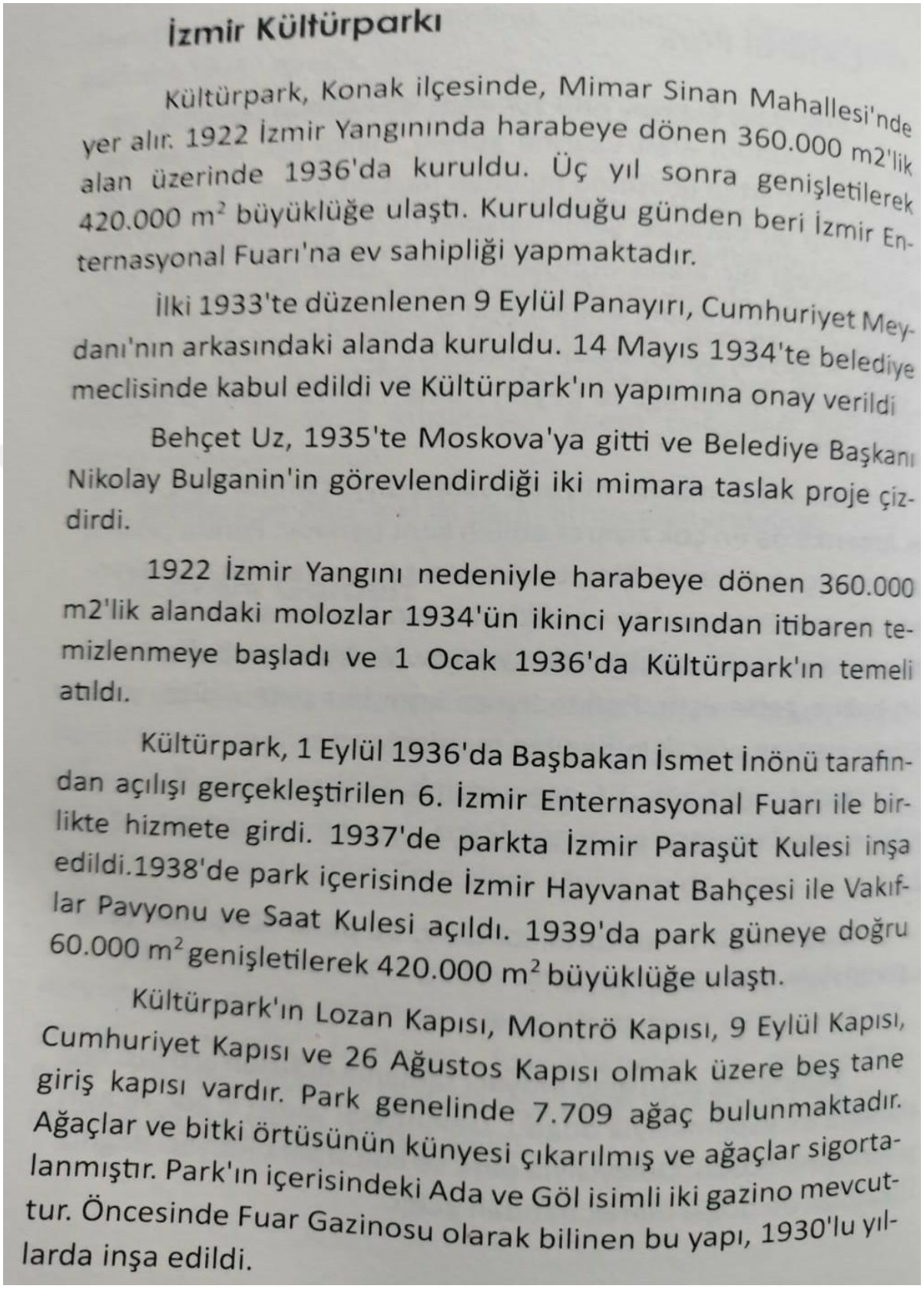

İzmir Kültürparkı

Kültürpark, Konak ilçesinde, Mimar Sinan Mahallesi'nde yer alır. 1922 İzmir Yangınında harabeye dönen 360.000 m2'lik alan üzerinde 1936'da kuruldu. Üç yıl sonra genişletilerek 420.000 m^2 büyüklüğe ulaştı. Kurulduğu günden beri İzmir Enternasyonal Fuarı'na ev sahipliği yapmaktadır.

İlki 1933'te düzenlenen 9 Eylül Panayırı, Cumhuriyet Meydanı'nın arkasındaki alanda kuruldu. 14 Mayıs 1934'te belediye meclisinde kabul edildi ve Kültürpark'ın yapımına onay verildi

Behçet Uz, 1935'te Moskova'ya gitti ve Belediye Başkanı Nikolay Bulganin'in görevlendirdiği iki mimara taslak proje çizdirdi.

1922 İzmir Yangını nedeniyle harabeye dönen 360.000 m2'lik alandaki molozlar 1934'ün ikinci yarısından itibaren temizlenmeye başladı ve 1 Ocak 1936'da Kültürpark'ın temeli atıldı.

Kültürpark, 1 Eylül 1936'da Başbakan İsmet İnönü tarafından açılışı gerçekleştirilen 6. İzmir Enternasyonal Fuarı ile birlikte hizmete girdi. 1937'de parkta İzmir Paraşüt Kulesi inşa edildi.1938'de park içerisinde İzmir Hayvanat Bahçesi ile Vakıflar Pavyonu ve Saat Kulesi açıldı. 1939'da park güneye doğru 60.000 m^2 genişletilerek 420.000 m^2 büyüklüğe ulaştı.

Kültürpark'ın Lozan Kapısı, Montrö Kapısı, 9 Eylül Kapısı, Cumhuriyet Kapısı ve 26 Ağustos Kapısı olmak üzere beş tane giriş kapısı vardır. Park genelinde 7.709 ağaç bulunmaktadır. Ağaçlar ve bitki örtüsünün künyesi çıkarılmış ve ağaçlar sigortalanmıştır. Park'ın içerisindeki Ada ve Göl isimli iki gazino mevcuttur. Öncesinde Fuar Gazinosu olarak bilinen bu yapı, 1930'lu yıllarda inşa edildi.

Fotoğraf 62. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 6, Ekrem Hayri Peker.

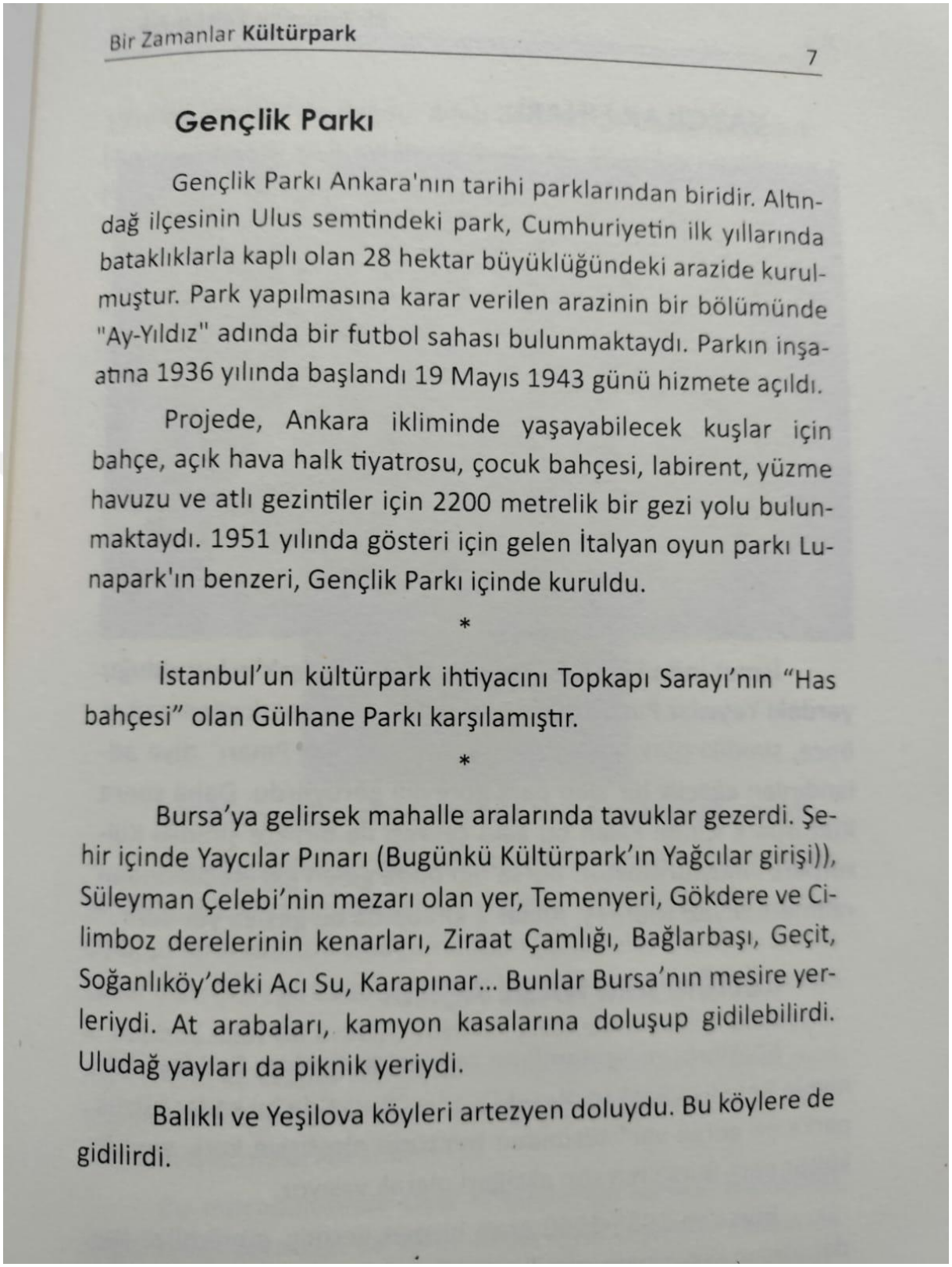

Gençlik Parkı

Gençlik Parkı Ankara'nın tarihi parklarından biridir. Altındağ ilçesinin Ulus semtindeki park, Cumhuriyetin ilk yıllarında bataklıklarla kaplı olan 28 hektar büyüklüğündeki arazide kurulmuştur. Park yapılmasına karar verilen arazinin bir bölümünde "Ay-Yıldız" adında bir futbol sahası bulunmaktaydı. Parkın inşaatına 1936 yılında başlandı 19 Mayıs 1943 günü hizmete açıldı.

Projede, Ankara ikliminde yaşayabilecek kuşlar için bahçe, açık hava halk tiyatrosu, çocuk bahçesi, labirent, yüzme havuzu ve atlı gezintiler için 2200 metrelik bir gezi yolu bulunmaktaydı. 1951 yılında gösteri için gelen İtalyan oyun parkı Lunapark'ın benzeri, Gençlik Parkı içinde kuruldu.

*

İstanbul'un kültürpark ihtiyacını Topkapı Sarayı'nın "Has bahçesi" olan Gülhane Parkı karşılamıştır.

*

Bursa'ya gelirsek mahalle aralarında tavuklar gezerdi. Şehir içinde Yaycılar Pınarı (Bugünkü Kültürpark'ın Yağcılar girişi)), Süleyman Çelebi'nin mezarı olan yer, Temenyeri, Gökdere ve Cimboz derelerinin kenarları, Ziraat Çamlığı, Bağlarbaşı, Geçit, Soğanlıköy'deki Acı Su, Karapınar... Bunlar Bursa'nın mesire yerleriydi. At arabaları, kamyon kasalarına doluşup gidilebilirdi. Uludağ yayları da piknik yeriydi.

Balıklı ve Yeşilova köyleri artezyen doluydu. Bu köylere de gidilirdi.

Fotoğraf 63. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 7, Peker.

YAYCILAR PINARI

İsmet İnönü bir Bursa gezisinde Kültürpark'ın kurulduğu yerdeki Yaycılar Pınarında Bursalılarla... Kültürpark yapılmadan önce, şimdiki parkın içerisinde kalan "Yaycılar Pınarı" diye adlandırılan ağaçlık bir alan park görevini görüyordu. Daha sonra Kültürpark içinde kalan bu alan çevresi ile birlikte şimdiki Kültürpark'ı oluşturmuştur. Bursa'nın önde gelen gazetecilerinden rahmetli Niyazi Menteş, Anılar 2 kitabında bu geziye yer verir.

KÜLTÜRPARK NASIL AÇILDI

Köşklerin ve hamamların caddesidir Çekirge Caddesi. Dönemin Belediye Başkanı Reşat Oyal'ın "Bursa'da bu kadar büyük parka ne gerek var" türünden bin türlü eleştiriye karşı yaptığı kültür park Bursa'nın son akciğeri olarak yaşıyor.

Bursa'ya 1955-1960 arası hizmet vermiş, günümüze kadar ulaşan Kültürpark, şimdi yerinde kent meydanı olan Santral Garaj ve teleferiği Bursa'ya kazandırmış olan Reşat Oyal,

Fotoğraf 64. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 8, Peker.

1916'da İstanbul'da doğdu. Ailesi ile 1927'de Bursa'ya taşındı. İlkokul, ortaokul ve liseyi Bursa'da okudu. İki yıl İstanbul İktisat Fakültesi'ne devam etti ancak sonradan bırakmak zorunda kaldı. Bursa'ya dönüp ticarete atıldı. 1950'de Demokrat Parti üyesi oldu. 1951'de belediye meclis üyesi seçildi. 1954'te, belediye başkanı Ali Ferruh Yücel milletvekili seçilince meclis kararıyla belediye başkanı oldu.

1955'te yapılan yerel seçimde belediye başkanı seçildi.

Elli yıllarından ortalarında Bursa'nın belediye başkanı Reşat Oyal, Bursa'ya bir kültürpark yapmak için kolları sıvadı. Reşat Oyal, şu an ki Atatürk stadyumundan Çelik Palas Oteli'nin önüne kadar olan Çekirge Caddesi'nin alt kısmını park yaparak o zaman ki başıboş olan bu araziyi, yeşil bir park alanı haline dönüştürmek istedi. İlk etapta 100 dönümlük arazi kamulaştırılarak park olarak halkın hizmetine açılır. Bundan sonra hedef buraya açılacak olan işletmeleri belirlemektir.

Bu mücadelesinde Oyal'ın karşısında sadece muhalefet değil, kendi partilileri de vardı. Reşat Oyal'ın çabaları sonunda Kültürpark'ı Bursa'ya kazandırır. 1 Nisan 1955 tarihinde Kültürpark'ın temeli atıldı.

Fotoğraf 65. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 9, Peker.

Dönemin Valisi İhsan Çağlayangil ve Belediye Başkanı Reşat Oyal, 1954'de İzmir de kurulan fuar açılışına davet edilirler. İzmir de Kültürpark'taki Fuar alanını gezdikten sonra Manolya Çay Bahçesi'nde dinlenirken ortamı çok beğenirler ve işletmeci Recep Özgen"i masalarına davet ederek İzmir de ki parkın içindeki işletmeler hakkında bilgi alırlar. O günlerin eğlence kültürü Lunapark, çay bahçesi, Büfe, Açıkhava Gazino ve restoran işletmeleri yan yana kurularak halkın hizmetine sunulmuştur. Aynı ortamı Bursa da hayata geçirmek isterler.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Gemlik Umurbeyliydi. Bursa'ya valileri özenle seçerdi. En çok da İhsan Sabri Çağlayangil'e güvenirdi.

İhsan Sabri Çağlayangil

Celal Bayar, Türkiye'yi ziyarete gelen yabancı ülke başkanlarını mümkün mertebe Bursa'ya da getirirdi.

Fotoğraf 66. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 10, Peker.

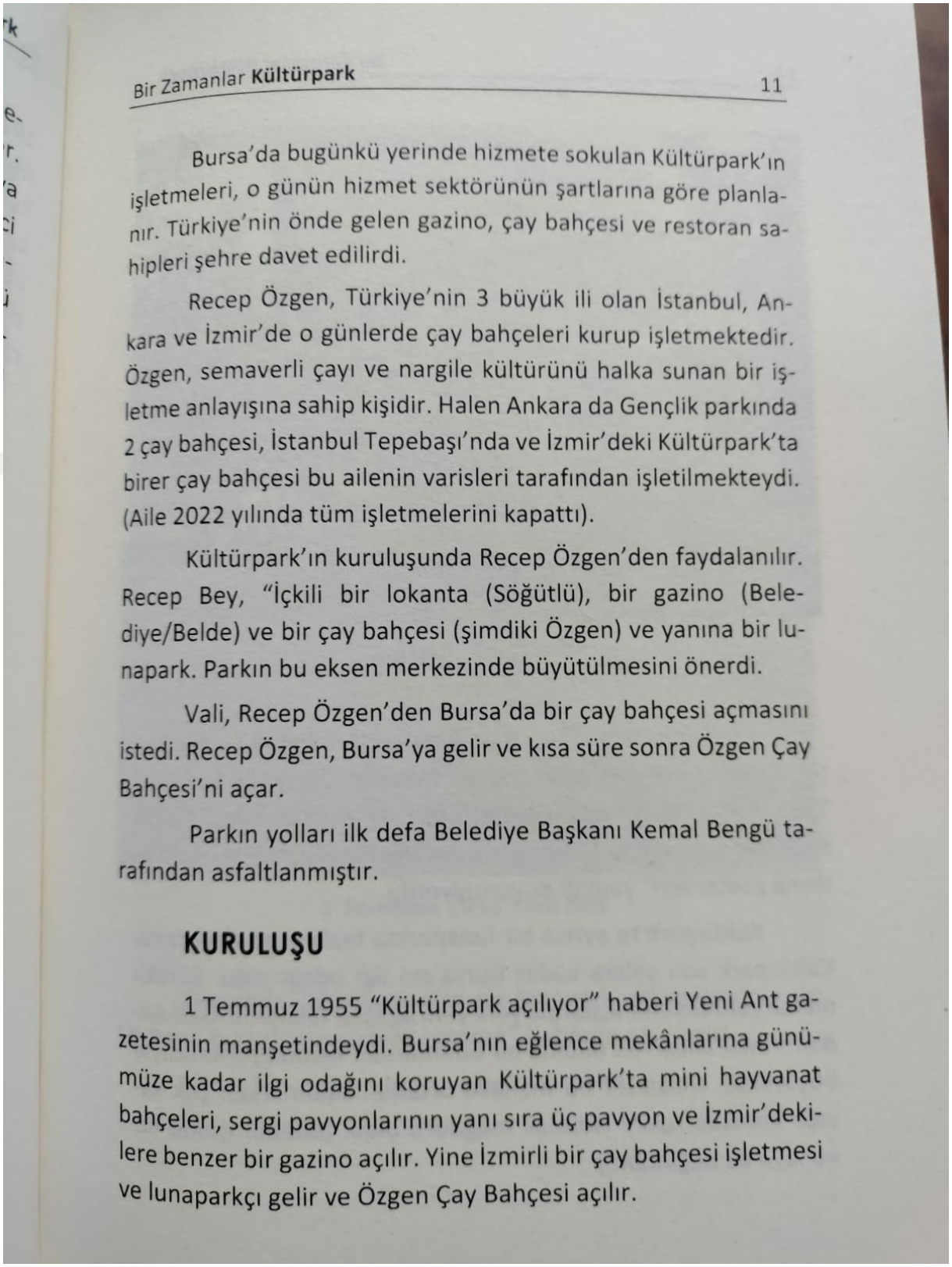

Bursa'da bugünkü yerinde hizmete sokulan Kültürpark'ın işletmeleri, o günün hizmet sektörünün şartlarına göre planlanır. Türkiye'nin önde gelen gazino, çay bahçesi ve restoran sahipleri şehre davet edilirdi.

Recep Özgen, Türkiye'nin 3 büyük ili olan İstanbul, Ankara ve İzmir'de o günlerde çay bahçeleri kurup işletmektedir. Özgen, semaverli çayı ve nargile kültürünü halka sunan bir işletme anlayışına sahip kişidir. Halen Ankara da Gençlik parkında 2 çay bahçesi, İstanbul Tepebaşı'nda ve İzmir'deki Kültürpark'ta birer çay bahçesi bu ailenin varisleri tarafından işletilmekteydi. (Aile 2022 yılında tüm işletmelerini kapattı).

Kültürpark'ın kuruluşunda Recep Özgen'den faydalanılır. Recep Bey, "İçkili bir lokanta (Söğütlü), bir gazino (Belediye/Belde) ve bir çay bahçesi (şimdiki Özgen) ve yanına bir lunapark. Parkın bu eksen merkezinde büyütülmesini önerdi.

Vali, Recep Özgen'den Bursa'da bir çay bahçesi açmasını istedi. Recep Özgen, Bursa'ya gelir ve kısa süre sonra Özgen Çay Bahçesi'ni açar.

Parkın yolları ilk defa Belediye Başkanı Kemal Bengü tarafından asfaltlanmıştır.

KURULUŞU

1 Temmuz 1955 "Kültürpark açılıyor" haberi Yeni Ant gazetesinin manşetindeydi. Bursa'nın eğlence mekânlarına günümüze kadar ilgi odağını koruyan Kültürpark'ta mini hayvanat bahçeleri, sergi pavyonlarının yanı sıra üç pavyon ve İzmir'dekilere benzer bir gazino açılır. Yine İzmirli bir çay bahçesi işletmesi ve lunaparkçı gelir ve Özgen Çay Bahçesi açılır.

Fotoğraf 67. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 11, Peker.

Kültürpark'ın kapısı

Park, Bursalıların hayatına hızla yer alır. Parka ilgi büyüktür. Çeşitli sanatçılar gelip gösteri yaparlar. 20 ve 21 Temmuz 1955 tarihli Hakimiyet gazetesinde yer alan ilanda "Kültür Park'taki lunaparkta S. Güngör adındaki bir sanatkârın manyetizma gösterileri" yaptığı duyuruluyordu.

Kültürpark'ta ayrıca bir lunaparkta faaliyet gösterecekti. Kültürpark son yıllara kadar Bursa'nın ilgi odağı oldu. Sürekli olarak yeni tesisler açılarak, yeni yeni ağaçlar dikilerek, Gazi Akdemir Mahallesi'nin önemli bir bölümünün kamulaştırılmasıyla büyütüldü. Maalesef bu mahalle ortadan kaldırılırken çok sayıda mahalle sakini istimlak mağduru oldu. (Kitabın içinde bu konuya da değindim.)

Fotoğraf 68. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 12, Peker.

Kültürpark'ta kurulan ***Bursa Fuarı,*** İzmir Fuarı'ndan sonra Türkiye'de en ünlü fuardı. Kültürpark'ın bulunduğu yere geçmişte seyyar hayvanat bahçeleri de gelmekteydi. İzmir'den getirilen bir fil burada eski bakıcıları tarafından zehirlenerek öldürülür. Bu acı olayı kitabın sonuna ekledim.

Yeni Ant

BURSANIN GÖZÜ KULAĞI YERDİLİ

Kültür Park bugün açılıyor

Açılış Töreni Saat 17 de yapılacak

MEVSİM SONUNA KADAR AÇIK BULUNACAK OLAN KÜLTÜR PARKTA GAZİNO PAVYON LUNA PARK VE EĞLENCE YERLERİDE BULUNUYOR

Avaramu çetesi

1 Temmuz 1955 Yeni Ant

Gazetede, "Kültürpark'ta bir lunapark, iki pavyon ve üç çayhane Bursalılara hizmet verecek" haberini okuyoruz.

Fotoğraf 69. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 13, Peker.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar Kültürpark ziyaretinde

Kültürpakta İzmir'den gelen Ömer Sakder tarafından bir lunapark kurulmuştu.

Kültürpark'ta Park Sineması dışında açık hava gazinoları vardı. Yazları ünlü sanatçılar buraya gelirdi. Belediye/Belde Gazinosu (sonra Fuar Aile ve daha sonra Taylan), 1965 yılında Romans, 1971 Park Sineması'nın olduğu yerde Göl gazinoları açıldı.

Romans ve Taylan gazinolarında Hamiyet Yüceses, Neriman Tüfekçi, Cem Karaca, Hülya Koçyiğit gibi sanatçıları dinledim.

Dönemin ünlü sanatçıları program yapmaya geldiğinde izdiham olurdu. Gazinoya giremeyenler yakınlardaki çay bahçelerinde konseri dinlerlerdi. Gazinolar masalıydı. Yiyip içerken müzik dinlerdiniz.

Fotoğraf 70. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 14, Peker.

Şimdi ise Sayın Egemen Kaymaz'ın Kültürpark ile ilgili bizce çok önemli hususların derlediği bu sunumundan bazı sayfaları paylaşacağız:[66]

20. Yüzyıl Yurtiçi Kent Parkı Örnekleri
Bursa

31/50

Parkın Adı	Açıldığı Yıl	Kapladığı Alan	İçerik
Reşat Oyal Kültür Parkı	**1955**	**39,3 ha**	**Büfe ve kafeler, çay bahçeleri, lokantalar, açık hava tiyatrosu, arkeoloji müzesi, gölet alanı, yürüyüş alanları**
Uludağ Milli Parkı	1961	27300 ha	Oteller, kayak merkezleri, kamp merkezleri, tabiat tarihi müzesi, teleferik hattı
Bursa Hayvanat Bahçesi	1998	20 ha	67 türde 600'e yakın hayvan, su kuşları için büyük bir kafes, seyir alanları, gölet, gezinti yolları
Soğanlı Botanik Park	**1998**	**40 ha**	**150 tür ağaç, 27 çeşit gül,76 tür çalı, 20 tür örtücü bitki, koşu, yürüyüş, bisiklet yolları, masa tenisi alanları, model araba pisti**
Mihraplı Park	2004	8 ha	Şehitler abidesi, forum alanı, Osmanlı bahçeleri, çocuk oyun alanları, çok amaçlı yeşil alan
Azerbaycan – Türkiye Kardeşlik Parkı	2007	1,4 ha	kafeterya, seyir terasları, çocuk oyun alanı, basketbol sahası, yaya yolları, süs havuzu ve gezinti alanları
Atatürk Kent Ormanı	2007	150 ha	Orman alanı, mesire - piknik yerleri, yürüyüş ve bisiklet yolu, seyir terasları
Merinos Parkı	2008	25,25 ha	Nikah salonu, opera ve konser salonu, kültür ve kongre merkezi, gölet - süs havuzu, kapalı otopark, yürüyüş, koşu ve bisiklet yolu,
Kaplıkaya Cazibe Merkezi	2011	27 ha	Akvaryum, balık tutma göletleri, spor alanları, tenis kortları, kaykay pistleri, restoran, amfi tiyatro
Hüdavendigar Kent Parkı	**2014**	**51 ha**	**Spor alanları; yüzme havuzu, basketbol ve futbol sahaları, tenis kortu, kaykay pisti, yürüyüş ve bisiklet yolları, buz pateni pisti vb.**

http://tr.wikipedia.org/wiki/Bursa#B.C3.BCy.C3.BCk_Parklar
http://www.bursa.bel.tr/
http://www.bursanabel.com/
http:// www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Yayinlar/Kent _Ormanları

Fotoğraf 71.

[66] Egemen Kaymaz, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/7.Egemen-KAYMAZ-.pdf (Erişim tarihi: 20.02.2025).

33/50

Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kent Parkları
Reşat Oyal Kültürparkı

- Kültürpark'ın bulunduğu arazinin kamulaştırılmasına ilişkin çalışmalar **1940'lı yıllarda başlamıştır.** Kültürpark'ın çekirdeğini oluşturan Yağcılar Mesiresi bu döneme kadar semt çocuklarının oyun alanı olarak kullanılmıştır

19.yy'ın sonu Çekirge'den Bursa ovasına bakış (Sebah & Joaillier)

- **Atanur S. G., 2011.** Bir Cumhuriyet Projesi Olarak Kent Parkları ve Bursa Kültürpark, Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Kentleşme Sempozyumu Kitabı, **Dostoğlu N., 2001.** Osmanlı döneminde Bursa 1. Cilt., Akmed Yayınları, İstanbul.

Fotoğraf 72.

34/50

Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kent Parkları
Reşat Oyal Kültürparkı

- Haşim İşcan'ın valiliği sırasında (1945 – 1950) **26 dönümlük Yağcılar Pınar'ı mevkii** park yapılması amacıyla **kamulaştırılmıştır**.
- Reşat Oyal'ın Belediye Başkanlığı döneminde (1954 - 1960) parkı inşa etme çalışmaları hızlanmış,
- **33 dönümlük** bir bölge kamulaştırılarak park alanına eklenmiştir.
- Park 6 Temmuz 1955'te hizmete açılmıştır.

Kültürpark ve yaratıcısı...43 yıl sonra yine birlikte. Onların birbirine olan bağı Kültürpark yaşadıkça sürecek. (Fotoğraflar: Ercan ÜKÜNÇ)

(Olay 1998)

- **Atanur S. G., 2011.** Bir Cumhuriyet Projesi Olarak Kent Parkları ve Bursa Kültürpark, Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Kentleşme Sempozyumu Kitabı, Uludağ Üniversitesi KETAM, Bursa.
  Kemankaş İ., 1998. 50 Bine Kültürpark, Olay Gazetesi 21 Haziran 1998 tarihli yazısı, Bursa.

Fotoğraf 73.

35/50

Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kent Parkları
Reşat Oyal Kültürparkı

- İzmir Kültürpark'ta mimari programından haretketle benzer bir sistemin Kültürpark'ta da kurulması düşünülmüş ve hayata geçirilmiştir. Parkın İzmir fuarından sonra **ikinci uluslararası fuar** olması hedeflenmiştir. Ayrıca parka suyun getirilmesi için belediye Yağcılar pınarı, kaplıca suyu gibi farklı su kaynakları araştırması yapmıştır.

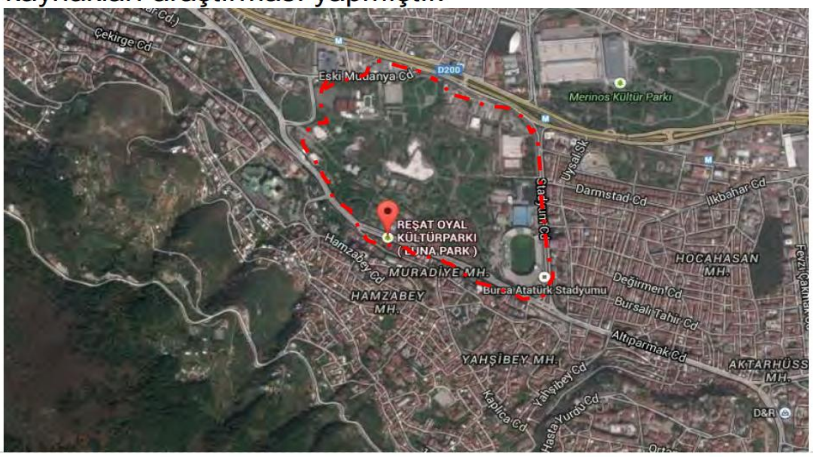

Atanur S. G., 2011. Bir Cumhuriyet Projesi Olarak Kent Parkları ve Bursa Kültürpark, Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Kentleşme Sempozyumu Kitabı, Uludağ Üniversitesi KETAM, Bursa.

Fotoğraf 74.

36/50

Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kent Parkları
Reşat Oyal Kültürparkı

- 1957 yılında kent planı hazırlamak üzere Bursa'ya gelen İtalyan Şehir Plancısı Piccinato'nun önerisiyle bir proje yarışması düzenlenmiştir.
- 1965 yılında parkta 104 firmanın katılımıyla Birinci **Bursa Milli Fuarı** açılmıştır. Sonraki yıllarda çeşitli ihtisas fuarları düzenlenmiştir.

1987 yılı Kültürpark Moda – Tekstil Fuarından Görüntüler

- 1970'li yıllarda kamulaştırmalar devam etmiş, Gaziakdemir mahallesinin kalan bölümü boşaltılarak parka eklenmiştir.

Atanur S. G., 2007. Kültürparklar ve Bursa Kültürpark Örneği, TMMOB Bursa Kentine Çözümler Sempozyum Bildiri Kitabı
Bursa Büyükşehir Belediyesi 1987 Yılı Başkanlık Çalışma Raporu, Bursa
Bursa Büyükşehir Belediyesi 1987 Yılı Başkanlık Çalışma Raporu, Bursa

Fotoğraf 75.

37/50

Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kent Parkları

Reşat Oyal Kültürparkı

- 1972 yılında parkın göleti 11.000m²'ye çıkmış, altyapısı kurulmuş ve parkın giriş kapısı sayısı 7'ye çıkarılmıştır.

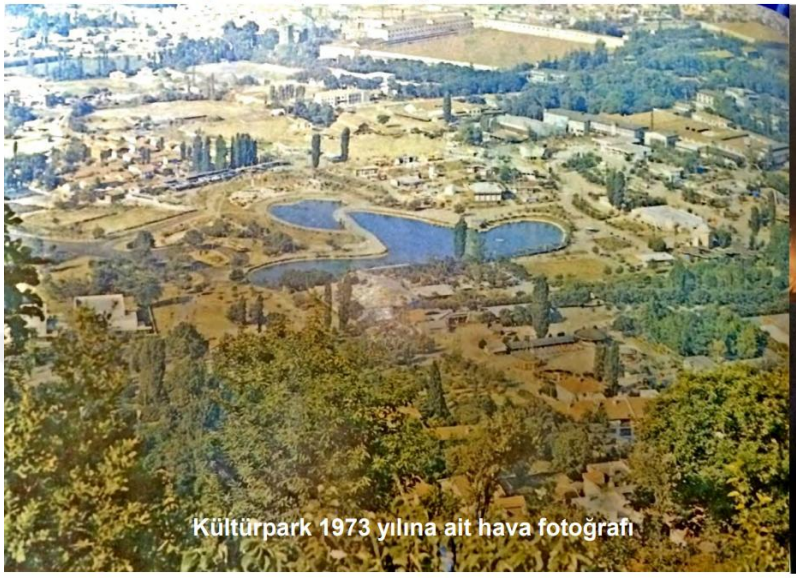

Kültürpark 1973 yılına ait hava fotoğrafı

Kültürpark su ve ışık gösterileri, 1987

- 1977 yılında lunapark parkın alt bölümüne taşınmıştır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi 1987 Yılı Başkanlık Çalışma Raporu, Bursa
Bursa Yıllığı,1973

Fotoğraf 76.

38/50

Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kent Parkları
Reşat Oyal Kültürparkı

- 1980 yılında 5000 kapasiteli Açıkhava Tiyatrosu'nun yapımı tamamlanmıştır.
- 1986 yılında 'Kültürpark Çevre Düzenleme, Kongre Binası ve Fuar Yapıları' başlıklı bir proje yarışması düzenlenmiştir. Bugünkü Kültürpark düzenlemesinin temel öğeleri (gölet, ağaçlandırma, eski hayvanat bahçesi, nikah salonu vb.) kısmen bu yarışmayla elde edilen plana göre uygulanmıştır.

Atanur S. G., 2007. Kültürparklar ve Bursa Kültürpark Örneği, TMMOB Bursa Kentine Çözümler Sempozyum Bildiri Kitabı, 5 - 7 Nisan 2007
http://gezipgordum.com/bursa-kulturpark/

Fotoğraf 77.

39/50

Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kent Parkları
Reşat Oyal Kültürparkı

- 1997 yılında yeni Bursa Fuar Alanı'nın açılmasıyla fuar alanı Kültürpark'tan taşınmıştır. 27 dönüm alanı kapsayan **fuar yapıları işlevlerini yitirmiştir**.
- 1998 yılında park tekrar ulusal bir yarışma projesine konu olmuştur ancak birinci proje uygulanamamıştır.

Kültürpark şaşırtacak

Onarım, düzenleme ve altyapı çalışmaları hızla devam eden Kültürpark farklı bir görünüme bürünüyor. Çalışmaların mayıs ayında tamamlanacağını bildiren yetkililer, "Bursalılar farklı bir Kültürpark'la karşılaşacak" dediler.

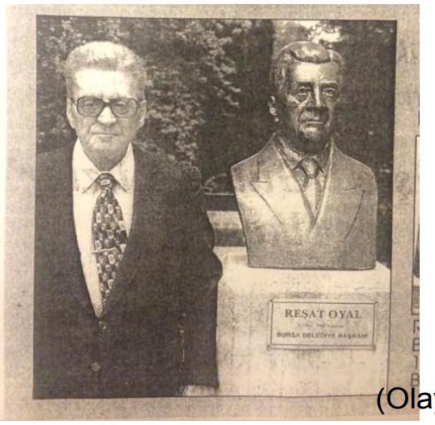

(Olay 1998)

- Kültürpark'ın adı 1999 yılında Büyük Şehir Belediyesi Meclis kararıyla 'Reşat Oyal Kültür Parkı' olarak değiştirilmiş ve parka Reşat Oyal'ın büstü konulmuştur.

Atanur S. G., 2007. Kültürparklar ve Bursa Kültürpark Örneği, TMMOB Bursa Kentine Çözümler Sempozyum Bildiri Kitabı
Kemankaş İ., 1998. 50 Bine Kültürpark, Olay Gazetesi 21 Haziran 1998 tarihli yazısı, Bursa.

Fotoğraf 78.

Fotoğraf 79.

Bahsi geçen bütün bu süreç aslında Kültürpark üzerinden Bursa'nın kentsel mekanının ve Bursa kent sosyolojisinin hikayesidir. Bursa'nın kentsel mekanının değişim süreci açısından tezimizin devamı ya da daha doğrusu tamamlayıcısı niteliğinde sayılması gereken bir de Tübitak projesinin yürütüldüğünü ifade etmeliyiz. Yukarıdaki görselde bulunan eski Bursa Atatürk Stadı yıkıldığı ve yerine Acemler'de Timsah Arena ismiyle yeni bir stadyum yapıldığı için Kültürpark'ın hikayesi çerçevesinde stadyum alanının dönüşüm sürecine de dikkat çekmek durumundayız. Bu minvalde yürütücüsünün Çukurova Üniversitesi'nden Doç. Dr. Tülin Selvi Ünlü olduğu *"Kent, Bellek ve Mekan: Adana, Bursa ve Kayseri'de Stadyum Alanlarının Dönüşümü"* isimli bu Tübitak projesinin sonuçları da Bursa kent çalışmaları açısından önemli olacaktır.

Öte yandan Bursa Teknik Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalında *"Peyzaj Mimarlığının Sosyal Değeri: Bursa Kültürpark Sosyal Performans Değerlendirmesi"* isimli yüksek lisans tezini hazırlayan Kübra Han, Kültürpark'ı enine boyuna incelemiş ve parkın sosyal performans değerlendirmesini yaparak "peyzaj mimarlığının sosyal

değerini" ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çalışmanın değerlendirme ve sonuç bölümündeki bazı tespitlerden faydalanmak için birkaç iktibas yapmak gerekebilir. Bu minvalde Kübra Han'ın yaptığı alan çalışmasının sonuçlarına kısaca göz atabiliriz. Kübra Han şu sonuçlara vardığını belirtmektedir: "Kullanıcıların %92'si parkta vakit geçirmenin, doğa ile ilişkilerini geliştirdiğini ve %97'si parkın dışarıda vakit geçirme alışkanlıklarına katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Bu durum Kültürpark'ın kullanıcılara sağladığı rekreasyonel değerin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Anket sonuçlarına göre kullanıcılar parka en çok egzersiz yapma, doğayla temas kurma, arkadaşlarıyla ve aileleriyle vakit geçirme, çocuklara yönelik eğlence fırsatları ve yeme-içme nedeniyle ilgi göstermektedir. Kullanıcıların en az 3 aktivite için parkı kullanarak rekreasyon ve boş zaman fırsatlarını iyileştirdikleri görülmektedir. Davranış gözlemlerine göre, en çok yapılan aktiviteler ise piknik yapmak, oturmak ve yürümektir. Parkta yeşil alanlarda doğum günü kutlamalarının bile yapıldığı gözlenmiştir. Birlikte yapılan bu aktiviteler özellikle hafta sonları daha da yoğunlaşmaktadır. Yapılan tüm bu tespitler Kültürpark'ın sosyal etkileşim konusunda kentlilere önemli olanaklar sunduğunun kanıtlarıdır. Kullanıcıların %49'u parkının sanatsal ve kültürel aktivitelere katılmalarına katkıda bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu kullanıcılar açık hava tiyatrosundaki etkinliklere katılan kullanıcılardır. Bu çerçevede parkta bulunan açık hava tiyatrosunun, kullanıcılara kültürel fayda sağladığını söylemek mümkündür. Parkta bulunan arkeoloji müzesinin farkında olan ve müzeyi ziyaret eden kullanıcı sayısı ise son derece azdır … Kullanıcıların çoğunun parkın geçmişi hakkında bilgi sahibi olmadığı da görülmüştür. Kurulduğu ilk yıllardan itibaren her dönem için kültürel ve sosyal değere sahip bu alan konusunda kullanıcıların bilgi sahibi olmaması da kültürel ve eğitim değeri açısından gelişime ihtiyaç duyulan başka bir yönünü işaret etmektedir. Bir diğer yandan parkın yakın çevresinde yaşayan nüfusun hızlı bir biçimde değiştiğini ve yeni kullanıcıların parkın kentin günlük yaşamındaki yeri hakkında fikirlerinin olmadığı da anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kentin geçmişindeki izini hatırlatan etkinlikler, buluşmalar ve tasarım yaklaşımları sosyal performans değerini arttıracaktır. Parkın dünya örneklerinin birçoğunda olduğu gibi kendine ait bir web sayfasının olması, parkın geçmişi ve içinde gerçekleşen etkinlikler konusunda kullanıcıları bilgilendirecektir. Yine parkın içindeki doğal yapı ile ilgili içerik bilgileri ve kullanıcının ekolojik okur yazarlığını geliştirecektir. Kullanıcıların %85'i parkta vakit geçirmenin fiziksel aktivite yapmalarını sağladıklarını

belirtirken, %81'i parkta vakit geçirmenin fiziksel sağlıklarına katkı sağladığını düşünmektedir. Kullanıcıların %90'ına göre de parkta vakit geçirmek stresi azaltmaktadır. Bu oranlar parkın kullanıcılara sağlık alanında yüksek oranda fayda sağladığını göstermektedir. Anketler dışında yapılan gözlem ve tespitler de kullanıcıların planlı spor etkinliklerine katıldığını ve bisiklet sürdüklerini göstermiştir. Kullanıcıların büyük bir çoğunluğu parkı gündüz ziyaret etmekte ve %64 lük bir oranı da parkta kendilerini güvende hissettiklerini belirtmektedirler Bununla birlikte güvenliğin arttırılması ile ilgili bir beklentilerini ortaya koymaktadırlar. Kullanıcıların güvenlik algısını zayıflatan sebepler ise göçmen kullanıcılar, güvenlik personel eksikliği vb durumlardır. Bu çerçevede parktaki güvenlik algısının güçlendirilmesi için görevlilerin yalnızca kulübelerde bulunmak yerine alanda dolaşmaları, hafta sonu ve diğer yoğun günlerde ek önlemlerin alınması, gece kullanımı için aydınlatma tasarımı parkın gece de yoğun kullanımının sağlanması için etkinliklerin planlanması gibi önlemlerin alınması yerinde olacaktır. Kullanıcıların çoğunun daha önce parkta bir eğitim etkinliğine katılmadığı görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere arkeoloji müzesinin kullanıcıların büyük çoğunluğu tarafından (%74) ziyaret edilmediği görülmüştür. Yapılan gözlemlerde de müze ve çevresinde neredeyse hiç kullanıcı görülmemiştir. Bu nedenle müzenin parkın eğitim değerini arttırma konusunda yaratacağı fırsatların etkin olarak değerlendirilmediği sonucuna varılmıştır. Arkeoloji müzesinin park içerisinde bilinirliğinin ve görünümünün arttırılması, parkın eğitim değeri kazanmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte parklarda eğitimin yalnızca müze ya da etkinlik kaynaklı olmadığı göz önüne alınmalıdır. Kent parkları mevcut durumları ile gündelik yaşamda da önemli bir eğitim değeri potansiyeline sahiptir. Doğa okuryazarlığı (bitkiler, ekolojik sistemler vb.), sağlık bilinci gibi konular kent parklarının kullanıcılar için açacağı ana eğitim başlıkları olabilir. Parkın güzel ve etkileyici olduğunu fikrine kullanıcıların % 87'si katılmıştır. Kullanıcıların çoğu (%63'ü) parkın kendilerini sanat yönünden etkilemediğini belirtmiştir. Parktan sanat anlamında etkilendiğini belirten kullanıcıların %15'i parkın bu etkilenmenin kaynağının parkın peyzaj tasarımı olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal medya paylaşımları da parkın manzara noktaları olarak lunapark, göl çevresi ve yeşil alanlarının tercih edildiğini göstermiştir. Lunapark görselleri de sosyal medyada yoğun olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte kullanıcılarının çoğunun parkı ziyaret etme sebebi doğayla vakit geçirme, yürüyüş gibi aktiviteleridir. Parkı ziyaret

eden kullanıcılar, çoğunlukla ulaşım aracı olarak metro ya da yürümeyi tercih etmektedir. Bu durum kullanıcılar açısından sürdürülebilir erişime sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Park'ın yakın çevresinde bulunan metro istasyonu ile bağlantısının güçlendirilmesi ulaşımını daha da güçlendirecektir. Kullanıcıların çoğunun yürüyerek parka ulaşmaları parkın girişlerinin de görünür ve ulaşabilir olmasını gerektirmektedir. Parkın girişlerinin estetik ortak bir dile sahip olması görünürlüğünü artırarak ulaşımı kolaylaştıracaktır. Kullanıcıların %24'ü her ziyarette parkta 1 saatten fazla vakit geçirdiğini belirtmektedir. Kullanıcıların parkta nitelikli zaman geçirebilmeleri için etkinlik planlamaları yapılmalıdır. Parkın çeşitli farklı işlevleri olan alanlara sahip olması da (lunapark, gölet, açık hava tiyatrosu, yakın çevresinde bulunan millet kütüphanesi gibi) çeşitli kullanıcı gruplarının parka erişebilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda parkın her kullanıcı için eşitlik ve erişim sağlayan kapsayıcı bir kamusal alan olduğu görülmektedir. Hafta sonu kullanım yoğunluğunun fazla olduğu Kültürpark'ta çocuk oyun alanlarının sabah ve öğle saatlerinde gölge imkânı sunmadığı için kullanılmadığı görülmüştür. Akşamüstü ve akşam ise ebeveynleri ile birlikte çocuk kullanımının artmaktadır Çocuk oyun alanlarında gölge imkânı sunacak tasarım fikirlerinin yanı sıra standart oyun alanları dışında tasarım çözümleri ile çocuk odaklı mekanların oluşumuna katkı sağlanması yerinde olacaktır. Sosyal performans değerlendirmesi kapsamında toplu bir değerlendirme yapıldığında Bursa Kültürpark'ın sosyal fayda bileşenlerinin büyük bir çoğunluğunu sağladığını söylemek mümkündür. Kent mekânlarının değerlendirmesinde kullanılan anket, gözlem, sosyal medya analizi vb. geleneksel yöntemlerin sosyal performans yaklaşımı ile organize edilmesi ve bu organizasyon çerçevesinde elde edilen bulgular kent parklarının bugün ve gelecekteki tasarımları üzerine birçok ipucu vermektedir. Yapılan çalışma sadece sosyal performans değerine odaklanmış olsa da sosyal, ekonomik ve ekolojik performans verilerinin tümünün tasarımcı tarafından değerlendirilmesi gereklidir. Örneğin sosyal ve ekonomik değeri arttıran bir uygulamanın ekolojik değer üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceği göz önüne alınmalıdır. Farklı değerlendirme yöntemlerine sahip bu üç performans bileşeninin hem araştırmacılara hem de tasarımcılara sürdürülebilir tasarım konusunda çok fazla veri sağladığı görülmüştür.

Bu çerçevede yapılacak yeni çalışmaların kentlerimizdeki farklı nitelikteki yeşil alanların sürdürülebilir tasarım ve planlamasına önemli katkılar sunacağı sonucuna varılmıştır."[67]

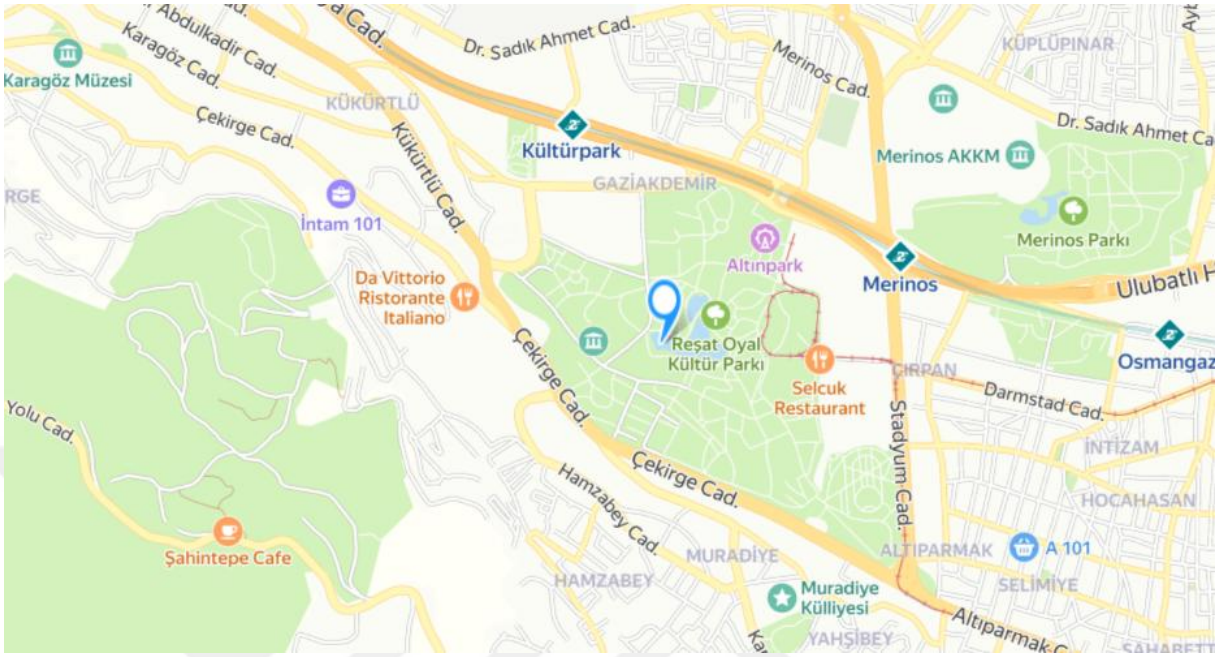

Fotoğraf 80. Reşat Oyal Kültür Parkı konumu.

[67] Kübra Han, "Peyzaj Mimarlığının Sosyal Değeri: Bursa Kültürpark Sosyal Performans Değerlendirmesi", (Yüksek lisans tezi, T.C. Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bursa 2024): 104-108.

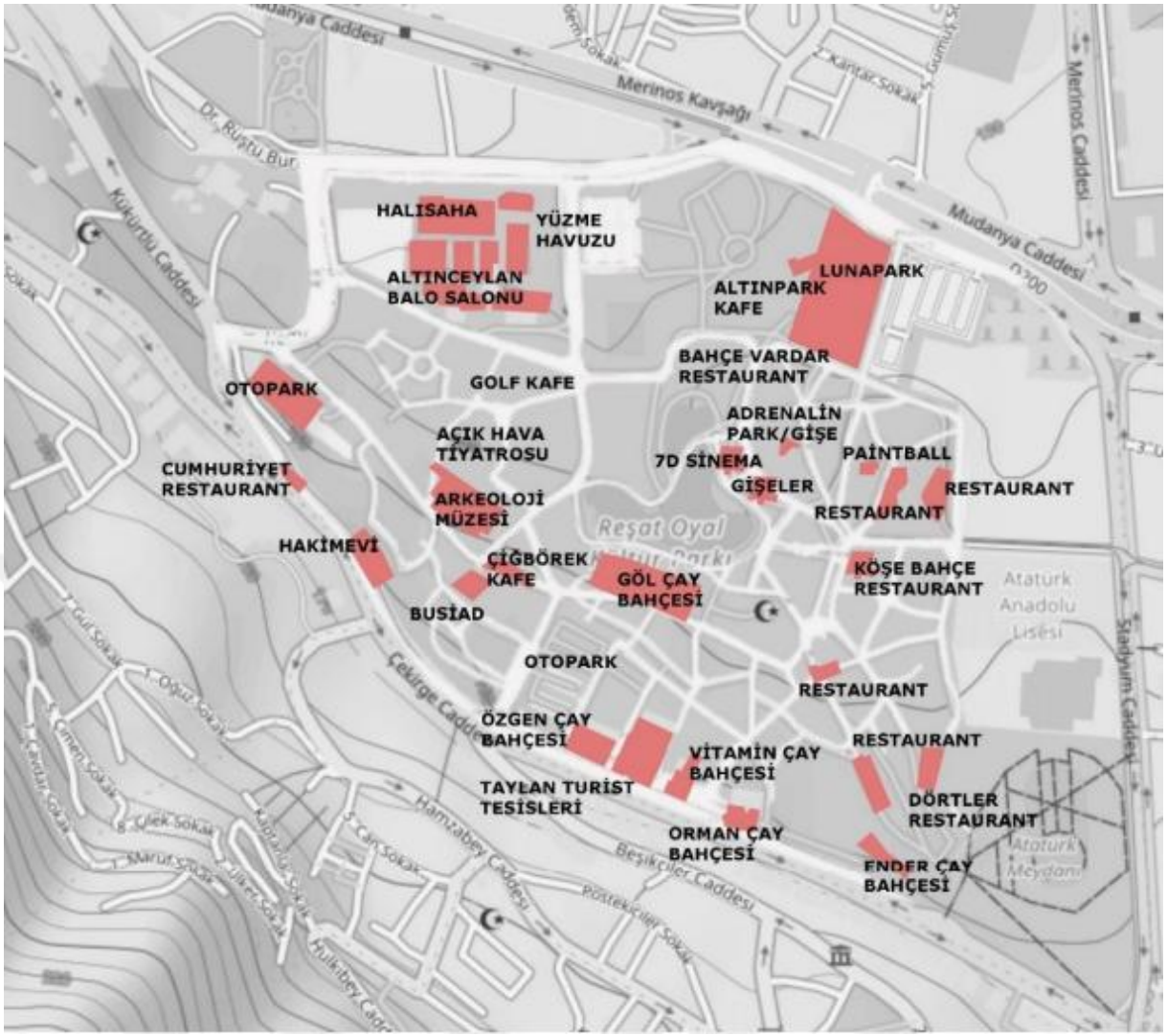

Fotoğraf 81. Kübra Han, syf. 54

BÖLÜM 4: KÜLTÜRPARK HAKKINDA DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMELERDEN ELDE ETTİĞİMİZ BULGULAR

Bu bölümde dört başlık altında Kültürpark'ın sosyal dönüşümüyle ilgili görüşmecilerimizden elde ettiğimiz verileri mütalaa etmeye çalışacağız. Bu dört başlık şunlar olacaktır: Kültürpark'a sosyal aidiyet, Kültürpark'ın sosyal işlevi, Kültürpark'ta boş zaman, Kültürpark'ta kentlilik deneyimi. Bu başlıklar altında görüşmecilerimizden aldığımız verileri değerlendireceğiz. Araştırmanın örneklemi bölümünde bahsettiğimiz gibi Kültürpark'a gelen onlarca kişiye ulaşma imkânımız söz konusu oldu ancak insanların çoğundan çalışmamızın amacına müteallik kayda değer bilgi almak pek mümkün değildi. Nitekim görüşmecilerin çoğu parka yolu düşen alelade insanlardan oluşuyordu. Bu sebeple Bursa nüfusu kadar kabul edebileceğimiz bu devasa evreni olabildiğince daraltmaya çalıştık ve örneklemimizi bize en anlamlı bulguları sunacak 12 kişi ile bilinçli olarak sınırladık. Ulaşabildiğimiz diğer kişiler genellikle parka oturmaya gelen, parkla ilgili herhangi bir duygusal ünsiyeti olmayan arkadaş grupları ya da çalışanlardı. Eğer bu bir anket çalışması olsaydı evren bütün Bursa halkı olabileceği için Kültürpark'ta buluşan arkadaş gruplarından orada çalışan güvenlik görevlilerine, Kültürpark'taki bütün işetmelerin müşterilerinden Kültürpark çevresindeki apartmanların sakinlerine kadar yüzlerce kişiye ulaşıp "Kültürpark sizin için ne ifade ediyor?" ya da "Kültürpark'ın Cumhuriyet ile ilişkisi bakımından ne kadar duygu yoğunluğuna sahipsiniz?" gibi Likert ölçeğiyle değerlendirebileceğimiz anket soruları sorabilirdik. Nispeten Kültürpark'ta bunu yapmaya çalıştık da ancak katılımcıların genellikle tekdüze "arkadaşlarla buluşmaya geldik", "sorduklarınız hakkında fikrim yok" ya da "buradan geçiyordum" gibi cevaplar vermeleri takdir edersiniz ki anlamlı bulgu teşkil etmiyordu. Bu şekilde bir çalışmadansa Kültürpark hakkında ciddi fikirleri olan kişileri tespit edip nitel görüşme yoluyla onlardan elde ettiğimiz verilerin içerik analizini yapmaya karar verdik.

Örneklemimizi sınırladığımız 12 kişinin özellikleri ise şu şekildedir:

Görüşmeci 1, Bursa hakkında çok sayıda eseri olan ve Kültürpark üzerine müstakil bir kitap kaleme alan bir araştırmacı ve yazardır. Kendisinin Bursa kent tarihi bakımından

ehemmiyet teşkil eden eserlerinden *Bir Zamanlar Kültürpark* isimli kitabını biz bu tezde kaynak olarak da kullanma gereği duyduk.

Görüşmeci 2, Kültürpark'ta 60 yıldır faaliyet göstermekte olan Selçuk Restoran işletmesinin sahibidir.

Görüşmeci 3, Selçuk Restoran işletmesinde çalışmakta olan bir personeldir.

Görüşmeci 4, Kültürpark'ta kurulan ilk işletme olan Özgen Çay Bahçesi'nin sahibidir.

Görüşmeci 5, Kültürpark'ta yer alan Bursa Atatürk Lisesi'nden ve sonra Uludağ Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun olan, uzun süredir meslek hayatına devam eden bir felsefe öğretmenidir.

Görüşmeci 6, 1994-1999 yılları arasında görev yapmış, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin eski başkanlarından biridir.

Görüşmeci 7, Atatürkçü Düşünce Derneği Bursa şubesi başkan yardımcısı ve Bursa Atatürk Stadyumunu Koruma Derneği başkanıdır.

Görüşmeci 8, Bursaspor taraftar grubunun önde gelen isimlerinden biridir.

Görüşmeci 9, 90'lı yılların sonunu ve 2000'li yılları Kültürpark'ta deneyimlemiş bir ev hanımıdır.

Görüşmeci 10, 90'lı ve 2000'li yılların Kültürpark'ını deneyimlemiş bir mali müşavirdir.

Görüşmeci 11, 80'li ve 90'lı yıllarda Kültürparkı deneyimlemiş, Diyanet İşeri Başkanlığı bünyesinde uzun yıllardır çalışan bir Kur'an kursu öğretmenidir.

Görüşmeci 12, Bursa Atatürk Stadyumu'nun tarihi hakkında kitap neşretmiş olan bir araştırmacı ve yazardır. Kendisinin, *Gazi'nin Stadyumu* isimli kitabını bu tezde kaynak olarak da kullandık.

Bundan sonra görüşmecilerimizden sırasıyla "G1, G2, G3…" şeklinde bahsedilecektir. Görüşmelerimizin hepsini yüz yüze gerçekleştirmiş olup, görüşmecilerimizin rızaları dahilinde aldığımız ses kayıtlarını deşifre ederek yazıya geçirmiş ve akabinde bu ham veriden elde edilen bulguları bu kısımda değerlendirmeye çalışmış bulunmaktayız. Bu değerlendirmeyi yaparken görüşmecilerimizden elde ettiğimiz verilerle sosyal teoriler ve kavramlar arasında olabildiğince anlamlı bağlantılar kurmaya gayret edeceğiz. Bu

kontekstte Kültürpark'a dair gerçekleştirdiğimiz görüşmeleri, kamusal alanın toplumsal işlevi; mekânsal temsiller, boş zaman pratikleri ve kentlilik deneyimi gibi konularla ilgili olarak mütalaa edeceğiz.

4.1. Kültürpark'a Sosyal Aidiyet:

Sosyal aidiyet mefhumu hiç şüphesiz bireylerin belirli bir toplulukla, mekânla ya da ideolojiyle kendilerini yakından ilişkili hissetmeleriyle oluşur. Bununla beraber aidiyet mefhumuyla ilgili bir doktora tezinde ifade edildiği üzere "Aidiyet, her ne kadar bireysel seçimlere dayansa da, bireyin bağlılık ve sadakat ilişkileri geliştirebileceği bir grupla özdeşleşme tecrübesidir ve dolayısıyla tek başına yaşanan bir tecrübe değildir."[68] Bu bağlamda Kültürpark'a dair gerçekleştirilen görüşmelerde, bu parkın sadece bir boş zamanları değerlendirme alanı olarak ortaya çıkan bir yer değil, aynı zamanda kent belleğinde anlam üretme gücünü haiz bir mekân olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Kültürpark, Bourdieu'nün habitus kavramıyla uyumlu olarak ele alabileceğimiz şekilde, kullanıcılarının gündelik pratikleri içinde anlam kazanan ve yeniden üretilen bir sosyal mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çocukluk anıları, ailece Kültürpark'ta geçirilen zamanlar, gençlikte gidilen gazinolar, düğün kutlamaları ve eğlenceler gibi kolektif hafızada yer etmiş deneyimler parkın bir aidiyet alanına dönüşmesine neden olmuştur. Bu sadece Bourdieu'nun habitus kavramsallaştırması üzerinden değil, örneğin Asyalı profesör Yi-Fu Tuan'ın *"Space and Place"* kitabındaki ana önerme üzerinden de okunabilir. Türkçe'de mekan ve yer arasında böyle net bir kavramsal ayrım söz konusu olmasa da anlayabildiğimiz kadarıyla İngilizce'de "space" ile "place" arasındaki ayrıma ilişkin daha çok gönderme bulmak mümkündür. Hatta Heidegger'in köprü metaforuyla anlatmak istediği üzere köprü yapılmadan evvel orada olan bir şey değildir, köprü yapılana kadar da nehrin üzerinde yer işgal edebilecek potansiyel sonsuz köprü vardır ama bunlardan sadece biri bir yer olup çıkar; bu da köprünün yapılmasıyla gerçekleştiğinden köprü orada durmak için önce bir yer tutmaz, aksine o "bir yer" ancak köprü sayesinde meydana gelir.[69] Benzer şekilde Yi-Fu Tuan'a göre de yer, "özel bir nesne türü" ve "değerin somutlaşması" olarak tanımlanan, anlamla ilişkili bir

[68] Duygu Alptekin, "Toplumsal Aidiyet ve Gençlik", (Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011), v.

[69] Gülay Usta, "Mekan ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi", The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 10/1 (2020): 27-28.

kavramdır.[70] "What is a place? What gives a place its identity, its aura?"[71] diye sorar Tuan ve yerin "daha çok aidiyet, bağlanma, his ve duygulanışım (affect) kavramlarını akla getirdiğini"[72] öne sürer. Tuan'dan anlayabildiğimiz kadarıyla fiziki mekanın anlam ve değer yargısıyla ele alınması sonucu yer mefhumu meydana gelir yani bir mekana eğer insanlar tarafından anlam ve değer yüklenmekteyse orası bir yer olur. İnsanların o mekanı anlamlı ve değerli bulması, o mekanla ilgili duygulanışım hissetmesi o mekanı bir yer yapar.

Bu kontekstte sosyal aidiyet mefhumu ile Tuan'ın "place" kavramsallaştırmasının yakından ilişkili olduğunu iddia edebiliriz. Zira G4'ün, üniversite öğrencilerinin sabah saatlerinde Özgen'de kendi çaylarını demleyerek güne başladıkları yönündeki anlatısı, ilgili mekânın bir "ev içi" sıcaklığıyla özdeşleştirildiğini ve toplumsal bellekte bir "yer" olarak kodlandığını gösterir. G4'ün verdiği malumata göre Kültürpark en önemli devrimini üniversite ile yapmıştır çünkü Bursa'da ilk yüksek öğretim kurumu 1974'te açıldığında şehir merkezinde; bugünkü Altıparmak mevkiinde bulunan Osmangazi Kaymakamlığı binasında yer almaktadır. O zamanki Akademi binası -ki hâlâ yaşça bu zamanları hatırlamaya müsait olanlar Osmangazi Kaymakamlığı binasının bulunduğu yere "akademi" diyebilirler- şehir merkezinde yer aldığından öğrencilerin de şehir merkezinde oldukları ve dinlenecek bir yere ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır. Üniversiteyle bağlantılı olarak Kültürpark gelişmiş ve Kültürpark'taki işletmelerin sayısı artmaya başlamıştır. Ondan öncesinde Kültürpark'ta açılan ilk işletmenin 1958 senesinde kurulan Özgen Çay Bahçesi olduğunu belirten G1 ve G4 bu süreci anlatırken Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlayangil'in o zamanki Bursa Belediye Başkanı Reşat Oyal ile birlikte İzmir'e gidip İzmir Fuarı'nı örnek aldıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Bursa Kültürparkının kurgulanmasında model alınan İzmir Kültürparkıdır. İhsan Sabri Çağlayangil ile Reşat Oyal'ın Recep Özgen'i Bursa'ya davet etmesiyle birlikte G1'in ve G4'ün deyimiyle Kültürpark'ın ana ekseni kurulmuştur: Özgen Çay Bahçesi'ni takiben Söğütlü Lokantası, Belediye Gazinosu ve lunapark. Bu kontekstte G4'ün anlattığı, akademi öğrencilerinin sabahın erken saatlerinde ocakçı bile yokken Özgen'e gelip kendi

[70] Yi-Fu Tuan, Space and Place, 8. bs. (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001), 12.

[71] Tuan, Space and Place, 4.

[72] Münür Bilgili, Salih Yıldırım, "Coğrafyada Temel Kavramların İlişkiselliği: Mekan, Yer, Peyzaj ve Bölge", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 62 (2024): 288.

çaylarını kendi demlemeleri anektodu bize bu işletmenin kentsel bellekte ve kolektif bilinçdışında ne kadar kök salmış bir geleneğe sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim yer-mekan kavramsallaştırmasında da yeri mekandan ayıran esas faktör kök salma olarak belirmektedir. "Modern insan" der Yu-Fu Tuan "o kadar mobilize haldedir kök salmaya vakti yoktur; mekana dair deneyimi ve takdiri yüzeyseldir."[73] Bir yer hakkında bilgi sahibi olmanın kolay olduğunu belirten Tuan "yer hissi" (feel of a place) edinmenin ise bir o kadar zor olduğunu ve yıllar boyunca tekrarlanan deneyimlerle ancak mümkün olabileceğini savunur çünkü ona göre bu geleneksel bilgeliktir (conventional wisdom). Yine Tuan'a göre "ev gibi bir yer yoktur" ve "planlamacılar yer hissi uyandırmak isterler."[74] Tuan yer ve mekan mefhumlarının küçümsediğimiz kavramlar olduğunu ama üzerine düşündüğümüzde aklımıza bile getirmediğimiz sorular ortaya çıkarabileceklerini söyler. Hakikaten de ev gibi bir yer yoktur ve insan ancak kendi evinde hissettiği yerde kendi çayını kendisi demler. Bu sebeple "yer hissinin" daha en başta Kültürpark'a gelen öğrenciler tarafından edinildiğine emin olabiliriz. Bu da Kültürpark'ın ve Özgen Çay Bahçesi'nin yurttaşlarda oluşturduğu yer hissinin aslında ne kadar kök salmış olduğunu ispatlar. Bu kök salmışlık elbette beraberinde güçlü bir sosyal aidiyeti de getirir. Şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı binasının akademi olarak kullanıldığı dönemde bir yüksek öğrenim bir talebesi olduğunuzu, dersinizin bittiğini ve okuldan çıkıp biraz aşağı yürüyerek Kültürpark'a gittiğinizi ve kendinizi evinizde hissettiğinizi düşünün; Kültürpark'ın sadece boş zamanları değerlendirme kurumu açısından oluşturulmuş alelade bir yer olmadığını anlamak için bu örnek bile tek başına yeterlidir diye düşünüyoruz. Kültürpark, kullanıcılarının deneyimleri; pratikleri, eyleyişleri ve alışkanlıkları aracılığıyla onların hayatına nüfuz eden bir "yer" olma vasfına sahiptir. Bu da tek başına hissedilen bireysel aidiyetleri kolektif bir sahiplenmeye ve toplumsal hafızaya dönüştürür. Nitekim Gestalt psikolojisine göre de bütün, parçaların toplamından daha fazla bir şeye tekabül etmektedir.

Öte yandan aidiyet hususunda özellikle "Kültürpark sizin için ne ifade eder?" sorusuna verilen cevapları incelediğimizde görüşmecilerimizin nostaljik anlatıları bir bakıma Kültürpark'ı kendi geçmiş yaşantılarıyla özdeşleştirmiş olduklarını gösterir. Kültürpark

[73] Tuan, Space and Place, 183.

[74] Tuan, Space and Place, 3.

için "bir zamanlar Bursa'nın kalbiydi" diyen G1'in ve Osmangazi Kaymakamlığı akademi binası olarak kullanılmaktayken bütün öğrencilerin Kültürpark'ta Özgen'e geldiğini, Kültürpark'a ve Özgen'e aidiyet hissettiklerini belirten G4'ün anlattıkları, 60'lar ve 70'ler Kültürpark'ının iki koldan beslendiğini anlamamızı sağlamaktadır: eğlence kültürünün merkezi ve öğrencilerin sosyalleşme alanı olarak Kültürpark, Bursa nüfusunu çok ciddi bir oranda kendinde toplamayı başarmış bir yerdir. Nitekim Bursa'nın 60'lardaki ve 70'lerdeki nüfusunu ve yapılaşmamış arazisini göz önünde bulundurduğumuzda bu olağanüstü bir hadisedir. G4'ün verdiği bilgilere göre kent o zamanlar *"Heykel Meydanı, yanında akademi, onun altında da Kültürpark"* şeklinde kurgulanmıştı. Yine G4'ün tanıklığına göre 80'lere kadar Heykel'den sonrası açık arazidir ve şehir sadece Tophane'nin içi ve Heykel Meydanı'nın olduğu yer olarak mevcuttur. Bunun istisnası akademi binası olmuştur, zamanla Heykel ile akademi binasının arasında yapılaşma gerçekleşmiştir. Ayrıca felsefe öğretmeni G5'in ifadesiyle 80'lerde bile şehre bakıldığında Bursa Ovası'nı ve vadiyi rahatlıkla görebilmek mümkündür. Özgen'in yanı sıra Fuar Aile Gazinosu, Göl, Romans gibi gazinoların açıldığını ve bunlara da halkın sosyal aidiyet hissi geliştirdiğini anlatan G4'e göre o zamanlar eğlencenin kalbi Kültürpark'ta atmaktadır. Zaten nasıl atmasın? İlgili işletmelere gelen kimler yok ki? Zeki Müren, Sezen Aksu, Müslüm Gürses, Bülent Ersoy, Emel Sayın ve daha niceleri… Buna mukabil en iyi gazino G4'ün tanıklığına göre hep Fuar Aile Gazinosu olagelmiştir; daha sonra Taylan Gazinosu olarak bilinen gazino ilk kurulduğunda ismi Fuar Aile Gazinosu diye geçmektedir. Yine G4'ün tanıklığına göre *"70'lerin Bursa nüfusu aşağı yukarı 150.000 kişi ise bu eğlencelere belki 50.000 kişi gelmekte"* ve Kültürpark tam bir şölen yerine dönüşmektedir. Kültürpark'taki festivallerin ne denli coşkuyla ve halkın çok büyük bir kesimi tarafından kutlandığını bu nüfus oranlaması açısından bakarak daha iyi anlayabiliriz. Bu arada hemen belirtmeliyiz ki görüşmecilerimizin ortak olarak aktardığı üzere o zaman Kültürpark'ta gazino denen yerler günümüzde aklımıza gelen kötü şöhretli mekanlar gibi değil, daha ziyade ailecek gidilebilen ve G2'nin ifadesiyle öncesinde bir fasıl olan; ardından 8-10 tane meşhur sanatçının bir gecede sahneye çıktığı eğlence merkezleridir. Hakikaten de Taylan Gazinosu'nun eski gazete sayfalarındaki reklamlarında bugün çok meşhur olduğunu bildiğimiz sanatçıların tek bir gecede bile sahne aldıklarını görmekteyiz; bu gazete sayfaları Selçuk Restoran'ın sahibi G3'ün anlattıklarını doğrulamaktadır. Öte yandan

yine G2'nin tanıklığına göre 80'lerden sonra Kültürpark'ın giderek âtıl kalmasında iki faktör etkili olagelmiştir: televizyonun gelişmesi ve halkın gelir seviyesinin giderek düşmesi. Hakikaten de *Bourdieu'nun Televizyon Üzerine* kitabında televizyonun sembolik bir baskı aracına dönüştüğünü ve felsefe, sanat, edebiyat gibi kültürel üretim alanlarında ciddi bir tehdit teşkil ettiğini tespit etmesi bu bağlamda mühimdir.[75] Nitekim televizyonun yükselişe geçmesiyle birlikte gerçekten 80'lerden itibaren Türkiye'de eğlence anlayışı da değişim geçirmeye ve G2'nin deyimiyle insanlar artık televizyondan izleyebildikleri eğlenceler için Kültürpark'a eskisi gibi teveccüh göstermemeye başlamıştır. Geleneksel eğlence anlayışındaki bu değişim yine G2'nin deyimiyle Kültürpark'ta bilhassa sirk ve gazino eğlencesini menfi etkilemiştir.

Öte yandan mekana ya da Yu-Fu Tuan'ın tercih ettiği tabirle "yere" aidiyeti sağlayan, insanda "yer hissini" uyandıran bir başka faktör olan çocukluk anıları da Kültürpark gibi geleneği olan bir yer için çok önemlidir. Artık mekâna ya da yere sosyal aidiyet geliştirmenin biraz da sınıfsal bir hal aldığı gözlemlenmektedir. G2'nin belirttiği gibi, parkta çocukluklarını ve gençliklerini geçiren şimdiki emekli nüfusun günümüzde park içindeki işletmelere gidecek ekonomik güçten yoksun kalmaları, kültürel sermaye ve sembolik sermaye ile ekonomik sermaye arasındaki ilişkinin ne kadar da güçlü olduğunu göstermektedir. Bourdieu'nün sembolik sermaye kavramını emekli nüfus özelinde düşündüğümüzde, bir zamanlar Kültürpark'ta insanların görünürlük kazanmasını sağlayan pratikler; bugün yeterli ekonomik sermeye ile desteklenemediğinden dolayı gençliğini buralarda geçiren insanların Kültürpark'a yükledikleri anlam ve değer sadece nostaljik bir konu olarak kalmaktadır. Bu kontekstte Kültürpark'ın sembolik değeri sürerken, sosyoekonomik dönüşüm Kültürpark'ın gündelik hayat pratikleri bakımından etkisini sınırlamıştır. Oysa G5'in tanıklık ettiği üzere eskiden orta ya da ortanın altı gelir düzeyine sahip aileler bile Kültürpark'taki eğlencelere rahatlıkla katılabilmektedir. Bu minvalde 80 sonrası alım gücündeki düşüşün etkisinin belirgin düzeyde hissedildiğiyle ilgili bilhassa G2'nin ve G5'in tanıklıkları örtüşmektedir. Hal böyle olunca da Kültürpark'ın sosyal statüsü tabiri caizse gönüllerde mündemiç kalmaktadır.

"Kültürpark'ta unutamadığınız bir çocukluk anınız var mı?" şeklindeki sorumuza cevaben G1 kendisinin çocukluğunun Kültürpark'ta geçtiğini ifade etmiş ve

[75] Pierre Bourdieu, Televizyon Üzerine, 1. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997).

Kültürpark'taki Özgen'de 1959 yılında ailesiyle çekilmiş fotoğrafının olduğunu belirtmiştir. G2 ise hiç unutamadığı bir hatıra olarak çocukluk yıllarında Kültürpark'ta şu anda göletin bulunduğu mevkide marul tarlası olduğunu, o lezzetli marullardan bir keresinde alıp yediklerini ve "keşke yanında tuz da olsaydı" dediklerini aktarmıştır. Yine G5 ise Kültürpark'taki Atatürk Anadolu Lisesi'nden mezun olduğu için ilk gençliğini Kültürpark'ta geçirmiş ve Kültürpark'taki gazinolarda ailece çok keyifli zamanlar geçirdiklerini, şimdi bir ailenin böyle birlikte eğlenebileceği bir ortamın mevcut olmadığını ve bunun büyük bir kayıp olduğunu belirtmiştir. G12 ise çocukluğunda unutamadığı bir hatıra olarak 1962 yılında, kendisi henüz 7 yaşındayken Türkiye'de belki de ilk kez festival adıyla yapılan bir kutlamaya katıldığına dair şu bilgileri aktardı: *"Kültürpark'ta 1962 yılında yapılan festivalde bulundum çocukken. Çok net hatırlayamasam da bayram yeri gibiydi. Orada kalabalık olarak folklor gösterileri izledik. Özellikle İsrail'den gelen bir ekip de folklor gösterisi yaptı. Onları çok iyi hatırlıyorum çünkü İsrail 1948'de kurulunca Bursa'nın yerli Musevileri oraya göç etmiş. Altıparmak yani o zaman Kuruçeşme Mahallesi olarak biliyoruz biz, o mevkide yaşayan Yahudiler vardı. Zaten o mahalleye Yahudilik derlerdi. İşte o İsrail ekibi de buradan göçen insanlarmış. Daha sonra gazeteci büyüklerimden öğrendim ben bunu. Hatta sonra mahallelerine gidip evlerinin olduğu yerin toprağından alıp hatıra olarak İsrail'e götürmüşler."* Kuruçeşme Mahallesi'nde annesinin dedesinin komiserlik yaptığını ifade eden G12'nin anlattığı bu hatıra, Yahudilik diye anılan ilgili mahallenin dönüşümünün Musevilerin ayrılmasıyla başladığını göstermektedir.

G3 ise Selçuk Restoran'da çalışan bir garson olarak çocukluğunda Kültürpark'ta olmadığını, buraya çalışmak için geldiğini, dolayısıyla burada bir çocukluk anısının bulunmadığını ifade etmiştir. Uzun yıllar hizmet sektöründe, bilhassa otellerde çalışan G3 son yıllarda Selçuk Restoran'da çalıştığını belirtmiş ama nikah salonunun taşınmasının Kültürpark'ı bitirdiğini öne sürmüştür. Bu konuda işletme sahibi G2 ile görüş ayrılığı yaşadıklarına da şahit olduk çünkü G2 nikah salonunun aynı zamanda ciddi bir otopark sorununu da beraberinde getirdiğini söylemiştir. Öte yandan Bursa'nın eski belediye başkanlarından olan G6 ise Selçuk Restoran'da garsonluk yapan G3 ile bu konuda aynı fikirdedir. G6'ya göre de Kültürpark Bursa'nın kalbi konumundadır ve nikah salonunun Kültürpark'tan taşınmasının hiç gereği yoktur. Bu minvalde "Kültürpark'ın şimdiki halinden memnun musunuz? Memnun değilseniz Kültürpark için sizce ne

yapılabilir?" şeklindeki sorumuza G2 parkın otopark ihtiyacı olduğuna dair cevap vermiştir. Öte yandan Özgen'in sahibi G4 ise bu soruya otopark sorunuyla ilgili bir projesinin olduğunu, batıdaki Europark gibi parkların bulundukları ülkenin özeti niteliğinde tasarlandığını, İzmit'te bir parkın içinde parka ait golf araçlarına benzeyen küçük arabalarla gezildiğini; İzmir Gençlik Parkı'nın da yer altı otoparkının olduğunu dile getirmiştir. Kültürpark içinse park çevresini dolaşan ve parkın tam orta noktasından bir artı işareti gibi geçecek şekilde bağlantıları olan küçük bir raylı sistem öneren G4, bu şekilde olursa parka otomobil girişine gerek kalmayacağını öne sürmüştür.

Çocukluk ve gençlik anılarının Kültürpark ile kurulan sosyal aidiyeti pekiştiren öenmli bir etken olduğunu anlamaktayız. Nitekim G5'in, *"biz parkta eğlenirdik, şimdi çocuklar sadece AVM'ye gidiyor"* şeklindeki ifadesi, yer/mekan aidiyetinin nesiller arasında nasıl çarpıcı şekilde farklılaştığını göstermektedir. Anladığımız kadarıyla günümüzde dile getirilen kuşak çatşmasını daha da radikal kılan unsur, farklı kuşakların birlikte eğlenebilecekleri; vakit geçirebilecekleri bir ortamın mevcut olmamasıdır. Geleneksel şehir mimarisinde merkezde bir ibadethane/tapınak ve çevresinde yapılaşma olurken sanayileşme sonrası kent tasarımında merkezde fabrikalar yer almış ve günümüz tüketim temelli kapitalizm anlayışında ise merkezde AVM yer almaya başlamıştır. Yine G5, Kültürpark'ta geçirdikleri süre boyunca yürüdüklerini ve eskiden toplumda çok kilolu insanların sayısının daha az olduğunu ifade etmiş ve AVM merkezli kent tasarımını *"yürürken ya da bisiklet sürerken bir şey tüketemezsiniz"* diyerek eleştirmiştir. Kültürpark'taki eğlence kültürünün ve tüketim pratiklerinin doğa ile iç içe cereyan etmesi sağlık koşulları bakımından da günümüz tüketim kapitalizminin son derece sorunlu olduğunu anlamamız için manidardır. Ayrıca gazino eğlencelerinin daha insani ve ailelerin katılabildiği pratikler olduğunu yineleyen G5, günümüz gençleri için çok üzüldüğünü ve kendi kuşağının deneyim yelpazesinin genişliği bakımından çok şanslı bir kuşak olduğunu düşündüğünü dile getirmiştir. Kendi ailesinin hiç de zengin bir aile olmadığını ama çok fazla deneyim imkanına sahip olduğunu belirten G5, günümüzde ise sinema, konser, tiyatro gibi faaliyetlere giderken insanların bütçesinin eskiye nazaran daha çok zorlandığını belirtmektedir.

Bütün bunlar da mekânın toplumsal üretiminin dönüşümü açısından tedirginlik vermektedir. Nitekim bu konuda önemli bir diğer isim olan Lefebvre, Yu-Fu Tuan'dan farklı olarak "yer ile mekânın birbirinden ayrı bir şekilde ele alınarak tartışılmasını, bu

iki terimin anlamlarını zayıflatacağı gerekçesiyle gereksiz bulmaktadır."[76] Henri Lefebvre mekânın üçlü üretimi (algılanan, yaşanan, tasarlanan mekân) kuramını şu şekilde açıklamaya çalışır: "Üçlü: algılanan-tasarlanan-yaşanan (mekânsal olarak: mekân pratiği-mekân temsili-temsil mekânları), soyut bir 'model' statüsü atfedilirse kapsamını yitirir. Ya somutu ('dolaysızı' değil) ele geçirir ya da kısıtlı -diğer ideolojik dolayımlardan biri olmak gibi- bir önem taşır. Yaşananın, tasarlananın, algılananın birbirine yaklaşması, dolayısıyla 'özne'nin, herhangi bir toplumsal grup üyesinin kendini kaybetmeden bunların birinden diğerine geçebilmesi kendini dayatan bir şeydir."[77] Bu kontekstte Kültürpark'ın geçmişte yaşanan ve algılanan boyutu güçlü iken, bugünkü tasarımı ciddi biçimde eksik kalmaktadır. Buna bağlı olarak da sosyal aidiyet zayıflamakta, mekânla/yerle kurulan bağlantı sahiciliğini ve etkinliğini yitirmekte ve bu surette yerini salt nostaljiye bırakmaktadır. Görüşmecilerimizin hemen hepsinin Kültürparkı geçmişe yönelik özlem çerçevesinde değerlendirmesi bu açıdan tesadüfi değildir.

Ayrıca G1, Ender ve Kristal çay bahçeleri gibi işletmelerin kapatılmasının ve hepsinden önemlisi stadyumun yıkılmasının Kültürpark'a yönelik sosyal aidiyeti derinden yaraladığını belirtmiştir. G1'e göre stadyumla beraber parkın tarihi kapısı da yıkılarak *"bir kent cinayeti"* işlenmiştir. Bu kontekstte geleneği olan yapıların ortadan kaldırılmasının sosyal aidiyeti menfi etkilediğini anlamaktayız. Örneğin G5'in belirttiği üzere *"Fen edebiyat öğrencileri genelde Ender'e gitmekteyken, Özgen'e daha çok tıp fakültesi ve sağlık bilimleri öğrencileri; Göl Çay Bahçesi'ne de diğer bölümler giderdi."* Böyle bir geleneğin kendiliğinden oluşmuş olması bize yine toplumdaki örtük anlaşmalarla ilgili habitus kavramını hatırlatmaktadır. Dolayısıyla geleneği olan bir işletmenin veya yapının kapatılması ya da yok edilmesi sadece ilgili yapıyı ortadan kaldırmamakta; aynı zamanda o mekanla/yerle ilişkili bütün habitusu da yok etmeyi amaçlamaktadır. Yeri gelmişken G5'in ısrarla belirttiği bir başka husus da 90'lı yıllarda kendi 20'li yaşlarını Kültürpark'ta geçirirken henüz "cafe" diye bir kelimeyi kullanmadıklarıdır. İlgili işletmelere "çay bahçesi" denmektedir ve bahçe kavramıyla ile

[76] Ramazan Çınar, "H. Lefebvre'nin Mekânsal Üçlü Kuramı Bağlamında İktidarın Kentsel Mekânla İlişkisi", Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 14/1 (2024): 32.
[77] Henri Lefebvre, Mekanın Üretimi, 2. bs. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014), 69.

ilişkili bu ifadeyi G5 çok değerli bulmakta, "cafe" tabirinin sonradan çıktığını söylemektedir.

Bunlara ilaveten G8, Bursaspor'un şampiyon olduğu Atatürk Stadyumu'na yönelik aidiyetiyle alakalı bir anekdot olarak, maç günleri taraftar gruplarının kentin içinden yürümeye başlayıp özellikle belli güzergahları takip ederek stadyuma ulaştıklarını aktarmıştır. G8'e göre *"Atatürk Stadyumu, Bursaspor demektir."* Atatürk Stadyumu'na yönelik aidiyet duymaktan da öte Bursaspor ile ve Bursasporlu kimliğiyle Atatürk Stadyumu arasında doğrudan özdeşim kuran G8, taraftarın gözünde eski stadın yerinin çok başka olduğunu dile getirmektedir. Taraftarların Atatürk Stadyumu'ndaki şampiyonluk hatırasını gözleri dolarak hatırlamalarına karşın G1 ve G7 gibi katılımcılar ise Atatürk Stadyumu'nun yıkılmaması için verdikleri mücadele sürecinde taraftar gruplarının neredeyse hiç etkin olmadığı şeklindeki eleştirileri şaşırtıcıdır. G1 ve G7 gibi görüşmecilerimizin Atatürk Stadyumu'nun yıkılmaması için ellerinden geleni yaptıklarını ama taraftarların çoğunun bu süreçte sessiz kaldığını ifade etmesi ve bilhassa G1'in *"Biz stadyum için protesto yaptığımızda 150 kişi falandık, taraftarın sadece bir kısmı bile bize destek olsaydı Atatürk Stadyumu yıkılmazdı"* demesi şimdi Atatürk Stadyumu'nu özlemle hatırlayan taraftar gruplarının o süreçte gerekli tepkiyi vermediklerine yönelik ciddi bir eleştiridir. G1 ve G7 bunun sebebinin taraftarları temsil eden grupların belediyeden elde ettikleri kombine bilet ve ödenek gibi ufak tefek menfaatler karşılığında sessiz kalmayı tercih etmesi olduğunu öne sürmüştür. Üstelik taraftar grubunun önemli isimlerinden G8 de bu iddiaların maalesef doğru olduğunu ve taraftarın neredeyse hepsinin basit çıkarlar için olan bitene göz yumduğunu üzülerek onaylamaktadır. Bu kontekstte çıkar nosyonu ile sosyal aidiyet duygusu arasındaki tearuz önemli bir bulgu teşkil etmektedir. Nitekim Bourdieu Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar'da "insan davranışının naif kavrayışından kopuş aracı olarak" kullandığını ifade ettiği çıkar nosyonunun tanımını Weber'e dayanarak şu şekilde aktarır: "Buna göre, toplumsal eyleyiciler, ancak kurala uymaktaki çıkarları, uymamaktakinden daha büyük olursa kurala uyarlar."[78] Aslında Bourdieu, çıkar nosyonunu kullanarak Mannheim'ın politik aidiyetten uzak, serbest ve tarafsız entelektüel tasavvurunu sorgulamaya çalışmaktadır. Bourdieu "hem varsayılan hem de üretilen özgül çıkarlardan" söz etmek

[78] Pierre Bourdieu, Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, 7. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 103.

için artık *"illusio"*[79] terimini kullandığını ifade etmektedir. Aynı eserde *illusio*'yu, Stoacıların sükûnet ve kayıtsızlık gibi bir hali ifade etmek için kullandığı *"ataraxia"* kavramının karşıtı olarak tasavvur ettiğini söyleyen Bourdieu, bu kavramla Stoacıların tam aksine kayıtlı olmak; her an *oyun*'un içinde olmak gibi bir durumu tanımlamak istemektedir. Yanlış anlamıyorsak bu, oyuncuların şartlara intibak açısından kendi çıkarlarına münasip şekilde faal/eyleyici olmaları durumunu tanımlamakta; belki çıkarlarını korumak için bir tür teyakkuz halinde bulunmalarını ifade etmektedir. Amiyane tabirle ve indirgemeci bir bakış açısıyla söylemek pahasına adeta pastadan pay almaya çalışan, halk ağzıyla ekmeğinin peşinde olan insanın durumuna benzemektedir. Bu noktada eğer G1'in ve G7'nin tanıklıklarını referans alırsak taraftar gruplarının, geleneği olan eski stadı korumak için protestolara katılmakla Atatürk Stadyumu'nun yıkılmasına göz yumup yeni statta kombine bilet imkanına sahip olmak arasında kendi *illusio*'larının ürettiği bir tercih yapmak zorunda kaldıklarını anlamaktayız. Bu da politika üreticilerin toplumsal ilişkileri nasıl manipüle edebildiğiyle ilgili önemli bir bulgu teşkil etmektedir. Nitekim Bourdieu ile ilgili literatüre aşina olanların bildiği üzere politik aktörlerin, kendi *habitus*'larına ve çıkarlarına uygun norm ve politikaları *alan* içinde baskın hale getirerek diğer toplumsal grupları manipüle edebildiği ya da Gramsci'ye aşina olanların bildiği üzere elitlerin kendi çıkarlarını toplumun ortak menfaatiymiş gibi gösterebilmelerini ifade eden *hegemonya'*yı kurabilmeleri beşeri disiplinlerde yaygınlıkla kabul edilen görüşlerdendir ancak taraftar gruplarının kendi içinde bölünmesini sağlayıp protesto süreçlerine etkin katılımı önlemek bundan muhtemelen daha ileri bir kavramsallaştırmayı gerektirmektedir. Biz burada henüz o kavramsallaştırmayı üretebilecek yetkinlikte değiliz.

[79] Bourdieu, Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, 104.

Fotoğraf 82. Basında Yaycılar Çınarı'nın Millet Bahçesi'nden görülebilmesi için yıkıldığı belirtilen Ender Çay Bahçesi.

Fotoğraf 83. 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda yıkıldığı belirtilen Ender Çay Bahçesi'nin yıkıntısı.

Fotoğraf 84. Bursaspor taraftarlarının Ender Çay Bahçesi'nde gerçekleştirdikleri bir toplantıdan basına yansıyan fotoğraf.

Fotoğraf 85.

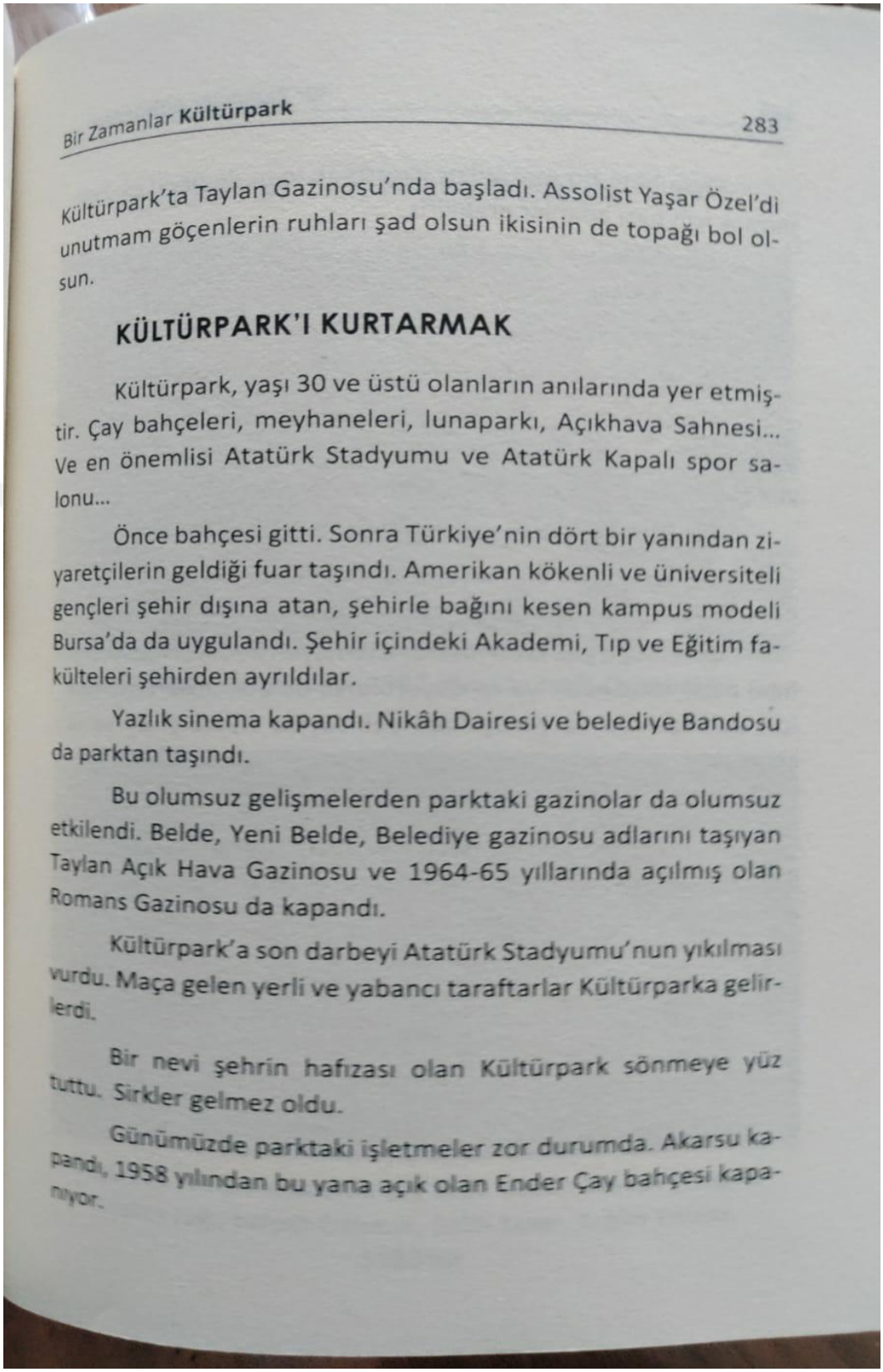

Kültürpark'ta Taylan Gazinosu'nda başladı. Assolist Yaşar Özel'di unutmam göçenlerin ruhları şad olsun ikisinin de topağı bol olsun.

KÜLTÜRPARK'I KURTARMAK

Kültürpark, yaşı 30 ve üstü olanların anılarında yer etmiştir. Çay bahçeleri, meyhaneleri, lunaparkı, Açıkhava Sahnesi... Ve en önemlisi Atatürk Stadyumu ve Atatürk Kapalı spor salonu...

Önce bahçesi gitti. Sonra Türkiye'nin dört bir yanından ziyaretçilerin geldiği fuar taşındı. Amerikan kökenli ve üniversiteli gençleri şehir dışına atan, şehirle bağını kesen kampus modeli Bursa'da da uygulandı. Şehir içindeki Akademi, Tıp ve Eğitim fakülteleri şehirden ayrıldılar.

Yazlık sinema kapandı. Nikâh Dairesi ve belediye Bandosu da parktan taşındı.

Bu olumsuz gelişmelerden parktaki gazinolar da olumsuz etkilendi. Belde, Yeni Belde, Belediye gazinosu adlarını taşıyan Taylan Açık Hava Gazinosu ve 1964-65 yıllarında açılmış olan Romans Gazinosu da kapandı.

Kültürpark'a son darbeyi Atatürk Stadyumu'nun yıkılması vurdu. Maça gelen yerli ve yabancı taraftarlar Kültürparka gelirlerdi.

Bir nevi şehrin hafızası olan Kültürpark sönmeye yüz tuttu. Sirkler gelmez oldu.

Günümüzde parktaki işletmeler zor durumda. Akarsu kapandı, 1958 yılından bu yana açık olan Ender Çay bahçesi kapanıyor.

Fotoğraf 86. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 283, Peker.

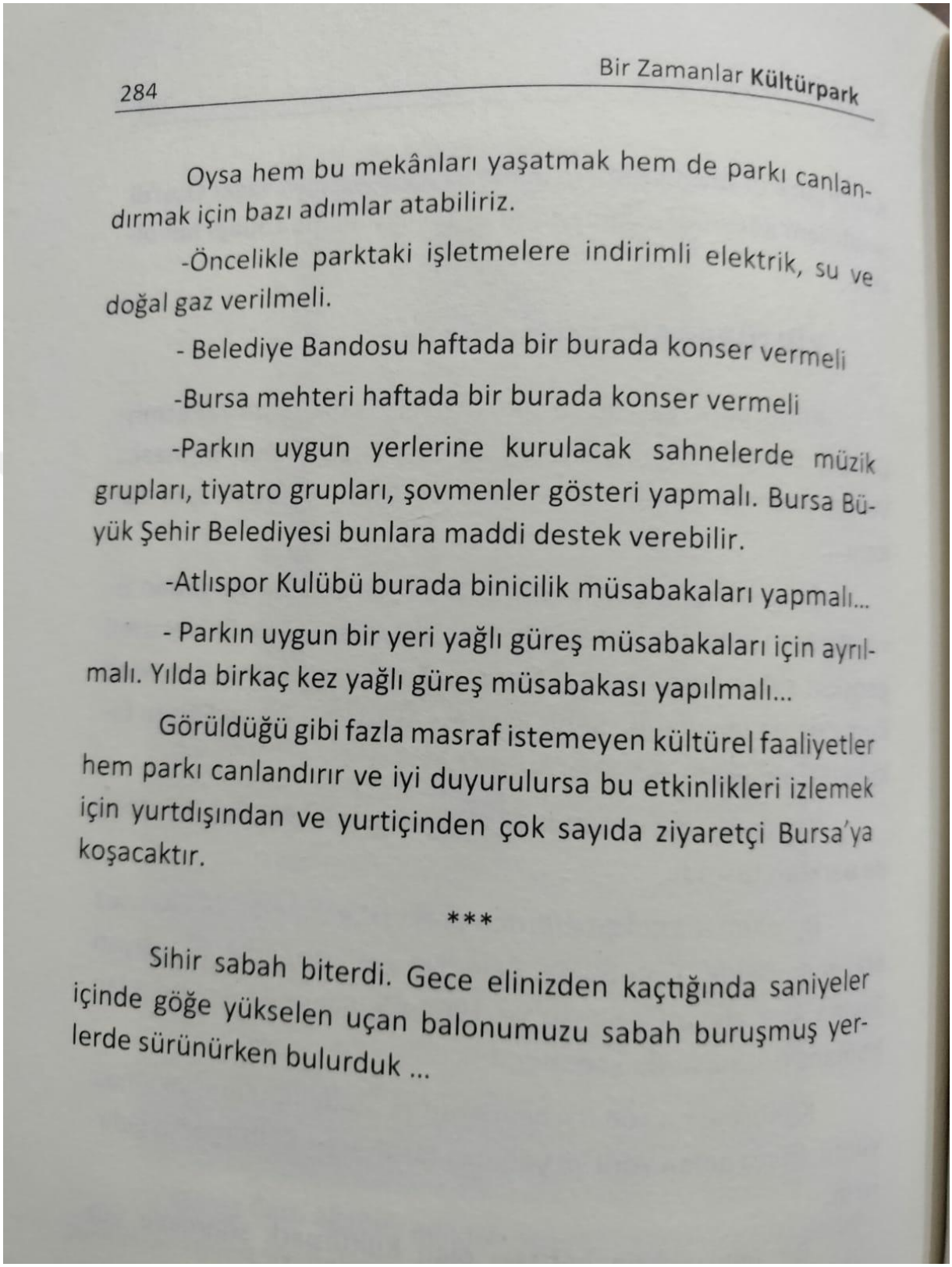

Oysa hem bu mekânları yaşatmak hem de parkı canlandırmak için bazı adımlar atabiliriz.

-Öncelikle parktaki işletmelere indirimli elektrik, su ve doğal gaz verilmeli.

- Belediye Bandosu haftada bir burada konser vermeli

-Bursa mehteri haftada bir burada konser vermeli

-Parkın uygun yerlerine kurulacak sahnelerde müzik grupları, tiyatro grupları, şovmenler gösteri yapmalı. Bursa Büyük Şehir Belediyesi bunlara maddi destek verebilir.

-Atlıspor Kulübü burada binicilik müsabakaları yapmalı...

- Parkın uygun bir yeri yağlı güreş müsabakaları için ayrılmalı. Yılda birkaç kez yağlı güreş müsabakası yapılmalı...

Görüldüğü gibi fazla masraf istemeyen kültürel faaliyetler hem parkı canlandırır ve iyi duyurulursa bu etkinlikleri izlemek için yurtdışından ve yurtiçinden çok sayıda ziyaretçi Bursa'ya koşacaktır.

***

Sihir sabah biterdi. Gece elinizden kaçtığında saniyeler içinde göğe yükselen uçan balonumuzu sabah buruşmuş yerlerde sürünürken bulurduk ...

Fotoğraf 87. Bir Zamanlar Kültürpark, syf. 284, Peker.

4.2. Kültürpark'ın Sosyal İşlevi:

Kültürpark sıradan bir yeşil alan değildir. Zaten görüşmecilerimizin tanıklıkları esas alınırsa 1980 sonrası döneme hatta belki 90'ların başına kadar bile kentte ciddi bir yeşil alan ihtiyacı hasıl olmuş değildir; Bursa zaten yemyeşildir ve şehirdeki ova, vadi, dere gibi doğal unsurlar Tophane taraflarından bakıldığında rahatlıkla seçilebilmektedir. Bu minvalde öncelikle Kültürpark'ın şehir içinde yeterli rekreasyon alanı yok diye açılmış bir yer olmadığını anlamak gerekir. Şehre yalnızca yeşil alan olarak katkı sağlaması için değil; aynı zamanda Cumhuriyet ideallerine münasip kültürel üretim pratiklerinin oturması, modern sosyalleşme deneyimlerinin ve yurttaş kimliğinin oluşumu ve zamanla kolektif kent belleğinin bir parçası haline gelmesi için Kültürpark'ın açıldığı iyi değerlendirilmelidir. Görüşmelerde ortaya çıkan anlatılar, parkın kuruluşundan itibaren fuar, hayvanat bahçesi, sirk, gazino ve çay bahçeleri, stadyum gibi birçok öğeye sahiplik ettiğini ve bu minvalde muhtelif tarih aralıklarında farklı işlevler üstlendiğini; bu işlevlerin dönüşümünün ise doğrudan kentlilik kimliğiyle, toplumsal yapıyla ve ekonomik dinamiklerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin 1954 yılında kurulan bu parka 1958 yılında ilk işletme olarak açılan Özgen Çay Bahçesi için İzmirli Özgen ailesinin, dönemin Belediye Başkanı Reşat Oyal ve G1'in ifadesiyle "heykeli dikilmesi gereken" Vali İhsan Sabri Çağlayangil tarafından hususen Bursa'ya davet edilmesi, burada bir gelenek inşa etmek istediklerini göstermektedir. Yine G1'in ifadesiyle Bursa'da İzmir Kültürparkı konseptini devam ettirmek amaçlanmıştır ama lunaparkı kuranlar da Özgen ailesi gibi Bursa dışından gelmiştir. Bunun sebebinin Bursalıların ipekçilik yapması ve hizmet sektörüyle ilgilenmemesi olduğunu ifade eden G1 bu yüzden göçmenlerin hizmet sektöründe daha faal olduğunu söylemiştir. Yine G1, G2 ve G4 Kültürpark'taki ilk dönem işletmecilerin ekseriyetle Arnavut olduklarını vurgulamıştır. Ayrıca G4 zaman zaman Kültürpark'ta işletme ihtiyacı tam karşılanamadığı için kent içinde megafonla işletmeci arandığını hatırladığını da dile getirmiştir. Bursa Eğitim Enstitüsü'nün 1958 yılında kurulmasıyla beraber Kültürpark G4'ün ifadesiyle akademiye bağlı olarak daha fazla gelişim göstermiştir. Nitekim Özgen'in de aynı tarihte açılması burada bir öğrenci ortamının oluşması için planlanmıştır. Görüşmecilerimizin yaşı yeterli olanlarının ittifakla üzerinde durduğu üzere Kültürpark 60'larda ve bilhassa 70'lerde Bursa'da sosyalleşmenin ve eğlence kültürünün merkezidir ve 80'lerden itibaren alım gücünün giderek düşmesine rağmen 90'lı yılların sonuna kadar Kültürpark bu yükseliş

dönemini sürdürmüştür; 2000'lerden itibaren ise anladığımız kadarıyla bir duraklama süreci içine girmiş ve daha sonrasında ise G4'ün ifadesiyle "çöküşünü" deneyimlemiştir.

G4 bu çöküşün hayvanat bahçesinin taşınmasıyla başladığını öne sürse de kendisinin de kabul ettiği ve diğer görüşmecilerimizin de ittifakla kabul ettiği üzere Kültürpark'taki hayvanat bahçesi uygulaması hayvanlar için uygun bir formda değildir. Bu dönemde hayvanların kafes içinde mahzun bakışlarla durduklarını ifade eden görüşmecilerimizden G2'nin de ifade ettiği üzere o zamanki hayvanat bahçesi çok iptidaidir. Bu minvalde hayvanat bahçesinin taşınmasını görüşmecilerimiz ekseriyetle doğru bir karar olarak kabul etmektedir. 1994-1999 arası belediye başkanlığı yapan sayın başkan G6'nın deyimiyle Kültürpark'taki hayvanat bahçesi uygulamasının yetersizliği sebebiyle dünya standartlarında bir hayvanat bahçesi ve botanik park inşa etme ihtiyacı hissedilmiş ve G6 Soğanlı Botanik Parkı ve Hayvanat Bahçesi'ni yaptırarak Bursa'ya böyle bir katkıda bulunmuştur. Akabinde Bursa'nın yine dünya standartlarında bir fuar alanına sahip olması için Merinos Fuar'ını inşa ettirmeye başlayan G6 1999'dan sonra belediye başkanlığı yapamadığı için Merinos Fuarı projesinin yarım kaldığını ifade etmektedir. G6'ya göre Merinos fuar alanının şimdiki hali yetersizdir; G6, yurtdışından gelenlerin konaklayabileceği büyük bir oteli de içeren kendi fuar projesinin daha kapsamlı olduğunu ancak hayata geçirilemediğini belirtmiştir. Otelden elde edilen kazançla belediye gelirinin artmasını hedefleyen G6, otelin yanı sıra yurt dışından gelenlerin hediyelik eşya satın alıp dinlenebileceği; yine geliri belediyeye gidecek işletmelerin açılmasının planlandığını da anlatmıştır. G2 ve G4 gibi işletmeciler her ne kadar fuar alanının Merinos'a taşınmasının Kültürparkı olumsuz etkilediğini düşünse de eski başkan G6, fuar alanının da tıpkı hayvanat bahçesi gibi uluslar arası standartlarda olmasını sağlamaya çalıştığını ifade etmiştir. Ayrıca G6 ve G7 Kültürpark'taki fuar uygulamasının çok da geniş bir alanda icra edilmediğini, küçük bir alana dizilen stantlarda fuar yapıldığını ve yetersiz olduğunu dile getirmektedir. Hatta G6 ve G7 Kültürpark'ın bir doğa parkı olması ve ticari amaçların ön planda tutulmaması gerektiğini savunmaktadır. Nikah dairesinin taşınmasının ise yanlış bir karar olduğunu söyleyen G6, *"Ben olsam nikah dairesine karışmazdım, Kültürparkı ayakta tutan oydu"* demektedir. Öte yandan işletmeci G2 nikah dairesinin otopark sorununu arttırdığını öne sürse de ilgili işletmede çalışan G3, *"Nikah dairesi taşınınca Kültürpark bitti"* demekte ve eski başkan G6'nın da G3 ile aynı kanaatte olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu süreç boyunca görüşmecilerimizin uzlaşı halinde olduğu husus ise Kültürpark'ın çok uzun bir süre boyunca kentin kalbi konumunda olduğudur. Kültürpark'ın kent için birçok işlevi birden yerine getiren çok hususi bir yer oluşu manidardır. Örneğin Pınarbaşı mevkiinde Suriçi'ndeki evlerin hepsine giden tarihi Pınarbaşı Suyu'nun bulunduğu Pınarbaşı Meydanı, yine mazisi çok eskiye giden Yeşil ve Emirsultan gibi mevkiilerin mevcut olmasına karşın Kültürpark mesire yeri olmasıyla beraber, aynı zamanda Cumhuriyet ile ilişkili bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin eğlence mekanlarında kadınların ve erkeklerin birlikte bulunarak eğlenebilmesi, parkın yukarısında yüksek öğrenim kurumunun bulunması gibi faktörler Kültürpark'a halkın eğitilmesi ve modern yaşam tarzını içselleştirmesi misyonunu da yüklemiştir. Hatta denilebilir ki Kültürpark, -en azından başlangıçta- Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi ulusal bir proje olma idealiyle yaratılmış ve müspet yurttaşın burada sosyalleşme pratiği kazanması için uğraşılmıştır. Nitekim görüşmecilerimizden nispeten daha muhafazakar ailelerde yetiştiklerini gözlemlediğimiz G9, G10 ve G11 Kültürpark'taki işletmelere genelde içkili oldukları için pek gitmediklerini ama Kültürpark'taki mekanları bildiklerini dile getirmiştir. Bu noktada önemli bir bulgu ise muhafazakar görüşmecilerimizin de Kültürpark'taki işletmelere gitmemelerine rağmen Kültürpark'a yönelik derin bir aidiyet hissetmeleridir. Örneğin görüşmecilerimizden G9 "Kültürpark'ta unutamadığınız bir çocukluk anınız var mı?" sorusuna gülerek *"Çocukken balon istemiştim babamdan, baloncu balonun ipini bileğime takmıştı, ben öyle istemediğimi elimde tutacağımı söyledim, baloncu ve babam kızım bak uçar öyle tutamazsın deseler de ısrar ettim, sonra baloncu ipi bileğimden çözüp elime uzattı, ipi tutar tutmaz elimden kaçırdım balonu, kaydı gitti."* Şeklinde bir anekdotla cevap vermiştir. G9 gençlik yıllarında kadınların dışarıda yeme-içme pratiklerine katılmalarının çok hoş karşılanmadığını, hatta sadece babaların esnaf lokantalarına gittiklerini ve bu yüzden kendilerinin de Kültürpark'taki mekanlara pek gitmediklerini aktarmıştır. Buna mukabil hayatında ilk lunaparkı Kültürpark'ta gördüğünü ifade eden G9, sonradan çalışma hayatına girince Selçuk Restoran ve Altınceylan gibi mekanları gidip gördüğünü; G10 ise Selçuk Restoran'da iki kere iş yemeğine gittiğini ama ilgili işletmenin tavanının ve masa-sandalyelerinin ilk yapıldığı zamandan beri aynı olduğunu bildiğini ifade etmiştir. G10 ayrıca üniversite yıllarında bir kez Kültürpark'ta bulunan Kulüp S'in içine girdiğini şöyle aktarmıştır: *"Arkadaşlar illa ki kulübe gidelim dediler, siz gidin ben öyle mekanlara*

gitmem dedim, çok ısrar ettiler hadi içeri girelim bakalım falan diye, içeri bir girdik mekan öğlen saati olduğu için bomboş ama ışıklandırma çok değişik ve loş gelmişti gözüme, çok rahatsız oldum ışıklandırmadan, kendimi dışarı attım."

Kur'an Kursu öğretmeni olan G11 ise gençlik yıllarında bir bayram günü ailece gezmek için Kültürpark'a gittiklerini, namaz vaktinde ise Kültürpark'taki camiye gittiğini ve halkın camiyi "Zeki Müren Camisi" diye adlandırdığını ifade etmiştir. Hatta ilk duyduğunda bunu garipsediğini söyleyen G11, *"Ben o camide namaz kıldığımı çok iyi hatırlıyorum"* demiştir. Kültürpark'taki camiyi Zeki Müren'in yaptırdığına dair bilgiyi çok sayıda kişiden duymamıza rağmen bu bilgiyi teyit edemedik. Bunun bir yakıştırma olup olmadığını bilmemekle beraber caminin Zeki Müren tarafından yaptırıldığını söyleyen ya da en azından böyle söylendiğini duyan kişiler çoğunluktadır. Örneğin caminin isminin Zeki Müren Camisi olmadığını söylediğimizde G10 kendinden emin bir şekilde *"Zaten camiyi o yaptırmış ama kendi adını günah olmasın ya da insanlar belki mesafeli yaklaşır diye bilerek vermemiş"* cevabını verdi. Enteresan bir şekilde Bursa halkında Kültürpark'taki camiyi Zeki Müren'in yaptırdığına dair bir kanaatin hasıl olduğunu tespit ettik. Bu konuda Selçuk Restoran'ın sahibi G2, yanıbaşındaki bu cami için *"O kadar çok kişi bu camiye Zeki Müren Camisi diyor ki o yaptırmamıştır diyemem"* demektedir.

G9 ve G11 ayrıca Kültürpark'taki gölette pedal çevirerek çalıştırılan gondollardan çok keyif aldıklarını aktarmıştır. Bir başka dikkat çeken husus ise yaşları hemen hemen aynı olmakla birlikte yirmi yılı aşkın süredir Kur'an kursu öğretmeni olarak görev yapan G11 gibi mütedeyyin bir kadın ile yine yirmi yılı aşkın bir süredir felsefe öğretmenliği yapan G5 gibi Cumhuriyetçi bir kadının, kent merkezinde ailece oturulabilecek, geleneği olan bir yer bulunmamasından yakınmasıdır. İki görüşmeci de ailece eğlenme kültürünün kaybolmasının kuşak çatışmasını büyüten bir etken olduğunu düşünmektedir. Yine her iki görüşmeci de bölgenin güvenliğiyle alakalı endişelerini dile getirmekte ve düzensiz göçün bölgedeki insan profilini derinden etkilediğini düşünmektedir. Özellikle G5 Çarşamba-Altıparmak mevkiinde çok uzun süre ailece ikamet ettiklerini belirtirken o bölgenin geçirdiği dönüşümün düzensiz göçle de başlamadığını şöyle anlattı: *"Biz Darmstadt'a yakın, Çarşamba Pazarı denilen yerde oturuyorduk. Bizim oturduğumuz dönem evler yeniydi ama oradaki evler çok büyük de değildi. Orası ailelerin, orta kesimin oturduğu yerlerdi. Zamanla yetersiz kalmaya başladı o evler çünkü çok mütevazı*

konutlardı. İnsanlar gelir düzeyleri yükseldikçe daha iyi yerlere taşınmaya başladılar. Buradaki evleri yüksek fiyatlardan kiraya vermeye çok elverişli olmadıkları için zamanla başka bir şeye dönüştü: Kent merkezinde en çok parayı kim verebilir diye mesela travestilere, sex işçilerine vs vermeye başladılar konutları. Öyle olunca aile olarak yaşayanlar da yavaş yavaş uzaklaşmaya başladı. Evler de öyle vazgeçilmez evler değildi, dediğim gibi küçük konutlardı. Biz eskiden Altıparmak'ta genç kız halimizle çok rahat dolaşırdık ve hiç rahatsız edilmezdik oysa. Gece 11'de çıkardık Kültürpark'a, hiçbir şekilde güvenlik sorunu ve güvenlik görevlisi ihtiyacı da yoktu. Zamanla bu bahsettiğim dönüşüm yaşandı. Bunun üzerine düzensiz göç de eklenince artık o muhitler cazibesini hepten yitirmiş oldu. İnsanlar da bu sebeple iyice ayağını kesti oradan. Şimdi ben kızımı hayatta bırakmam ki oralara gitsin. Çok kötü bir dönüşüm gerçekleşti maalesef." G5'in tanıklığından anlaşılacağı üzere düzensiz göçün başlamasından da önce ilgili mevki Bursa'da menfi bir dönüşüm yaşamaktaydı. Bununla beraber göçmenlerin de *"yapabilecekleri en ucuz aktivite olarak Kültürpark'a gelip çimenlere bir sergi serip oturduklarını"* ve bunun da *"çok anlaşılabilir bir durum olduğunu"* ifade eden G5, Kültürpark'taki işletmelere ise ancak *"emeklilerin gelebileceğini ama onlarda da para olmadığı için gelemediklerini"* söylemektedir. G5'in tanıklığı düzensiz göçten de önce çıkar nosyonunun, bölgenin gidişatını menfi etkilediği göstermektedir. Nitekim konut sahipleri eski mütevazı evlerinin kent merkezi konumunda olmalarını fırsat bilerek konutlarını fahiş fiyatlara kiraya vermek istediği için ilgili bölge ailelerden ziyade başka maksatlarla günlük daire tutmak isteyen kimselerin talepkâr olduğu bir yer haline gelmiştir. Öte yandan yine G5'in Çarşamba-Altıparmak-Kültürpark muhitinin sosyal dönüşümü ile ilgili şahit oldukları, kentin içinde eskiden gözde bir yer olan bu bölgenin derinleşen mekânsal ayrışma sonucu giderek bir kentsel çöküntü alanına döndüğünü de düşündürmektedir.

G9 ve G10 ise düzensiz göçün bölgeyi olumsuz etkilediği konusunda benzer kanaatlere sahiptir. Hatta G10'a göre park içine girişlerin sembolik de olsa -mesela 10-20 TL gibi- bir ücrete tabi olmasının parktaki insan profili açısından olumlu bir etkisi olabilir. G10'un ifadesiyle *"en azından herkes her gün gelmez."* Yine G10'un ifadelerine göre günümüzde kent merkezinde kalan Kültürpark gibi yerlere gitmek artık eskisi gibi sosyal gösterge olmaktan çıkıp herkesin yapabildiği sıradan bir aktivite haline gelmiştir. Ayrıca yine G10'un ifade ettiği üzere Kültürpark'ın Soğanlı Botanik Parkı ve Hayvanat Bahçesi ve

Mihraplı Parkı gibi alternatifleri meydana geldiği için eski cazibesinin kalmaması normal bir durumdur. Ekonomik gücü yüksek kesimlerin artık kent merkezinden de elini ayağını çektiğini ve "herkesin gelemeyeceği, arabayla gidilebilecek mesafede olan, daha izole yerlere" gittiğini ifade eden G10; örneğin kendisinin gelir düzeyi arttıkça kentin -Misi Köyü, Gölyazı ya da Suuçtu Şelalesi gibi- çok daha uzak yerlerine gitmeyi tercih ettiğini dile getirmiştir. G10'un gelir düzeyi arttıkça habitus'unun dönüştüğünü ve bu minvalde mekan seçimlerinin gerçekten de Bourdieu'nun Ayrım'da savunduğu "estetik beğeninin bir ayrım mekanizması" olduğu savını destekler nitelikte değiştiğini anlayabiliriz. Bu minvalde kent merkezindeki Kültürpark gibi alanların sembolik sermayesini giderek yitirdiği ve bir tür seçkinlik stratejisi ya da deyim yerindeyse ayrıştırıcı sermaye olarak daha yüksek gelir gruplarının kentin izole yerlerinde yeni sosyalleşme pratikleri yarattıkları dikkat çekicidir. Buna karşılık Kur'an kursu öğretmeni G11 ise "*eskiden Bursa'ya dışarıdan gelen birini ya Uludağ'a ya Kültürpark'a götürdüklerini*" dolayısıyla Kültürpark'ın G10'un ifade ettiğinin aksine kentin nispeten daha izole yerlerindeki seçkinci mekanlarla mukayese edilmesinin doğru olmadığını çünkü Kültürpark'ın tarihsel bir değere sahip olduğunu ve korunması gerektiğini söylemektedir. Anlayabildiğimiz kadarıyla G10 ise alternatif yerler çoğaldıkça Kültürpark'ın etkisinin azalmasının doğal bir sonuç olduğunu, gelir düzeyi yükselen insanların "kolay yerlere değil zor yerlere gitmek istediğini" savunmaktadır. G11 ise ancak "arabası olan çekirdek ailelerin" kentin ulaşımı daha zor olan yerlerine gidebileceğini, "yaşlıların ve kalabalık ailelerin" o zor yerlerde değil kentin merkezinde sosyalleşme ihtiyacının olduğunu dile getirmektedir. Bilhassa ailece dinlenilebilecek bir yer olarak G11 ve G5 Kültürpark'ın önemli olduğunu vurgulamıştır. Hatta çok yer gezmediğini ama hayatı boyunca Ramazan iftarında çok mutlu olduğunu hatırladığı iki mekanın var olduğunu dile getiren G11 bunların Eyüpsultan ve Kültürpark olduğunu belirtmiştir.

Kültürpark'ın sosyal işlevindeki dönüşümü tespit etmek için sorduğumuz "Kültürpark'ın şimdiki halinden memnun musunuz? Memnun değilseniz Kültürpark için sizce ne yapılabilir?" sorusuna cevap olarak G1, *Bir Zamanlar Kültürpark* isimli kitabında savunduğu önerileri tekrarlamakta ve bunlar yapılırsa Kültürpark'a yönelik yaralanmış sosyal aidiyetin az da olsa onarılabileceğini söylemektedir: "Öncelikle parktaki işletmelere indirimli elektrik, su ve doğal gaz verilmeli. Belediye Bandosu haftada bir burada konser vermeli. Bursa mehteri haftada bir burada konser vermeli. Parkın uygun

yerlerine kurulacak sahnelerde müzik grupları, tiyatro grupları, şovmenler gösteri yapmalı. Bursa Büyük Şehir Belediyesi bunlara maddi destek verebilir. Atlıspor Kulübü burada binicilik müsabakaları yapmalı. Parkın uygun bir yeri yağlı güreş müsabakaları için ayrılmalı. Yılda birkaç kez yağlı güreş müsabakası yapılmalı."[80]

Ayrıca G1 ve G4 Kültürpark'ın sosyal işlevinin üniversiteye bağlı olarak geliştiğini ısrarla savunmakta ve G1, üniversite öğrencilerinin kentle bağını kesen Amerikan tarzı kampüs modelinin Bursa'da uygulanmasını bu açıdan olumsuz bulmaktadır. Buna fuarın ve nikah dairesinin taşınmasının da eklenmesiyle Kültürpark'ın tıpkı G4 gibi çöküş sürecinin başladığını savunan G1, stadyumla beraber parkın tarihi kapısının da yıkılmasıyla *"bir kent cinayeti"* işlendiğini dile getirmektedir.

"İbn Haldun'un asabiyet kavramı ile Maurice Halbwachs'ın kolektif hafıza kavramı arasında bir karşılaştırma" yapmayı hedefleyen bir makalede her iki düşünürün de "ortak geçmiş imajının özgün bir topluluk olmanın vazgeçilmez şartı olduğunu"[81] savunduğu tespit edilmiştir. İlgili makalede geçen şu ifadeler mühimdir: "Görüldüğü üzere, İbn Haldun'un asabiyet'in temel boyutlarından biri olarak ele aldığı nesep kavramı Halbwachs'ın "kolektif hafıza" kavramı ile önemli paralellikler arz etmektedir. Nitekim her iki kavram da sosyal grup üyelerinin kendi geçmişleriyle ilgili sahip oldukları ortak imaja ve bu imaj sayesinde grup üyelerinin kendi birlik ve özgünlüklerinin bilincine varmalarına işaret etmektedir. İbn Haldun'a göre bir topluluk kendi geçmişiyle ilgili ne kadar fazla ortak geçmiş imajına sahip olursa, asabiyet düzeyi de o ölçüde artmış olur."[82] Öte yandan Halbwachs'ın *Kolektif Hafıza* kitabına baktığımızda da hatıralarımızın genellikle kolektif olarak kaldığını ve "yalnızca bizim gördüğümüz olaylar ve yalnızca bizim gördüğümüz objeler söz konusu olduğunda bile" bize başkaları tarafından hatırlatıldığını savunan Halbwachs'ın "bunun sebebi aslında hiçbir zaman yalnız olmamamızdır" dediğini görürüz.[83] Zorlama bir paralellik kurmaya çalışmak pahasına G10'un yaşam koşulları iyileştikçe artık daha izole yerlerde yeni sosyalleşme pratikleri üretildiğine dair ifadeleriyle Hasanov'un makalesindeki argümanları birlikte mütalaa

[80] Ekrem Hayri Peker, Bir Zamanlar Kültürpark, 1.bs. (Bursa: Ekin Yayınevi, 2024): 284.

[81] Bahram Hasanov, "İbn Haldun'da Asabiyet Kavramı-Maurice Halbwachs'ın "Kolektif Hafıza" Kavramı ile Bir Karşılaştırma", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15/59 (2016): 1437.

[82] Hasanov, "İbn Haldun'da Asabiyet Kavramı-Maurice Halbwachs'ın "Kolektif Hafıza" Kavramı ile Bir Karşılaştırma", 1441.

[83] Maurice Halbwachs, Kolektif Hafıza, 1. bs. (Ankara: Heretik Yayınları, 2017), 10.

etmek gerekir. Nitekim İbn Haldun'un "asabiyet" kavramı, toplumsal dayanışmanın, ortak geçmişin ve nesep bilincinin bir toplumun temel dinamiklerini teşkil ettiğini ifade eder. Zamanla nesep asabiyesi yerini sebep asabiyesine bıraktıkça kan bağına verilen önemin azalması beklenir ancak ortak yaşanmışlık duygusu geçerliliğini sürdürür. Halbwachs'ın "kolektif bellek" ve "sosyal çerçeve" kavramları ise benzer şekilde toplumsal sürekliliğin temelinde ortak geçmiş anlatısının yer aldığını öne sürer. Hasanov'un makalesine baktığımızda bu mukayesenin çok yönlü bir şekilde yapıldığını görürüz. Gerçekten de modern şehirleşmenin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik olanaklar, görece güvenli yaşam şartları ve soy bağının birbirine karışarak nüfus yapısını giderek çeşitlendirmesi, İbn Haldun'un tarif ettiği nesep asabiyesiyle kurulan dayanışma biçimlerini çözülmeye açık hâle getirecektir. Halbwachs'ın terminolojisiyle söylenecek olursa, bireylerin ve grupların içinde yaşadıkları "sosyal çerçeve"nin değişmesi, "kolektif unutma"ya zemin hazırlamaktadır. Bu durum yalnızca bireysel hafızada değil, toplumun kendini anlamlandırdığı ve kendine bir orjin olarak belirlediği tarihsel anlatılara dair kolektif imgelerde de çözülmeyi beraberinde getirir. Hasanov'un da tespit ettiği üzere ortak geçmiş imajı ile topluluk içindeki dayanışma bağları arasında çift yönlü bir etkileşim bulunmaktadır: Toplumda ortak geçmiş anlatısını olumsuz yönde etkileyecek sosyal çerçeve değişimleri kolektif hafızada bulanıklaşmaya; kolektif hafızadaki bulanıklaşma da aynı şekilde dayanışma ilişkilerinde zayıflamaya sebebiyet vermektedir. Sonuçta, İbn Haldun'un belirttiği gibi, asabiyetin tüm boyutlarıyla ortadan kalktığı bir toplum, tarihsel olarak artık çözülme sürecine girmiş demektir.

İbn Haldun'a göre ortak geçmiş imgelerinin zayıflaması hem çevresel etkenlerle hem de içsel bir krizle söz konusu olmaktadır. Ona göre hafıza, yaşanmışlığa dayalıdır ve bu yaşantının doğrudan tecrübesi ile dolaylı tecrübesi aynı etki gücüne sahip değildir: Bir olayı yaşayanla o olayı işiten aynı düzeyde duygusal etkilenmişliğe ve sosyal aidiyete sahip değildir; olayı işitenden dinleyen ise doğal olarak daha da mesafeli olacaktır. Bu kontekstte ortak yaşanmışlık anlatısının kuşaktan kuşağa aktarıldıkça zayıflayacağını öne süren İbn Haldun, zamanla epik yaşanmışlıkların artık kuru bir anlatıya; giderek anlamsızlaşan, hatta sonraki kuşaklar tarafından küçümsenen bir söylentiye dönüştüğünü belirtmektedir. Dolayısıyla bu ortak geçmiş imajının hafızadan giderek silinmesinin toplumun varlığı açısından ne kadar yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini da göz ardı etmemek gerekir. Aynı olguyu Halbwachs da sosyal hafızanın aktarıldığı çerçevelerin

değişimi ile açıklar: Kolektif geçmişin mekânsal, dile dayalı ve kültürel bağlamları dağıldıkça, toplumsal kimlik ve sosyal aidiyet de çözülmeye başlar. Bu kontekstte, mekânın ve zamanın değişmesiyle birlikte "kolektif hafıza"nın geçirdiği deformasyon, sadece nostaljik bir kayıp değil; aynı zamanda toplumsal sürekliliğin, kimliğin ve dayanışmanın çözülmesidir. Bu çözülme, modern kentte yaşayan bireyin sadece geçmişle olan kişisel bağını yitirmesiyle değil; aynı zamanda bir toplumun kendini üzerine inşa ettiği zeminin dağılmasıyla ilgilidir. Zira kolektif hafıza, yalnızca geçmişin hatırlanması değil; geleceğin kimlerle birlikte kurulması gerektiğini de gösteren zemindir. Hasanov bu yüzden şöyle der: "Görüldüğü üzere, hem İbn Haldun hem de Halbwachs toplumların sürekliliğini yaşantıların kuşaktan kuşağa iletimine bağlı görmektedirler. Kuşaklararası süreklilikte yaşanan zaaflar ortak geçmiş imajının da deformasyonuna neden olmaktadır."[84]

Buna karşılık Halbwachs'ın kolektif hafıza kuramına göre aslında "bir hatırayı teyit etmek ya da hatırlatmak için, kelimenin olağan anlamıyla tanıklar, yani fiziksel ve duyarlı bir formda mevcut olan bireylerin varlığı zorunlu değil."[85] Eğer kamusal alanları toplumsal hafızanın somutlaştığı, yurttaşların/eyleyicilerin pratiklerinin neşvünema bulduğu ve anlamların mekânsal olarak içselleştirildiği "yer"ler olduklarını göz önünde bulundurursak, mesela kent merkezinde ulusal ideolojiyi yansıtan bir heykel ve hükümet konağı bulunması gibi bir pratik; aslında artık İstiklal Harbi'ne şahit olmuş insanların fiziksel olarak aramızda bulunmamalarına rağmen ilgili meydanda ve heykelin ruhunda mündemiç olduğunu tasavvur edebilmemize olanak sağlar. Nitekim Çin bahçe sanatında da taşların enerjisinin insanlara geçtiğine dair kadim inanışın var olduğuna değinmiştik. Bu kontekstte her ne kadar gelir düzeyi yükselen gruplar G10'un dediği gibi kent merkezinden elini ayağını çekse de örneğin Heykel ve Kültürpark gibi sembolik değeri ve tarihi olan yerler, geçmişte tek tük bireysel hatıraların değil toplu kutlamaların, resmi törenlerin, fuarların, evliliklerin, eğlencenin, çoğu yurttaş için ilk tiyatro ve sinema deneyimlerinin mekânı olmak suretiyle bir tür kolektif kent hafızası yaratma kudretini haizdir.

[84] Hasanov, "İbn Haldun'da Asabiyet Kavramı-Maurice Halbwachs'ın "Kolektif Hafıza" Kavramı ile Bir Karşılaştırma", 1443-1444.
[85] Halbwachs, Kolektif Hafıza, 11.

2024 senesinde vefat eden ünlü Mısır bilimci Jan Assmann ise dilimize *Kültürel Bellek* diye çevrilen kitabında Halbwachs'ın kuramını irdelerken aynen şu ifadeleri kullanmıştır: "Memory needs places and tends toward spatialization."[86] Assmann'ın dediği gibi "Bellek mekanlara ihtiyaç duyar ve mekansallaştırmaya yönelir." Bu bağlamda kültürel belleğin ve kolektif hafızanın ancak mekanla/yerle kurduğumuz ilişki, mekana/yere yönelik geliştirdiğimiz sosyal aidiyet sürecinde inşa edilegelen bir şey olduğunu kabul etmek zor olmasa gerektir. Dolayısıyla ister İbn Haldun gibi asabiye, ister Halbwachs gibi kolektif hafıza, ister de Assmann gibi kültürel bellek deyin; bu bağlantı ancak ortak geçmişi yansıtan kültürel veri ile yüklü mekanların/yerlerin ya da yapıtların gelecek kuşaklara yönelik taşıyıcılık teşkil etmesiyle kurulabilir. Nitekim yine Assmann'ın tespit ettiği üzere dinler tarihinde nasıl ki tekrarlanan ritüeller ya da "mimetic routines"[87] zamanla pratik işlevinin ötesine geçen bir anlamı haiz olursa -ki Assmann'ın kuramına göre bu rutinlerin dilde birtakım temsillere dönüştüğü ve hermeneutiğin başladığı yerdir- o zaman ortak anlatı meydana gelir ve tıpkı dildeki temsiller gibi mekandaki temsiller de bu anlatının taşıyıcılarıdır. "The memory of things" der Assmann ve insanların çok eskiden beri kendilerini "şeylerle kuşattıklarını" ifade eder. Şu ifadeleri aynen kullanır: "Objects reflect ourselves - they remind us of who we are, of our past, of our forebears, and so on. The world of things in which we live has a time index that refers not only to our present but also, and simultaneously, to different phases and levels of our past."[88] Dolayısıyla Assmann'a göre etrafımızı kuşattığımız ve kültürel veri ile yüklü olan bu nesneler -bir başka deyişle anlamla yüklü kültür envanterleri/varlıkları- geçmişimizin farklı aşamalarına gönderme yaparak bize kendimizi yansıtır. Bize göre nesnelerde donuk olan bu anlam rutin sayesinde açığa çıkar ve bir ulusal kutlamada, bir resmi törende, bir evlilik merasiminde ya da bir eğlence sırasında pekişip yeniden kurulur. Anlam rutinle bize kendimizi yansıtır. Bu sebeple toplumsal inisiyasyon yabana atılabilir bir şey değildir. Bütün bunları bir cümle haline getirmek gerekirse denilebilir ki toplumsal, kültürel ya da ulusal değerle yüklü bir nesnenin ya da mekanın/yerin anlamı onun maddi

[86] Jan Assmann, Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination, (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 25.
[87] Assmann, Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination, 6.
[88] Assmann, Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination, 6.

varlığının çok ötesindedir. "Cultural memory. This is the handing down of meaning."[89] der Jan Assman. Bu yüzden bir mekanda doğduğumuzda o mekanın anlamını miras alırız. Mekandan kaçamayız. İnsan bir "yer"dedir, herhangi bir yerde değildir. O yerde oluşunun bir anlamı vardır. Şairin deyimiyle "insan yaşadığı yerin yalanına benzer." Bir mekandan kaçmak için bile başka bir mekana ihtiyaç vardır. Mekan/yer bu yüzden başlı başına bir iktidar konusudur. Elbette bütün bunlardan çıkarmamız gereken en basit sonuç bir şehirde yer alan ve mazisi olan, anlam yüklü bir mekanın yıkımının ya da değişiminin sadece bir peyzaj düzenleme, inşaat, ihale ve belediyenin kararı meselesinden ibaret olmadığıdır. Mazisi olan mekanlar ve nesneler oldu bittiye getirilemez çünkü bu yapılar yok edilse bile sahip oldukları anlam soyuttur, fiziki olmayan bir yerde kayıtlıdır ve yok edilemez. Anlamın yazgıyla ilişkili bir tarafı vardır. Nesnesini yok etseniz bile anlam sizi takip edecektir. Keza Atatürk Stadyumu'nun ve İpekiş'in yıkılması, kentsel bellekteki Cumhuriyet aksı imajını yok edebilmiş midir? Bunu tarih gösterecektir.

Kültürpark'ın sosyal işlevinin dönüşümünü de bu minvalde anlamak isabetli olacaktır. Örneğin bir stadyum alanı yıkılsa ya da mazisi olan bir işletme kapatılsa da kolektif hafıza ya da kültürel bellek onu taşımaya devam edecektir. Somut nesneler yok edilebilir ama anılar ve anlamlar yok edilemez. Bu yüzden Kültürpark ile ilgili bir düzenleme yapılacağı zaman parkın sadece fiziksel unsurlarını değil tarihi ve toplumsal değerini de hesaba katarak kolektif hafıza ve kültürel bellek açısından hassas ve bütüncül bir yaklaşım sergilenmeli ve Kültürpark bu minvalde yeniden işlevlendirilmelidir. Çünkü Assmann'ın kültürel bellek kuramındaki yaklaşımıyla bakacak olursak, toplumların geçmişle bağ kurmasını sağlayan mekanları, yapıları ve tekrarlanan pratikleri unutması ya da kaybetmesi, bireylerin kimlik bunalımlarını ve belirsizlikler karşısında deneyimleyecekleri olumsuzlukları da arttıracaktır. Kültürpark'ta mazisi olan yapıları ortadan kaldıracak şekilde yaşanan bir dönüşüm de bu bağlamda yalnızca fiziksel anlamda mekânın değil, aynı zamanda kültürel belleğin zayıflaması ve işlevini kaybetmesi anlamına gelir. Görüşmecilerin parka dair ağırlıklı olarak nostalji yüklü anlatılar ortaya koymaları, şimdiki zamanda ya da Certeau'nun deyimiyle gündelik hayat deneyimleri bağlamında parkın sosyal işlevini büyük oranda yitirmekte olduğunu

[89] Assmann, Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination, 6.

gösterir. Deyim yerindeyse parkın sosyal işlev kaybı bir tür "kentsel amnezi" olarak tanımlanabilir. Hülasa Kültürpark'taki mekânsal değişim, yalnızca fiziksel sonuçları olan bir değişim olmayıp, aynı zamanda toplumsal bir unutma sürecini, belki bir tür "kültürel demansı" tetiklemektedir. Kent belleği açısından yaşamsal değeri olan bu alana yeniden işlev kazandırılması, nostaljiye sıkıştırılmadan; geçmişteki değerleri çağdaş toplumsal katılımla birleştiren, kentsel hafızayı tahkim etmeye yönelik yapıcı politikalarla mümkün olabilir.

Fotoğraf 88. Selçuk Restoran'ın önden görünümü, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 89. Selçuk Restoran'ın içi, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 90. Selçuk Restoran'ın içi, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 91. Selçuk Restoran'ın yandan görünümü, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 92. G2'nin çocukluğunda marul tarlası olduğunu ifade ettiği, şimdiki göletin olduğu alan, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 93. Birçok görüşmecimizin, hakkında Zeki Müren Camisi diye söylentilerin olduğunu ve G11'in içinde namaz kıldığını ifade ettiği Kültürpark Camii.

Fotoğraf 94. Kültürpark'tan bir görünüm, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 95. Gölette gezilebilen gondollar, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 96. G2'nin çocukluğunda marul tarlası olduğunu ifade ettiği, şimdiki göletin olduğu alan, bizim çekimimiz.

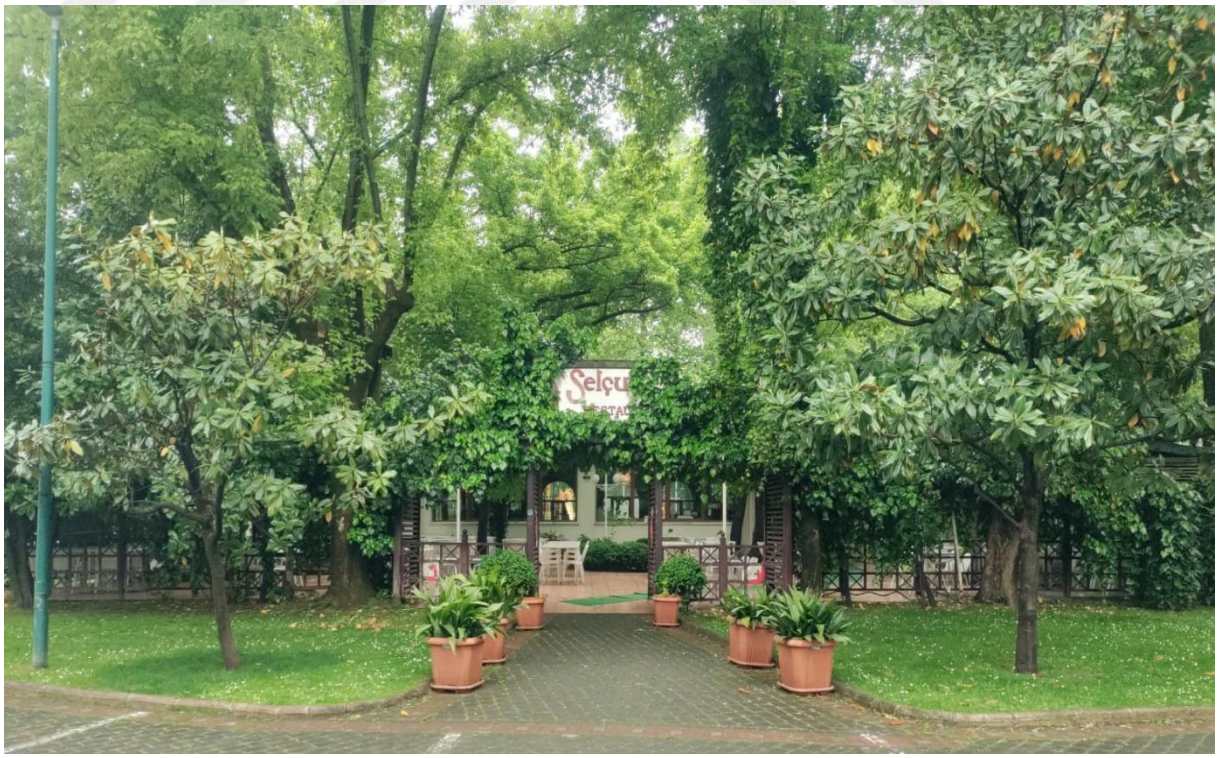

Fotoğraf 97. Selçuk Restoran, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 98. Selçuk Restoran'ın dışarıdan bir görünümü, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 99. Kültürpark'tan bir görünüm, bizim çekimimiz.

Fotoğraf 100. Kültürpark'ta ressam Şefik Bursalı büstü, bizim çekimimiz.

4.3. Kültürpark'ta Boş Zaman:

Boş zamanları değerlendirme kurumu, son zamanlarda sanal medya kurumuyla birlikte sosyolojideki beş geleneksel ana kuruma eklenmesi gerektiği kimilerince düşünülen iki yeni kurumdan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. *Türkiye'de Popüler Kültürün Boş Zaman Değerlendirme Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi* başlığını taşıyan bir makalede Baudrillard'a atıfla "boş zaman demek, herhangi bir üretken iş yapmadan geçirilen zaman demektir"[90], denilmektedir. Aynı makalede *Sociology of Leisure* kitabının yazarı Joffre Dumazedier'e atıfla da boş zaman faaliyetleri şu şekilde tanımlanmıştır: "Boş zaman etkinliği, kişinin çalışma, ailevi ve toplumsal zorunluluklar dışında, rahatlamak, uzaklaşmak ya da bilgisini ve topluma katılımını artırmak için kendi isteğiyle yaratıcı kapasitesini harekete geçirdiği herhangi bir etkinliktir."[91] *Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sorununun Sosyolojik ve Eğitimsel Yönleri* başlıklı bir diğer makalede ise Dumazedier'in tipolojisine göre boş zaman eylemleri şu beş kategoride sıralanmıştır: "Fiziksel: spor, yürüyüş, seyahat gibi. Sanatsal: güzel sanatların çeşitli dallarıyla ilgilenme. Pratik İşler: evde yapılan çeşitli el işleri, el sanatları vs. Entelektüel: okuma gibi. Toplumsal: eğlence, ziyaretler vs."[92]

Bu kontekstte Bursa'da Kültürpark'ın çok uzun bir süre fiziksel, sanatsal, toplumsal ve arkeoloji müzesini de göz önünde bulundurursak entelektüel işlevleri bakımından boş zaman eylemlerinin merkezi konumunda olduğu sonucuna varmak mümkündür. Nitekim bütün görüşmecilerimizin ortaya koyduğu üzere Kültürpark en azından "rakipleri" diyebileceğimiz Soğanlı Botanik Parkı ve Hayvanat Bahçesi, Mihraplı Parkı gibi parklar çoğalıncaya kadar çok uzun bir süre Bursa'nın bütün halkını kendine çekmeyi başarmış ve muhtelif sosyal ve sanatsal fonksiyonların yerine getirilmesinde kentin başlıca icra merkezi olmuştur. Bu noktada önemli bir hususu dile getiren eski başkan G6, Mihraplı Parkı'nın günümüzde her ne kadar daha işlek bir yer haline gelse de Kültürpark gibi bir geleneğe ve maziye sahip olmadığını belirtmiş, bugün Mihraplı Parkı'nın bulunduğu alanda eskiden kağıt sanayisinde kullanılmak üzere kavak ağacı yetiştirildiğini

[90] İbrahim Mavi, "Türkiye'de Popüler Kültürün Boş Zaman Değerlendirme Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi", Sosyolojik Düşün, 8/2 (2023): 259.
[91] İbrahim Mavi, "Türkiye'de Popüler Kültürün Boş Zaman Değerlendirme Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi", 259.
[92] Mahmut Tezcan, "Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sorununun Sosyolojik ve Eğitimsel Yönleri", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 11/1 (1978): 167.

anlatmıştır. Buradan Mihraplı Parkı'nın metro istasyonlarına yakın olması sebebiyle giderek daha işlevsel bir yere dönüştüğünü ancak eskiden endüstriyel amaçlarla kullanıldığını anlamaktayız.

Ayrıca G7'nin ifade ettiği üzere Kültürpark aynı zamanda ekonomik bir sosyalleşme deneyimi sağlamaktaydı çünkü insanlar işletmelere yanlarında yiyeceklerini de getirip işletmelerden sadece çay sipariş ederek parkta oturup dinlenebilirdi. Yine G11'in ifadesiyle açık hava tiyatrosu kısmında konserler verildiği zaman sesi dışarıdan duymak da mümkün olduğu için müzik eşliğinde oturup çay içmek ve evden getirilen poğaça, börek gibi yiyecekleri tüketmek mümkündü. Yine G4 ve G11'in tanıklıkları göstermektedir ki eskiden boş zaman pratiklerini icra etmek o kadar da maliyetli değildi. Öte yandan G6 ise kendi zamanında uluslararası standartlara uygun bir fuar alanı ve botanik parkla hayvanat bahçesi inşa edilmesini sağladığı için çok memnun olmakla beraber bunu yaparken niyetinin Kültürparkı gözden düşürmek değil bilakis bir ticarethaneden ziyade doğa parkı misyonuna yaklaştırmak olduğunu ifade etmektedir. Kültürpark G6'ya göre belediyenin biraz desteğiyle yine boş zaman pratikleri bakımından kent içinde gözde bir yer haline getirilebilir. Bu konuda hem G1'in hem de G6 ile G7'nin aynı kanaati paylaştığını görüyoruz: Kültürpark eğer istenirse çok az bir maliyetle tekrar canlandırılabilir.

Ayrıca G6 ve G7 şimdilerde belediyeye, eskiden Atatürk Stadyumu'nun bulunduğu mevkinin tekrar aslî formuna yakın bir hale getirilmesi için önerilerde bulunduklarını dile getirmektedir. Eğer bunu başarabilirlerse eski başkan G6'nın hayalinde Atatürk Stadyumu'nun bazı kısımlarını yeniden yapmak, stadyum alanını tekrar inşa edip orada amatör maçların ve liseler arası turnuvaların icra edilmesini sağlamak ve stadyum alanının çevresine de bir koşu parkuru eklemek gibi ilgili alanı yeniden işlevlendirebilecek bir proje yer almaktadır. Bu mümkün olursa o bölge hem kentlilerin boş zaman ve gündelik hayat pratiklerini daha kaliteli hale getirecekleri şekilde işlevlendirilmiş olacak hem de kent merkezindeki güvenli dinlenme ve sosyalleşme alanı ihtiyacına efektif bir çözüm sunulabilecek. Nitekim kendisini ziyarete gittiğimizde G6'nın masasında yer alan iki kitap vardı: *"Ahmed Tevfik'in Yüz Yıl önce Bisikletle Bursa"* kitabı ve İsmail Kemal Kemankaş'ın *"Bursa'da Futbolun Doğuşu ve Yayılış Öyküsü 1912-2018"* alt başlığını taşıyan *Gazi'nin Stadyumu* kitabı. Bilhassa Atatürk Stadyumu'nun yıkılması konusunda dertli olduğu anlaşılan G6, bu bölgeye stadyumun

belli ölçüde tekrar inşasıyla kente faydalı olunabileceğine inanmaktadır. Görüşme için kendisini rahatsız ettiğimizde G6 bize henüz yayımlanmamış olan yazısını takdim etti. Bu yazısında stadın kapalı tribününün orijinal projesine uygun olarak yapımını ve tribün altındaki alanda çocuk spor eğitim sınıflarıyla Haşim İşcan Müzesi kısmının bulunmasını savunan G6, çim futbol sahasının ve koşu pistinin inşasını da içeren projesini mevcut belediye yönetimine sunmaktadır. Günümüz Bursalılarına kent içinde spor yapma imkanı verecek olan bu projesi için G6, Bursalı iş insanlarından da katılım beklemektedir. Bu şekilde bir projenin hayata geçirilmesi durumunda kentlilerin elde edeceği kazanım sadece boş zaman ve gündelik hayat pratikleri bakımından kaliteli faaliyetler yapabilme imkanı değil aynı zamanda Bursaspor'un şampiyonluk kazandığı stadyumun yeniden işlevlendirilmesi yoluyla Bursa'ya yönelik sosyal aidiyetin de pekiştirilmesidir. Nitekim G7'nin deyimiyle "*bugün şehir dışından biri gelse dese ki bana Bursaspor'un şampiyonluk kazandığı stadı göster; yok öyle bir stadyum!"*

G7 ayrıca Merinos'tan Kültürpark'a kadar olan kısıma "Cumhuriyet aksı" dendiğini ve eskiden Atatürk Stadyumu'nun hemen altında olan İpekiş alanının Demirtaş'a taşınmasının da bu aksı olumsuz etkilediğini düşündüğünü belirtti. Nitekim 1925'te kurulmuş İpekiş'in tarihî binasının yıkılması da bu köklü işletmeyle birlikte bahsi geçen Cumhuriyet aksını kentsel bellekten tasfiye etmeye yönelik bir başka hamle olarak değerlendirilebilir. Oysa İpekiş resmi internet sitesinde şunlar yazmaktadır: "Cumhuriyet'in ilanından 2 yıl gibi kısa bir süre sonra Bursa bölgesi ipek böcekçiliği ve koza üretiminin değerlendirilmesi amacıyla Atatürk'ün talimatıyla kurulmuş olan İpekiş Fabrikası, bugün tekstil sektöründe 95 yılı geride bırakmış bulunmakta. 1 Ekim 1925 tarihinde temellerini Atatürk'ün kendi elleriyle attığı İpekiş Fabrikası; Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayiye öncülük eden ilk fabrikası olarak bilinmektedir. O dönemde anonim şirket yapısıyla kurulan İpekiş; aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin ilk ihracat yapan firması olma gururunu da yaşamaktadır."[93] Nitekim basına yansıyanlara göre G7 gerek İpekiş'in gerek de Atatürk Stadyumu'nun yıkılması sürecinde ciddi bir mücadele vermiş ve sıranın Kültürpark'a geleceğini de söyleyerek kamuoyunu uyarmaya gayret etmiştir. Belki de G7 gibi kentlilik bilinci yüksek olan saygıdeğer insanların verdiği bu mücadeleler sayesinde Kültürpark da yok olmaktan kurtulmuştur.

[93] İpekiş Hakkında, İpekiş, https://www.ipekis.com.tr/hakkimizda/ (Erişim Tarihi: 10.05.2025).

Keza Cumhuriyet aksının oluşumuna dair *"Gazi'nin Stadyumu: Bursa'da Futbolun Doğuşu ve Yayılış Öyküsü 1912-2018"* kitabını neşreden sayın İsmail Kemal Kemankaş'ın eserinin önsözünde yazdığı şu satırlar da dikkate değerdir: "Neden Gazi'nin Stadyumu? Cevabı verirken iki önemli nedenimi vurgulayacağım. Birincisi; sayıları yüzlerle ifade olunan Atatürk statlarının birer birer yerlerini yeni isim ve futbol alanlarına, özellikle de "arenalara" bırakması... Kötü kopya örnekleri ile yeni isimli statlarla, futbolsever yerine iddiaseverin mutlu edilmesi amaçlanmış gibi geliyor bana... İkincisi; ilk ziyaretini 17 Ekim 1922 günü, yani kentin işgalden kurtuluşundan sadece 40 gün sonra yapan Ulu Önder'in Bursa'ya verdiği önem... Bunun yanı sıra, İpekiş gibi örnek bir sanayi kuruluşu ile yan yana tesis edilmesine önayak olduğu bir futbol sahasına, cebinden bin liralık bir katkı sunması. Bundan büyük bir neden olabilir mi Gazi Stadyumu'ndan söz etmek için... Dahası... İlk yapıldığında, yani soyadı kullanılmadan önce, Türkiye Cumhuriyeti topraklarında Gazi adını taşıyan sadece iki tesisin bulunması da önemli. Kastamonu'daki kompleks biçiminde düşünülmüş ve uygulanmış. Günümüzde de bu kentin stadyumu yine Gazi olarak anılıyor. Bursa'da Gazi Stadyumu, Soyadı Kanunu sonrası Atatürk olarak ismini değiştiriyor. İki defa bulunduğu konumdan daha güneye taşınarak, 1948 yılında yine Atatürk Stadyumu olarak hizmete bir kez daha giriyor. Bununla da kalmıyor, hemen yanı başında inşa edilen, bir lise, spor salonu ve yüzme havuzu ile de adını paylaşıyor. Hemen kuzeyinde İpekiş ile bütünleşerek daha kuzeydeki sanayi sembolü Merinos Yünlü Müessesesi ile birlikte adeta Cumhuriyet Aksı oluşturuyor."[94] İpekiş'in ve Atatürk Stadyumu'nun yıkımının Cumhuriyet aksını yok ettiğini düşünmesine karşın G12'ye akademinin şimdiki Uludağ Üniversitesi'nin olduğu kampüse taşınmasının Kültürparkı olumsuz etkilediğine katılıp katılmadığını sorduğumuzda ise kendisi de BİTİA mezunu olmasına rağmen bize şu cevabı verdi: "*Akademinin taşınması neden Kültürparkı olumsuz etkilesin ki? Biz sınav öncesi son tekrarlarımızı evet, Kültürpark'ta oturup yapardık, öğrenciler de gelirdi ama Kültürpark bunun için açılmadı ki. Kültürpark asıl ailelerin geldiği bir yerdi. Orayı cıvıl cıvıl yapan ailelerin gelmesiydi. Bugünkü insanların Kültürpark'a böyle bir ilgisi yok. İnsan profili çok değişti."*

[94] İsmail Kemal Kemankaş, Gazi'nin Stadyumu: Bursa'da Futbolun Doğuşu ve Yayılış Öyküsü, 1. bs. (Bursa: Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti., 2019): 23-24.

Fotoğraf 101. İpekiş'in yıkımı.

Fotoğraf 102. Özgen'in internet sitesinde bulunan sezon açılışı fotoğrafı. Gözlüklü beyefendi G4'ün babası sayın Abdul Fettah Ademoğlu.

Fotoğraf 103. Özgen'in internet sitesinde bulunan iftar fotoğrafı.

Fotoğraf 104. Altıparmak'ta bulunan şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı binasında 1958 yılında kurulan Bursa Eğitim Enstitüsü, daha sonra 18 Aralık 1970'te Bursa İktisadi Ticari İlimler Akademisi (BİTİA) adını alacak olan bu bina G4'ün de bahsettiği akademi binasıdır.

Fotoğraf 105. Altıparmak'ta İktisadi İdari İlimler Akademisi adını alan ilgili bina önünde çekilmiş bir fotoğraf.

Fotoğraf 106. Akademi olarak kullanılan Şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı'nın ulaşabildiğimiz eski bir fotoğrafı.

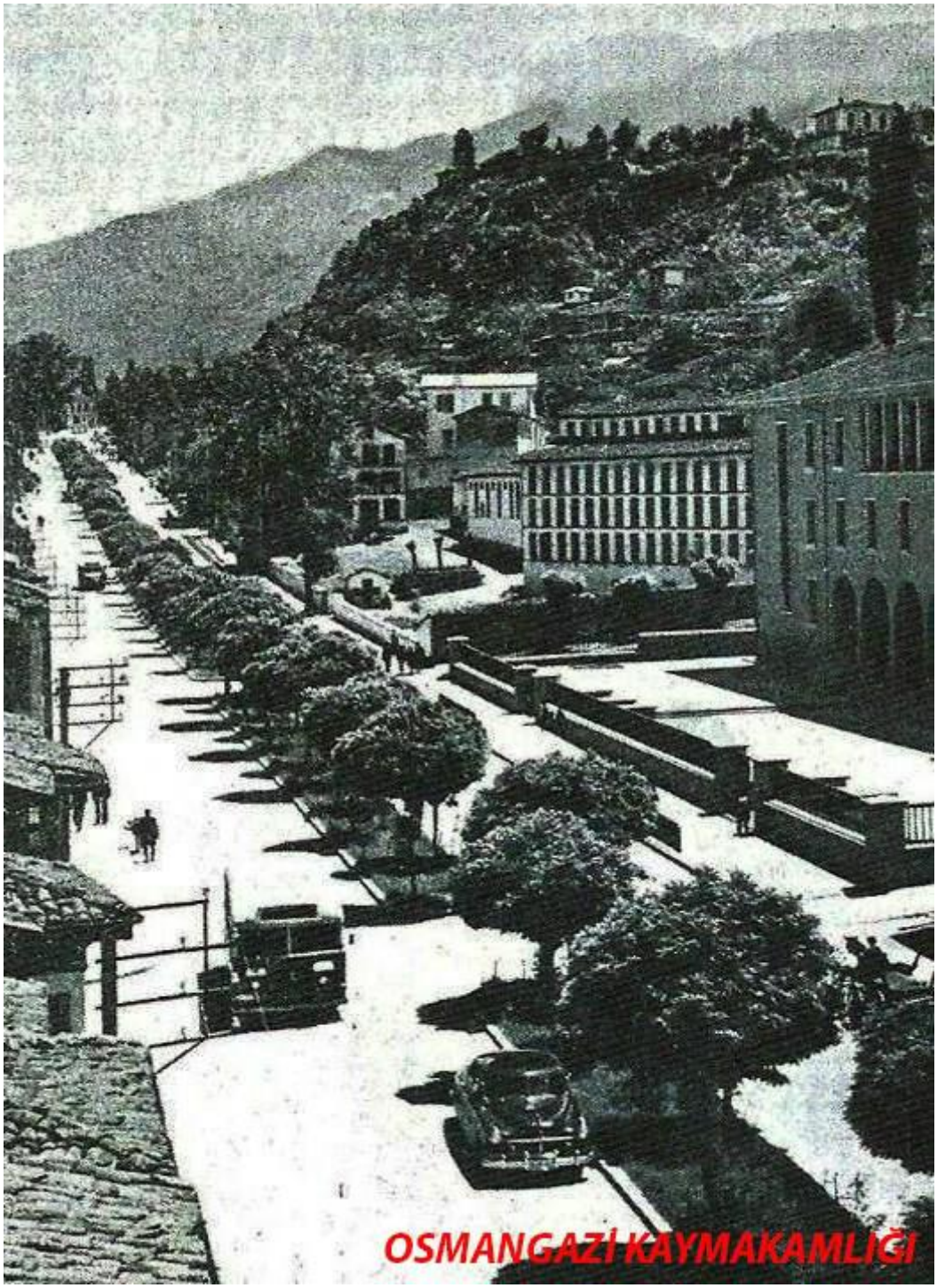

Fotoğraf 107. Akademi (şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı) binasının önü; Altıparmak Caddesi'nin ulaşabildiğimiz eski bir fotoğrafı.

Fotoğraf 108. Akademi (şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı) binasının önü; Altıparmak Caddesi'nin 1962 tarihli bir fotoğrafı.

Fotoğraf 109. Tahminimizce Timurtaşpaşa mevkiinden çekilmiş Ulucami fotoğrafı, 1935. (Muhtemelen burası şimdiki Zafer Plaza civarını göstermektedir.)

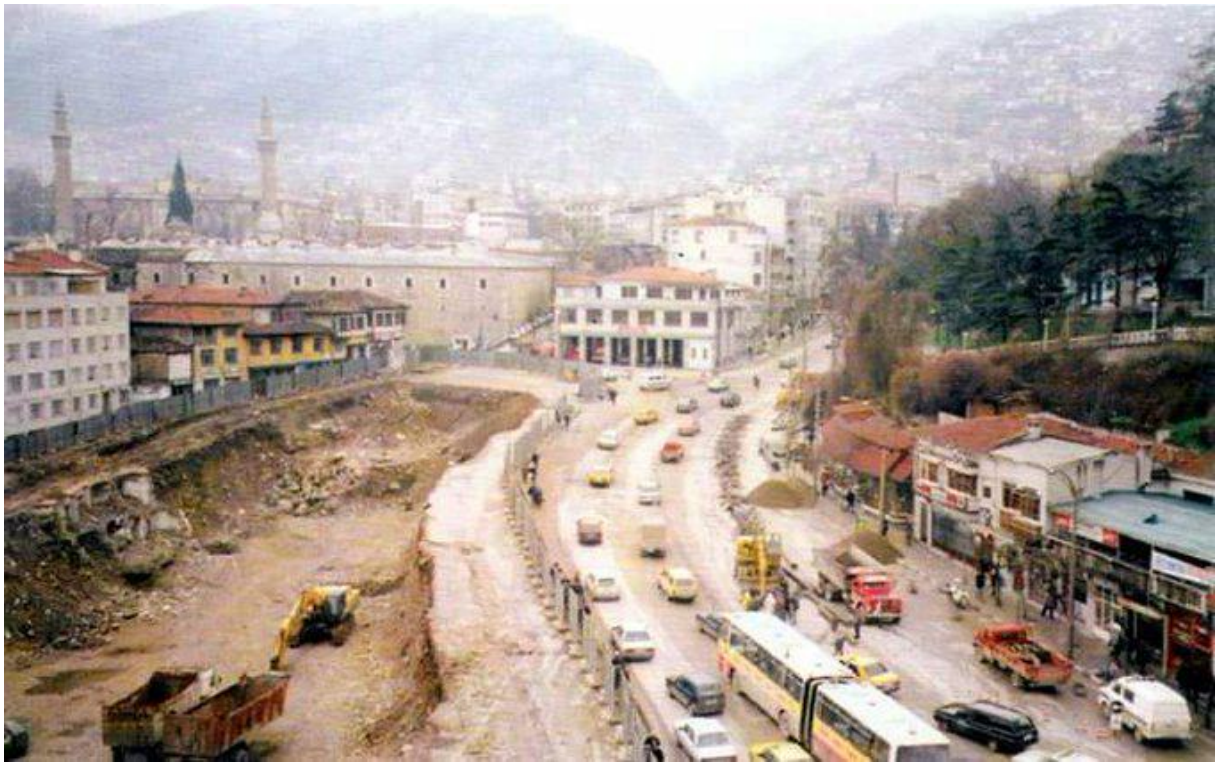

Fotoğraf 110. Zafer Plaza inşaatı için temel kazılırken çekilmiş bir fotoğraf, 1997.

Fotoğraf 111. Atatürk Stadyumu'nun ilk hali, yolun sağ tarafı Çarşamba semti ve Yeşil Bursa.

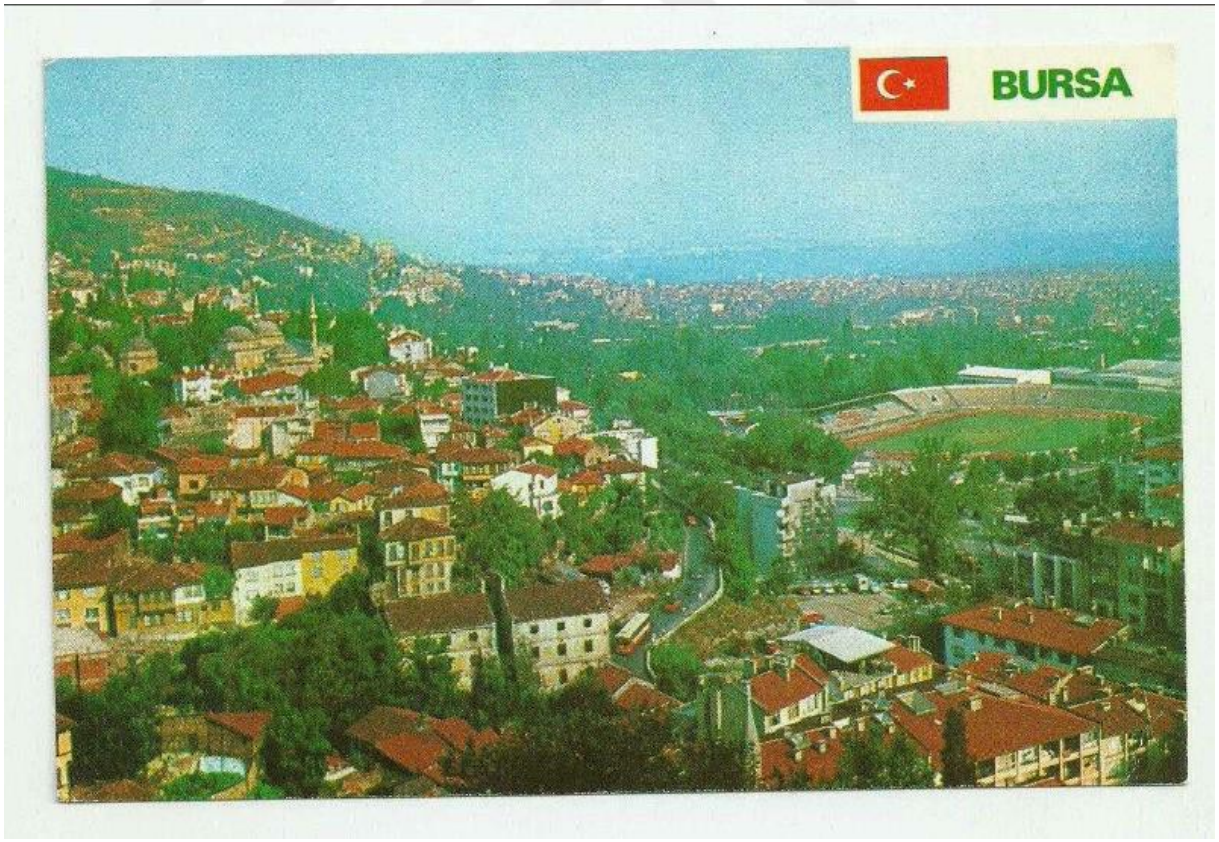

Fotoğraf 112. Bir internet sitesinde bulduğumuz eski Bursa kartpostalı, sağda yıkılan Atatürk Stadyumu.

4.4. Kültürpark'ta Kentlilik Deneyimi:

Kültürpark'ta kentlilik deneyiminin geçirdiği sürece baktığımızda İzmir'den sonra Bursa'da Cumhuriyet nosyonunun bir mekânsal temsili olarak 1954 yılında bu parkın Reşat Oyal ve İhsan Sabri Çağlayangil zamanında açıldığını, akabinde 1958'de Kültürpark'taki ilk işletme olan Özgen Çay Bahçesi'nin kurulduğunu; 1958 tarihinin aynı zamanda şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı binasında yer alan Bursa Eğitim Enstitüsü'nün açılışına da tekabül ettiğini ve bu minvalde öğrencilerin sosyalleşmeleri ve gündelik hayat pratiklerini icra etmeleri için Kültürpark'ın gözde bir mekan haline geldiğini anlıyoruz. Bu arada internette, Kültürpark'ta yer alan Yusuf Restoran'ın kuruluşu olarak 1953 tarihinin verildiğine da şahit olduk, eğer bu doğruysa ilk işletme haliyle Yusuf Restoran sayılmalıdır ancak biz bu durumu netleştiremedik. Öte yandan Reşat Oyal ile birebir sohbet etme imkanı olan kıymetli görüşmecimiz G12'nin yorumlamasına göre Adnan Menderes'in kendisine eğilim gösteren şehirlere biraz daha toleranslı davrandığı ve bu minvalde Bursa'nın da Kültürparka kavuşma sürecinin hızlandığı düşünülmektedir. Nitekim G12'nin, *"İsmet İnönü'nün 2. Dünya Savaşı sırasında 1 milyon askeri silah altında tutması ve ekmeği karne ile dağıtmak zorunda kalması sebebiyle halkın Adnan Menderes'e yönelmeye başladığını ve bazı illerin de bundan özellikle istifade ettiğini; hatta"* -yine kendi yorumuna göre- *"1962'de Kültürpark'ta yapılan festivalin de askeri idarenin Bursa halkıyla bir nevi barışma teşebbüsü gibi olabileceğini"* dile getirmesi dönemin şartlarını anlamak açısından çok mühimdir.

Kültürpark'ta zamanla Selçuk Restoran, -1968 yılında Mustafa Taylan'ın satın almasıyla Taylan Gazinosu olarak devam edecek olan- Fuar Aile Gazinosu, Romans Gazinosu, Kristal Çay Bahçesi, Göl Çay Bahçesi, Ender Çay Bahçesi, Altınceylan gibi muhtelif işletmelerin açılmasıyla Kültürpark'ın uzun süre kentte cazibe merkezi olma işlevini haiz olduğu anlayabiliyoruz. Bütün görüşmecilerimizin anlattıklarından anlayabildiğimiz ve hatta kendi çocukluk anılarımızdan da hatırladığımız kadarıyla Kültürpark'taki lunapark ise Bursa'da hemen her çocuğun deneyimlediği bir eğlence alanıdır. Daha sonra Erdem Saker zamanında açılan Soğanlı Botanik Parkı ve Hayvanat Bahçesi de aynı şekilde Bursa'da neredeyse her çocuğun en azından bir defa deneyimlediği bir başka alan olacaktır. Bu minvalde Kültürpark'taki yetersiz hayvanat bahçesi uygulamasına son verilmiştir. Yine Başkan Saker zamanında Merinos Fuarı projesinin hayata geçirilmeye

başlanmasıyla Kültürpark'taki fuar geleneği de hitama erecektir. Saker'den sonra nikah dairesi de Merinos'a taşınınca Kültürpark'ta cazibe merkezi olarak Atatürk Stadyumu'nun kaldığını ve stadyumun yıkılmasıyla da Kültürpark'ın günümüzdeki haline geldiğini, bütün bunlar sebebiyle geçmişe nazaran daha az sosyal fonksiyonu kalan Kültürpark'ın giderek âtıl kaldığını görmekteyiz.

Bütün bunlara rağmen G2'nin söylediği sadece şu ifadeye bile yer versek Kültürpark'taki kentlilik deneyiminin neye tekabül ettiği hususunda bir şeyler anlayabiliriz. G2 Selçuk Restoran'ın tavanını göstererek şöyle demiştir: "Bu bizim işletmemizin tavanı, tek bir çivi yok burada, birbirine geçme tavan. Bu tavan 82'de yapıldı, 82'den beri aynı. Bir müşterim "dedemin yemek yediği tavanın altında yemek yiyebiliyorum" dedi." Bu açıdan bakarsak gerçekten de Bursa'da dedenizin yemek yediği bir tavanın altında yemek yiyebileceğiniz çok yer olmadığını fark ederiz. Kültürpark alanı kentli bireye bir deneyim sunmaktadır. Örneğin yine G2'nin şu ifadelerini göz önünde bulundurmalıyız: *"Kültürpark'ımızın kıymetini bilmek lazım. Ben şahsen sonbaharda ve ilkbaharda Kültürpark'a doyamıyorum. İlkbaharda bir canlanmanın, bir yenilenmenin, tıpkı köyde yaşar gibi şahidi olma imkanını verir park size, bu çok büyük bir mutluluk. Yaprak manolyalar var önce onlar açıyor, ardından laleler açıyor, sakuralar var; insanlar görmek için Japonya'ya gidiyorlar, bunları."*

Fuarın Kültürpark'ta yapıldığı zamanları ise yine G2 şu şekilde anlatmaktadır: *"Parkın en güzel özelliklerinden bir tanesi de şuydu: 7 Temmuz ile 12 Temmuz arasında Kültür Sanat Festivali olurdu, 31 Temmuz'a kadar da fuar olurdu aynı İzmir Fuarı gibi yani İzmir Fuar'ından sonra en büyük fuar Bursa'daydı ama park yüzölçümü olarak şu anda hâlâ İzmir'dekinden daha büyük. Burada İş Bankası'nın ve Paşabahçe'nin reyonu vardı, o zaman pavyon diyorlardı, orada sinemalar oynatılırdı; biz orada camın nasıl yapıldığını görmüştük. Onun karşısında Makine Kimya Endüstrisi kurumu vardı, orada Makine Kimya Endüstrisi'nin silahları, zeytinyağı sıkma presleri gibi makineler sergilenirdi. SEKA reyonu vardı, endüstri meslek lisesinin ürünleri vardı, cezaevi mahkumlarının reyonu vardı, burada mahkumlar halı dokurlardı; mahkumların yaptığı ürünler satılırdı. Az ilerde Türkiye Petrolleri reyonu vardı, Ticaret ve Sanayi Odası'nın reyonu vardı. DSİ'nin reyonu vardı, orada barajların maketleri olurdu. Biz o zamanlar en çok SEKA'dan, astarlı zarflar ve rulo kağıtlar verirlerdi, onları almak isterdik. O zamanlar girişler ücretliydi. Burada sıra dükkanlar vardı, Hikmet Şahin belediye*

başkanımız zamanında onlar kalktı; kalkması gerekiyor muydu gerekmiyor muydu emin değilim ama hediyelik eşya satan bazı yerlerin olması gerekiyordu. Burada onun dışında Aroma Taverna vardı. Ocakbaşı vardı, el değiştirdi, çay bahçesi ve büfe oldu. Hemen onun karşısında Çatı Restoran vardı, Bursalıların haftasonu gittiği ünlü bir yerdi; müzik vardı ve dans ediliyordu. Halkın çok rahat gidebileceği bir yerdi, sonra orası kapandı; Kulüp Es oldu, sanatçılar gelmeye başladı." G2'nin Selçuk Restoran'ın camından işaret ederek fuarı tasvir ettiği bu anlatısı ise Kültürpark'tan kaybolan fuar deneyiminin gözümüzde canlandırılması için kayda değer bir veri teşkil etmektedir. G6'nın dediği gibi zamanla Bursa'nın daha büyük ve uluslararası standartlara uygun bir fuar alanına ihtiyacı hasıl olacak ve Merinos Fuarı kurulacaktır.

Şimdi ise Kültürpark'ın ancak açık hava tiyatrosu sayesinde bir kentlilik deneyimi sunabildiğini ifade eden G2 bize Kültürpark'ta kentlilik deneyiminin dönüşüm sürecine ilişkin şunları da anlatmıştır: *"Bizim Kültürpark'ımız Bursa'nın hem parkı hem de sosyal yaşam merkezi. Buradaki lokantalar ve çay bahçeleri köklü işletmeler ve esnafı çok düzgün esnaf. Yusuf Restoran, Altınceylan, lunapark işletmecileri vs hepsi çok düzgün esnaftır. Biz 58 yıldır buradayız. Altınceylan, Akarsu, Dörtler de bizden sonra açılmıştır ama hep hakiki esnafın elinde kalmıştır; devredilirken de düzgün insanlara devretmeye özen göstermişlerdir. Ama şu bir gerçek ki benim çocukluğumdaki o 7 Temmuz'da başlayıp 31 Temmuz'da biten fuar ve festival havasını yakalamak artık mümkün değil. O zaman buraya iğne atsan yere düşmez, işletmelerde yer bulunmazdı. O zaman tabi televizyon da yok, sirk gelirdi buraya. Eskiden buradan baktığımızda gözükürdü. Yavaş yavaş televizyonun yaygınlaşmasıyla sirke talep kalmadı. Şuanda ise parkı en cazip hale getiren açık hava tiyatrosudur. Özenle seçilmiş sanatçılar geliyor ve esnafa da katkısı oluyor. Bir de maalesef Bursalıların pek bilmediği bir yer var burada: Arkeoloji Müzesi ve üstelik ücretsiz."*

G2 bu sebeple Kültürpark Açık Hava Tiyatrosu'nun daha etkin kullanımının kente çok katkı sağlayacağını savunmaktadır. Kendisinin bu minvalde "Kültürpark'ın şimdiki halinden memnun musunuz? Memnun değilseniz Kültürpark için sizce ne yapılabilir?" şeklindeki sorumuza şöyle bir önerisi olmuştur: *"Bakın şimdi bazı müşterilerimizi duyuyoruz, konuşuyoruz, ediyoruz filan; "ben şuraya gittim, biz işte şu şuraya gideceğiz, işte yurt dışına gidiyoruz" vs "ne yapmaya gidiyorsunuz" diyoruz; "2 günlüğüne işte orada jazz festivali var, filanca kişinin konseri var" diyorlar. Mesela bunun için şunu*

söyleyeyim: Stadyumun yıkılmasını asla tasvip etmiyorum çünkü babamın beni omuzlarında taşıyarak götürdüğü bir stadyumdur orası ama mesela yıkmak yerine dönüştürülseydi, örneğin burada 20-25.000 kişilik bir konser alanı gibi korunsaydı, alttan çıkan bir sahne olsaydı; şimdi en meşhurlarından mesela Rihanna gelse, desenki Rihanna konseri var, inanın Bulgaristan'dan, körfezden, Azerbaycan'dan vs çok fazla gelen olurdu. Çünkü Bursa'da otel de çok, komşu ülkelerimizden bir sürü insan gelirdi; orası çok güzel kullanılırdı ve maçlardan çok daha fazla da gelir üretirdi. Yaklaşık 5.000 kişilik açık hava tiyatrosu çok güzel iş yapıyor mesela. Şimdi açık hava tiyatrosunun bunun gibi bir amaçla daha etkin kullanılması gerekiyor bence, bu şekilde Kültürpark eski cazibesine kavuşturulabilir. Onun dışında bir de tabi gölette su oyunları, su gösterileri yapılabilir mesela."

Kültürpark'taki Atatürk Anadolu Lisesi'nde okuyan ve 90'lı yıllarda parkı bir genç kız olarak deneyimleyen G5 ise, kendi tecrübesini şu şekilde aktarmıştır: *"Biz 90'lı yılları yani 20'li yaşlarımızı hep Kültürpark'ta yaşadık. O zaman çok kaliteli yerler vardı mesela Altınceylan -ki hâlâ kalitelidir- ama çok fazla adı sanı geçmiyor artık eskiye nazaran. Mesela Bongo Bar vardı, Kulüp S vardı; buralar hep üniversiteli gençlerin gittiği çok klas mekanlardı. Çok kaliteli mekanlardı buralar, hiç rahatsız olmadan gidebileceğin yerlerdi, Kulüp S kalmadı tabi. Bongo hâlâ var ama ne durumda şu an hiçbir bilgim yok. Düzensiz göçle de birlikte artık iyice o bölgedeki demografi değişti."* Kente dair dönüşümle ilgili G5 şu deneyimini de aktarmıştır: *"Tabi şehir çok genişledi. Ben hatırlıyorum mesela tıp fakültesine giderken ya da İnegöl'e giderken etrafta hep böyle şeftali bahçeleri vardı. Bağlar, bahçeler vardı ve yerleşim yoktu. Şimdi bir başlıyorsun yolculuğa, yerleşim yerleri neredeyse kesintisiz her yerde devam ediyor. Ben üniversitede okurken Beşevler, Ataevler, İhsaniye yoktu; mesela şu anda Era Koleji oldu orası eskiden İhsan Çizakça Koleji idi, Bursa'nın en eski özel okullarından birisi o. Bir de Çekirge'de İnal vardı, Özel İnal Ertekin Okulu. O İhsan Çizakça yoldan baktığında baya tarlanın ortasında görünen bir okuldu yani, köy yolundan gider gibi giderdin. Bomboştu yani her yer, hele şu son 10-15 yılda inanılmaz doldu, anlayamayacağım bir hızda hem de. Üniversiteye giderken gerçekten vadi görürdüm."* G5 aynı zamanda Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Prof. Dr. Hüsamettin Arslan'ın ilk öğrencilerinden olduğu için üniversite yıllarına dair de deneyimlerini paylaşmıştır. Kendisine "Hüsamettin Hoca'yı hatırlıyor musunuz?" diye sorduğumuzda gülümseyerek şunları dile getirdi*:*

"Hatırlıyorum tabi hatırlamaz mıyım? Hüsamettin Hoca -Allah rahmet eylesin- nevi şahsına münhasır biriydi. İstanbul'dan gelmişti, zannediyorum yardımcı doçentti, anılarını anlatmayı severdi. Hatta ben yavaş yazardım sınavlarda, hep sona kalan öğrencilerdendim. Bir keresinde şey demişti: "Mine sen bitirince getir kağıdını odama." (Gülüşmeler) *"Yani hep böyle tatlı, sıcak bir insandı; çok toleranslı olabiliyordu ama güveninin, iyi niyetinin suistimal edilmesini affetmiyordu. İstanbul'a sık sık giderdi, İstanbul özlemini belirtirdi. Yazık oldu tabi ki çok genç yaşta rahmetli oldu, bir de galiba çok hızlı gelişti rahatsızlığı, Allah rahmet eylesin."*

Kültürpark'ta hangi sanat faaliyetlerine katıldığına dair de deneyimini G5 şu şekilde paylaşmıştır: *"Mesela Mazhar-Fuat-Özkan, Zeki Alasya-Metin Akpınar, Yeni Türkü, Ajda Pekkan…Yabancılardan Paco Pena gelmişti mesela, Inti-Illimani diye Şilili bir grup var eski, o gelmişti. Ya çok fazla var, hangi biri sayayım? Ve biz bunların hepsine gitmiştik yani. Şanslıymışız demek ki. Benim 92 yaşında babam var, ona özeniyorum. Zengin değillermiş tabi de rahat rahat gezmişler, eğlenmişler; çok kaliteli bir hayat yaşamışlar yani. Kimsenin kimseye hava atma derdi de yoktu eskiden. Gelir düzeyi düşük bile olsa şimdi insanlar şimdi sırf hava olsun diye çok farklı görünmeye çalışıyor. Şimdi Kültürpark'a gitmek havalı bir şey değil mesela. Onu da değerlendirmek lazım. Botanik Park'ta da, Kültürpark'ta da artık daha kırsal alışkanlıkları olan insanlar oturuyor yeşil alanlarda. Çünkü insanların ekonomik durumları kötü, o mekanlara gitmek için para lazım. Göçmenler de ne yapsınlar ki? Yapabilecekleri en ucuz şey bu, o parklarda bir yerde sergisini serip oturuyor haliyle, yiyeceğini getiriyor vesaire…"* Ayrıca G5, kaybolan kentlilik deneyimini onarmak için parktaki işletmelerin de yeterince aktif olmadığını düşünmektedir. Ayrıca insan profilini olumlu etkileyebileceğini düşündüğü parka ücretli giriş uygulamasıyla ilgili de mali müşavir G10 ile benzer kanaatlere sahiptir*: "Bir de tabi hiç tanıtım da yapmıyorlar Kültürpark için, ben oradaki mekanların hiç tanıtım yaptığını görmedim. Biraz daha kendilerini güncelleyip tanıtımlarını yapmaları lazım. Belli bir kalitenin gözetilmesini istiyorlarsa bu şart. Mesela insanlar tuvaletlerin, plajların ücretli olmasına karşı çıkıyor ama ücretli olsun, temiz olsun. Bu ayrımcı bir şey gibi görünebilir ama insan kalitesini etkileyen bir şey. Eskiden de insanlar mesela köyden şehre gelirdi ama kente uymak için bir çaba sarf ederdi. Şimdi insanların böyle bir çabası da yok ve bu gerçekten eğreti duruyor. İnsanlar da buna bağlı olarak Kültürpark gibi*

yerlerden çekiyor ayağını. Ben kente uyum sağlamayayım, kent bana uyum sağlasın gibi yaşıyorlar çünkü."

Kentlilik deneyiminin dönüşümüne ilişkin çarpıcı bir bulgu da Kültürpark şubesini artık devredip Özlüce'de yeni Özgen şubesi açan G4'e sorduğumuz "Mesela ne olsa Kültürpark şubenizi geri devralmayı düşünürsünüz?" sorusuna G4'ün verdiği şu cevaptan çıkmaktadır: *"Hiç düşünmem. Abim Podyum Park'ta bir şube açtıktan sonra ben Kültürpark'ta 10 seneden fazla süre kendi başıma direndim. Dediğim gibi, birkaç tane işletmeyle olacak iş değil çünkü Kültürpark'a insanların gelmesi için gerekçeler ortadan kaldırıldı. Burayı açtım. Oradan da buraya geliyorlar. Ama buradan oraya gitmezler. Her şehrin batısı, doğusundan daha fazla gelişmiştir. Doğudan batıya gelirler ama batıdan doğuya gidilmez."* Ayrıca G4 gibi diğer görüşmecilerimiz de Kültürpark'ın tekrar revaçta olması için aslında çok kolay adımların atılabileceğini ama kimsenin Kültürpark için bir şey yapmak istemediğini dile getirmektedir.

Tablo 1.

Görüşmeci	Yaşı	Meşguliyeti	Kültürpark'a Dair Gördüğü En Önemli Sorun
G1	71	Araştırmacı, yazar, mühendis	Gazinoların, fuarın, işletmelerin, stadyumun, parkın tarihi kapısının vs ortadan kalkması
G2	65	İşletme sahibi, mühendis	Otopark sorunu
G3	45	Garson	Nikah dairesinin taşınması
G4	65	İşletme sahibi	Gazinoların, fuarın, işletmelerin, stadyumun, hayvanat bahçesinin vs ortadan kalkması
G5	50	Felsefe öğretmeni	Düzensiz göç ve Çarşamba semtinin dönüşümü, kent merkezinde ailece gidilebilecek bir dinlenme alanının kalmaması
G6	89	BBB eski başkanı	Nikah dairesinin taşınması ve Atatürk Stadyumu'nun yıkılması
G7	62	ADD Bursa şubesi başkan yardımcısı, Atatürk Stadyumunu Koruma Derneği başkanı	Atatürk Stadyumu'nun ve İpekiş'in yıkılması
G8	67	Taraftar, amigo	Atatürk Stadyumu'nun yıkılması
G9	43	Ev hanımı	Düzensiz göç ve Çarşamba semtinin dönüşümü
G10	48	Mali müşavir	Düzensiz göç ve Çarşamba semtinin dönüşümü
G11	54	Kur'an kursu öğretmeni	Kent merkezinde ailece gidilebilecek bir dinlenme alanının kalmaması
G12	70	Araştırmacı, yazar	Atatürk Stadyumu'nun ve İpekiş'in yıkılması

Fotoğraf 113.

Fotoğraf 114.

SONUÇ

Bahçenin tarihi, insan varlığının tarihi kadar eskidir. Kutsal kitaplar insanın yaratıldığında bir bahçede konumlandırıldığını ifade eder. Tarih boyunca bütün toplumlar bahçe düzenlemesiyle uğraşmıştır. Bahçe bir sınır çizer; insanın yerleştiği, sürdüğü, ürün aldığı, içinde yaşadığı yerle "yabanıl" olan arasına mesafe koyar. Tanrı, insanı bir bahçeye yerleştirerek -tıpkı insanların bahçeden ürün aldığı gibi- yarattığı varlıktan ürün olarak insanı almaktadır denilebilir. Tanrı'nın hasadı insandır çünkü Tanrı kendi ideolojisini yarattığı insana, onu bir bahçeye yerleştirerek anlatmıştır. Ona bir anlam, bir amaç vermiştir; ona başıboş olmadığını söylemek için bahçeyi kullanmıştır. İnsan bu anlamda bir "bahçe varlığıdır." Toplumlar da bu sebeple bahçe tasarımlarında kendi ideolojilerini yansıtmaya özen göstermiştir. İnsan nasılsa bahçesi de öyledir.

Bilhassa 18. yy.'dan itibaren neşvünema bulan modernleşme hareketleriyle bütün dünyada peyzaj uygulamalarında giderek ortak bir standardın belirlendiği dikkatimizi çekmektedir. Sanayileşmeyle beraber büyük kentlerin ortaya çıkması ve kentlerde yeşil alan ihtiyacının doğmasıyla kent parkları kurulmaya başlanmıştır. Bahçeden kent parkına geçiş süreci bir anlamda pre-modernden moderniteye geçişi temsil etmektedir. Bununla beraber yine her toplum kendi ulusal ideolojisini kurduğu kent parkında göstermeye devam etmiştir ancak artık bahçe düzenleme sanatının aşkın olan ilkelerle ilişkili şekilde değil de daha çok uluslararası standartlara uygun şekilde icra edilmeye çalışıldığı da anlaşılmaktadır. Yine de kent parkları ve meydanlar kendi milletimizi diğerlerinden ayıran unsurları ihtiva etmeye devam etmiştir. Bu anlamda "aşkın ilkelerle bağlantılı bir bahçe varlığı olarak insan", "milli ideallerle ilişkili bir yurttaş olarak insana" dönüşmüştür denilebilir. Çağımızda kent parkları bu bağlamda geleneği aslında insanlık tarihi kadar eski olan bir mesaj taşımaktadır. Kent parkı sadece ot, çimen, ağaç ve oturulacak yer değil; milli idealleri yansıtan bir gösteri, dinlenme ve eğlenme yeridir.

Türkiye'de kültürparkların kuruluşundaki misyonu örneğin Olmsted'in Central Park'ı kurma süreciyle paralel olarak değerlendirmek mümkündür. Bahçe geleneğini modern anlamda yaşatacak ve aynı zamanda kent içinde kırsalı deneyimletecek olan kültürparklar Cumhuriyet ile birlikte kentlerde kurulmaya başlanmıştır. Tezimizde yer verdiğimiz üzere doğudan batıya doğru gidildikçe bahçe tasarımlarında bitkileri tabiatlarına mugayir

formlara sokmak suretiyle doğaya biçim verici formel peyzaj anlayışının etkisinin arttığını gözlemlemekteyiz. Bizim geleneksel bahçelerimiz ise Asya bahçe tasavvuru ile Avrupa peyzajı arasında bir orta yol teşkil etmektedir. Modern dönemde de bu orta yol tasavvurunu sadece peyzajda değil sosyal hayatta da sürdürecek şekilde insani ve doğa ile iç içe bir eğlence anlayışı geliştirmeyi başardığımız ve batıdaki gibi fabrika ile AVM arasına sıkışmış bir kent yaşamına alternatif olarak kendi kültürel kimliğimizi modern eğlence pratikleriyle yeniden inşa etmeye çalıştığımız için Cumhuriyet'in kültürparklar üzerinden kurgulamaya çalıştığı kentlilik deneyimini yabana atmak mümkün değildir. Köy Enstitüleri kırsalda ne kadar akademiyi ve kenti temsil ediyorsa denilebilir ki kültürparklar da kentlerde kırsalı ve doğayla iç içe olmayı o kadar temsil etmekte ama bunu köy yaşamını olduğu gibi kente taşımak suretiyle değil de kentli yurttaşa çağdaş eğlence görgüsü ve boş zamanları değerlendirme pratikleri kazandıracak şekilde yapmaya çalışmaktadır. Modern kent parklarının ve meydanların geleneksel bahçelere ve şehirlere göre daha standartlara uygun ve birbirine benzeyen yerler olarak karşımıza çıkmasına rağmen bizim o parkların ve meydanların içeriğini doldurma şeklimiz yine bize özgüdür. Bu kendimize özgü olan tarafı, duygulanışım kurmayla ilgili Yi-Fu Tuan'ın yer-mekan kavramsallaştırması ve Heidegger'in köprünün bir yer tutması metaforu üzerinden anlatmaya gayret ettik.

Türkiye'de Kültürpark adıyla kurulan ilk kent parkı İzmir'de, ikincisi ise Bursa'dadır. Anlaşılacağı üzere bu süreçte bir geleneğin devamlılığının hedeflendiğini gösteren olay G1'in de ifade ettiği üzere İzmirli Özgen ailesinin Reşat Oyal ve İhsan Sabri Çağlayangil tarafından Bursa'ya davet edilmesidir. Böylece G4'ten öğrendiğimiz üzere şimdiki Osmangazi Kaymakamlığı'nın bulunduğu Altıparmak mevkiinde kurulan o zamanki üniversitenin öğrencilerinin gidip dinlenebileceği bir park alanı ve işletme tesis edilmiştir. Akabinde işletmelerin sayısının artması, hayvanat bahçesi uygulamasının başlaması, fuar alanın tesis edilmesi, nikah salonun kurulması, lunaparkın açılması ve önceden zaten Cumhuriyet aksı içinde yer alan Atatürk Stadyumu'nu içeri alacak şekilde Kültürpark'ın genişletilmesiyle G4'ün deyimiyle Kültürpark yükseliş dönemini yaşamıştır. Bu süreçte Yusuf Restoran, Selçuk Restoran, Taylan Gazinosu, Ender Çay Bahçesi gibi birçok işletme açılmış, zaman içinde sosyal bellekte son derece etkili olduğunu anladığımız bir eğlence geleneği oluşmuş ve Kültürpark'ta Bursa kent tarihi açısından çok önemli ve uzun soluklu bir kentlilik deneyimi yaşanmıştır. Yine görüşmecilerimizin ifade ettiği

üzere Kültürpark'taki hayvanat bahçesi, fuar, nikah salonu ve son olarak da stadyum gibi canlılık yaratan faktörlerin bir bir ortadan kalkmasıyla Kültürpark çöküş dönemini yaşamış bulunmakta ve günümüzde kent açısından cazibesini büyük ölçüde yitirmiş görünmektedir. G4 ayrıca lunaparkın, parkın aşağı kısmına taşınmasıyla birlikte Kültürpark'ın günümüzde kalan cazibesinin de alt kısmına toplandığını belirtmektedir. Nitekim G2 de en azından stadyum varken parkta hâlâ ciddi bir canlılık olduğunu; restorana gelen taraftarların bir an önce yemek yiyip maça yetiştiğini belirtmektedir. Stadyumun yıkılmasıyla birlikte işletmeler artık bu insan potansiyeline de eskisi gibi sahip olamayacaktır. Bu sebeple görüşmecilerimizin hepsinin Kültürpark hakkında karamsar bir bakış açısına sahip olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak elbette hepsinden önemlisi, işletmelerin ticari kaygılarından ziyade G7'nin ve G12'nin bilhassa üzerinde durduğu Cumhuriyet aksının tarihe karışmaya yüz tutmuş olmasıdır. Biz bu yüzden tezimizde en azından Heykel Meydanı üzerinde durarak Cumhuriyet'in görünürlüğünün kent merkezinde kalan nadir simgelerinden birine değinme ihtiyacı hissettik.

G1'in deyimiyle Kültürpark, Atatürk Stadyumu'nun ve parkın tarihi kapısının yıkılmasıyla göz göre göre bir kent cinayetine kurban gitmiştir. Kültürpark'taki birçok işletmenin kapanması ya da Ender Çay Bahçesi gibi köklü bir işletmenin Millet Bahçesi yapıldığında Yaycılar Çınarı'nın görünebilmesi gerekçesiyle 2023'ün 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda yıkılması gibi durumlar Kültürpark etrafında şekillenen kentsel belleği ciddi şekilde etkilemiş olabilir. Bilhassa G7'nin ve G12'nin değindiği üzere, İpekiş gibi temellerini Atatürk'ün attığı; Bursa'nın belki de en köklü işletmesinin yıkılması, bulgular kısmında eserlerine atıf yaptığımız Lefebvre, Tuan, Halbwachs gibi birçok kuramcının kentsel bellek, sosyal aidiyet, kolektif hafıza gibi kavramları ışığında incelendiğinde dehşet verici nitelikte olsa gerektir. Bunlara bir de Hilmi Ziya Ülken hakkında Eyyüp Sanay tarafından neşredilen bir eserden ekleme yapmak yerinde olacaktır. İlgili eserde Hilmi Ziya Ülken'in natüralist görüşlerini neden değiştirdiği anlatılırken insanın hatırlama ve hayal kurma yetilerinin hayvanlardaki şartlı refleksten apayrı bir şeye tekabül ettiği izah edilmiştir. Eserde Hilmi Ziya Ülken'in "sosyal şuur" kavramına da şu şekilde değinilmiştir: "Hilmi Ziya Ülken'e göre nasıl uzvî değişmelerimizin üzerinde devam etmemizi sağlayan bir benliğe ve ferdî şuura sahipsek, sosyal olayların zaman içindeki değişmeleri ve bünye değişmeleri üstünde de, aynı suretle, "ictimai bünye ve

şuur"a sahibiz. Ona göre sosyal şuurla değişmeyenler arasında bir ahenk vardır. Eğer toplumda değişen hiçbir şey olmasaydı, sosyal şuur sabit bir levhadan ibaret kalır ve sosyal hafıza teşekkül edemezdi. Eğer toplum değişmelerden ibaret olsaydı, çeşitli değişmeler arasında bağlantı ve onların aynı topluma ait olduklarını söyleyecek bir benlik bulunmazdı. Her iki halde de toplumun teşekkülü imkansız olurdu. Kısacası sosyal şuur değişmeler arasında sabit kalan kolektif bir varlığın şuurudur."[95] Hilmi Ziya Ülken'in sosyal şuur kavramsallaştırmasıyla toplumdaki değişmeler arasında sabit kalan kolektif bir varlığın şuurundan bahsetmesi; Halbwachs'ın "bir hatırayı teyit etmek ya da hatırlatmak için, kelimenin olağan anlamıyla tanıklar, yani fiziksel ve duyarlı bir formda mevcut olan bireylerin varlığı zorunlu değil" demesiyle ilişkili olarak ele alınmalıdır. Yine aynı sayfada sosyal şuurun iki özelliğinden biri olan hafızanın tanımını şu şekilde yaptığı yazılıdır Ülken'in: "Mitolojiler, destanlar, tarihler, hatıralar şeklinde kendini gösterir. Bunun en mühim kaynağı ictimaî teessüriyettir (sosyal duygululuk)." Bütün bunlar bir anlam varlığı olan insanın mekanla kurduğu ilişkinin kendi tarihiyle ve dolayısıyla kendiyle kurduğu ilişki olduğunu göstermeye yetmez mi? Yine aynı eserde ele alındığı üzere insan varlığı, şartlı refleksle hareket eden hayvan varlığından farklı olarak "hayal" edebilme gücüne sahiptir. Belki de bu güç sayesinde insan mekanı/yeri inşa ederek kendini inşa eden bir varlıktır. "Çünkü biz, tatlı bir şeyin hayalini hatırlayınca ağzımız sulanır. Halbuki şartlı reflekste durum başkadır. … İnsan eşyayı yaşanmış bir zaman oluşu içinde kavrıyor. Hayvanlarda da böyle bir hafızanın olduğuna dair elimizde delil yok. Tam tersine hayvan hafızası mekanik ve zamansız hafıza olarak görünüyor. İnsan kendini ve dış dünyayı ayırdığı gibi, kendi ruhî hayatını da dış dünya haline koyabiliyor."[96] Herhalde bunlar Kültürpark'tan ya da mesela Heykel Meydanı'ndan geçen örneğin bir köpek varlığı ile bir yurttaşın arasındaki farkı idrak etmek açısından mühimdir. Nitekim bizi yurttaş yapan şey işte Hilmi Ziya Ülken Hocanın "hayal", "sosyal şuur", hafızayı yaratan "ictimai teessüriyet" dediği, Halbwachs'ın "kolektif bellek", İbn Haldun'un "asabiye" dediği şeydir. Bu şeydir ki yurttaş onunla mekanı Yu-Fu Tuan'a göre "yere" dönüştürür. Bu şeyle birey sosyal aidiyet hisseder.

[95] Eyyüp Sanay, Hilmi Ziya Ülken, 2. bs. (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1992), 36.
[96] Sanay, Hilmi Ziya Ülken, 27-28.

Öte yandan görüşmecilerimizden G5'in Kültürpark'ın hikayesine tanıklığını dile getirirken Altıparmak-Çarşamba bölgesi dediği Kuruçeşme Mahallesi'nin sosyal dönüşümüne de dikkat çekmiştir. O bölgedeki konutların giderek talihsiz bazı yakıştırmalarla anılmasının sebebinin de aslında konut sahiplerinin yüksek gelir beklentisiyle ilişkili olabileceğini, akabinde düzensiz göçün de bu sürece eklenmesiyle ilgili muhitin tümüyle tekinsiz bir yer gibi görülmeye başlandığını anlamaktayız. Bununla beraber Kültürpark'ın yeterince tanıtılmadığını ifade eden G5'in bu düşüncesini de atlamamak gerekir; bu konuda hem belediyeye hem de parktaki işletmelere sorumluluk düştüğünü düşünüyoruz. Kültürpark'ın cazibesini yitirme sürecinde önemli bir diğer etken de gelir düzeyi yüksek kesimlerin artık kentin başka yerlerinde sosyalleşme pratikleri üretmeleri ve kentin eski merkezinden uzaklaşmaları olabilir. Nitekim G5 bu durumun Kültürpark'a gelen insan profilini etkilediğini belirterek bizce önemli bir noktaya temas etmiştir. Kültürpark'ın âtıl kalmasında bir diğer etkenin de elbette maddi koşullar olduğunu belirten G5, kendi üniversite yıllarında alım gücünün sosyalleşme pratikleri açısından fazlasıyla yeterli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim diğer bir görüşmecimiz olan G2 de 80'lerden itibaren Türkiye'de artık eğlence kültürüne ayrılabilecek bütçenin giderek azaldığını anlatmıştı. Bunlara G10'un, insanların gelir düzeyi arttıkça daha zor yerlere gitmek istediklerine dair görüşünü de ekleyince anlıyoruz ki günümüz koşullarında eğlenebilenler kendilerine kentin bambaşka yerlerinde başka eğlence pratikleri üretmekte; halkın ciddi bir kesimi de geleneği olan bir eğlence kültürünü devam ettirebilecek ekonomik yeterliliklerden mahrum olduğu için eğlenmeye değil tabiri caizse hayatta kalmaya çalışmaktadır. Buna rağmen bilhassa G5'in ve G12'nin günümüz insan profilinin ve eğlence tasavvurunun çok değiştiğine dair yorumları dikkate alınacak olursa denilebilir ki emeklilerin alım gücü yüksek olsaydı ya da farzımuhal Kültürpark mesela Özlüce-Nilüfer gibi alım gücü nispeten daha iyi görünen insanların yaşadığı yerde olsaydı da yine de 2000'lere kadar geçirdiği etkin dönemi günümüzde sürdüremeyebilirdi. Bu da bize meselenin sadece ekonomik güçle ilgili değil bir zihniyet dönüşümü ile de ilgili olduğunu göstermektedir çünkü G12'nin deyimiyle Kültürpark'ı geçmişte ayakta tutan ailelerdir ve günümüzde o nostaljik anlatılardaki gibi eğlenmeyi tercih eden bir aile profili kalmamış görünmektedir.

Sonuç olarak bir geleneğin bütünüyle iyi ya da kötü olduğunu söylemek çok zor olsa gerektir. Herhalde beşerî disiplinlerle uğraşanların, "chattel slavery" ya da Naziler gibi

birkaç örnek dışında topyekûn kötü olduğunu iddia edebileceği çok az şey vardır. Dolayısıyla gerek premodern dönemin gerekse modern çağın bütünüyle iyi ya da kötü olduğunu söylemek olanaksızdır. Bununla birlikte dünyaya ve insana ciddi bir zarar vermediği sürece bir geleneği bütünüyle ortadan kaldırmaya çalışmak da sosyal bellek açısından tehlikeli bir hareket olabilir. Günümüzde bütün dünyada ulus devletler kendi milli varlıklarını meydanlarla ve kent parklarıyla sembolize etmektedir. Kent parkları daha önce de belirttiğimiz gibi bahçe düzenleme geleneğine günümüzde karşılık gelen pratiktir ve milletler arasındaki farklılıklar geleneksel bahçe sanatlarındaki kadar belirgin olmasa da günümüz koşullarında bile inşa ettikleri kent parklarına bakarak anlaşılabilir. Görüşmecilerimizden G4'ün deyimiyle Avrupa'da bazı parklar o ülkenin özeti niteliğinde inşa edilmiştir. Bu minvalde bizim de Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte oluşturmaya çalıştığımız Kültürpark geleneğini korumamız ve güçlendirmemiz gerekirken Bursa örneğinde maalesef tam tersi bir istikamette ilerlediğimizi düşünmemize sebep olacak bir süreçten geçtiğimizi anlamış bulunmaktayız. Bir geleneği "nasılsa Cumhuriyet'ten önce bu yoktu" gibi yavan bir bakış açısıyla değerlendirip yıkmaya çalışmak herhalde ciddi bir talihsizlik olur. Kaldı ki geleneksel şehir yerleşiminde merkezde bir tapınak/ibadethane, sanayileşme sonrası yerleşim tarzında merkezde fabrika ve üretim yerleri bulunurken günümüz kentlerinde merkezde genellikle AVM gibi tüketim kapitalizmini temsil eden yapılarla karşılaşmaktayız. Hal böyleyken "büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek" günümüz şartlarında yurttaşlık bilincini tahkim etmekle mümkün olabiliyor. Nitekim Gürkaş'ın da tespit ettiği üzere kent meydanlarının merkezinde ulusal ideolojiyi temsil eden bir heykel ve yanında hükümet konağı olacak şekilde tasarlanması boşuna değildir. Bu bakış açısıyla yaklaşırsak aslında milli varlığımızı güçlendirecek bir kent tasarımının aşırı modernleşme sonucu zayıflayan sosyal bağları onarması ve bizi salt tüketim temelli bir kapitalizmden kurtarması tam da ihtiyacımız olan şey değil midir? Elimizde böyle bir Cumhuriyet geleneğinin gücü varken ondan uzaklaşmak yerine neden dünyanın diğer ülkelerine iyi bir alternatif olarak kendi kent tasarımı geleneğimizi geliştirmeye ve kentlilik deneyimimizi pekiştirmeye devam etmeyelim? Hal böyleyken Cumhuriyet aksının yıkılması yerine tahkim edilmesi gerekmez miydi?

Her ulusun kendini parklarla, bahçelerle ve eğlence mekanlarıyla ifade ederken benimsediği bir üslubu vardır, bizimki de kendimizcedir. Eskiden milli varlığımızı pekiştirme amacıyla inşa ettiğimiz meydanlar ve parklar günümüzde bu nosyondan daha

uzak şekilde tasavvur edilmekte ve mevcutta geleneği var olan alışkanlıklar da tahkim edilmek yerine ortadan kalkmakta ya da kaldırılmaktadır. Kültürpark'taki işletmelerin bir bir kapanması, ailece eğlenmenin mümkün olduğu gazino geleneğinin hepten kaybolması, İpekiş ve Atatürk Stadyumu gibi sembol yapıların mazisi gözetilmeksizin yıkılması; Kültürpark'ı canlı tutabilecek hiçbir seçeneğin değerlendirilmemesi gibi tezimize konu ettiğimiz birçok husus bu konudaki başlıca etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa şampiyonluk mazisi olan Atatürk Stadyumu'nun yıkılmasının kentsel belleğe ciddi bir zarar verdiğini fark etmemek mümkün değildir. Bütün bunların sebebinin Bursa'yı Bursalıların yönetmemesi ve itiraz kültürümüzün eksikliği olduğunu tespit eden G1'in kitaplarını ve G12'nin eserlerini okumaktan başka, Bursa'da yok edilen kent geleneğinin izini sürmek için elimizden maalesef bir şey gelmediğini üzülerek anlıyor ve tezimizi böylece hitama erdiriyoruz.

FOTOĞRAF KAYNAKÇASI

Fotoğraf 1: Harmenszoon van Rijn, Rembrandt. *Christ and St Mary Magdalene at the Tomb.* 1638.

Fotoğraf 2: Brueghel, Pieter. *Babil Kulesi.* 1563.

Fotoğraf 3: The Hanging Gardens of Babylon. Plinia.net. http://www.plinia.net/wonders/gardens/hgpix1.html.

Fotoğraf 4: Yeşil Mimar. 2022. https://yesilmimar.net/peyzaj-mimarisi/tasin-hayat-buldugu-bahceler-cin-bahce-sanati-teknikleri.html#gsc.tab=0

Fotoğraf 5: gezi.heybilet.com. 2024. https://gezi.heybilet.com/yu-yuan-bahceleri-shanghainin-efsanevi-bahcesi/

Fotoğraf 6: Lingering Garden, Jiangsu. Yandex. https://twitter.yandex.com.tr/gorsel/search?lr=11504&text=Lingering%20Garden%2C%20Jiangsu

Fotoğraf 7: ecogemkl.com. https://www.google.com/search?vsrid=COGZ0eectr6EigEQAhgBIiQxZjc2YWZiNC01YjM2LTQ4ODctOTFlMS02MjEwNTkwYjFmNWI476fWxuyyjQM&vsint=CAIqDAoCCAcSAggKGAEgATojChYNAAAAPxUAAAA_HQAAgD8lAACAPzABELEHGPUEJQAAgD8&udm=26&lns_mode=un&source=lns.web.gsbubb&vsdim=945,629&gsessionid=2V3TBBVwvNfINKRN5zc8nWojodHeuCRPm39c8tSIPjInTDqjlF3ecQ&lsessionid=KyxXc5C0oNGKux14esPymhvSav7AuI3g_vOXUiLHXtvSkEtVIxbjww&lns_surface=26&lns_vfs=e&qsubts=1747771591614&biw=1536&bih=742&hl=tr#vhid=P1P82SXdIt_FiM&vssid=mosaic

Fotoğraf 8: Kinmonth, Earl. Japan Forward. 2019. https://japan-forward.com/gardens-of-wealth-at-rikugien-and-furukawa-are-layers-of-tokyo-history/

Fotoğraf 9-15: Bilgi, Hacer. Hindistan'ın Peyzaj Tasarım Kültürü Açısından İncelenmesi. Peyzax.com. 2019. https://www.peyzax.com/hindistanin-peyzaj-tasarim-kulturu/

Fotoğraf 16: "Bahçedeki Gölet" (Nebamun'un Mezarından yeni çıkmış). https://pt.m.wikipedia.org/wiki/Ficheiro:%22Pond_in_a_Garden%22_%28fresco_from_the_Tomb_of_Nebamun%29.jpg

Fotoğraf 17: Bahçede Cenaze Töreni, Minnakht'ın Mezarı. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Funeral_Ritual_in_a_Garden,_Tomb_of_Minnakht_MET_DT10880.jpg

Fotoğraf 18: Cihangir'in Mezarı. https://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_Jahangir

Fotoğraf 19: Nishat Bagh. https://it.wikipedia.org/wiki/Nishat_Bagh

Fotoğraf 20: حديقة الازهر. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%D8%AD%D9%80%D8%AF%D9%8A%D9%82%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B2%D9%87%D8%B1_12.jpg

Fotoğraf 21: wikimapia.org. https://wikimapia.org/922469/tr/%C3%87ehel-S%C3%BCtun-Saray%C4%B1#/photo/182449

Fotoğraf 22: El Hamra Sarayı. Wikipedi. https://tr.wikipedia.org/wiki/El_Hamra_Saray%C4%B1

Fotoğraf 23: Patio de los Arrayanes. https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Patio_de_los_Arrayanes.jpg

Fotoğraf 24: Ertuğrul, Alidost. Eski Mimaride İç Havuzlar. Z Dergisi. https://www.zdergisi.istanbul/makale/eski-mimaride-ic-havuzlar-127

Fotoğraf 25: İran'ın bugüne kalan ilk bahçesi: Fin. 2022. fikriyat.com. https://www.fikriyat.com/galeri/islam/iranin-bugune-kalan-ilk-bahcesi-fin/12

Fotoğraf 26: Pakistan'ı Tanıyalım. Pakembassyankara.com. https://www.pakembassyankara.com/userfiles/files/Pakistan%20Taniyalium%20Soft%20Copy.pdf

Fotoğraf 27-40: Atasoy, Nurhan. Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek. 2002. Fotoğraflar. Aygaz Yayınevi.

Fotoğraf 41-42: Jardin Frances. Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Jard%C3%ADn_franc%C3%A9s#/media/Archivo:Potager_la_Roche-Guyon03.jpg

Fotoğraf 43: 15 Most Beautiful Palaces in the World. 2023. tripvibes365.com. https://www.tripvibes365.com/2023/03/15-most-beautiful-palaces-in-world.html?m=1

Fotoğraf 44: Jardin Notable. Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Jard%C3%ADn_notable#/media/Archivo:Marqueysac_bastion.jpg

Fotoğraf 45: Barnes, John. Opening the gates of Hampton Court Palace for virtual visitors to enjoy. 2023. blog.google.com. https://blog.google/outreach-initiatives/arts-culture/opening-the-gates-of-hampton-court-palace-for-virtual-visitors-to-enjoy/

Fotoğraf 46: Çetin, Ufuk. İngiliz Bahçe Sanatı. 2018. dergipark.org.tr. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/528034

Fotoğraf 47: Gardens of Rome. 2024. huopenair.com. https://ipini-staging.huopenair.com/experiences/gardens-of-rome

Fotoğraf 48: The 46 best places to visit in Scotland. historichouses.org. https://www.historichouses.org/visit-the-300-best-historic-houses-gardens-in-the-uk/the-best-places-to-visit-in-scotland/

Fotoğraf 49: Erdönmez, İ. Müge Özgüç. Ünlü, S. Aslı Aydoğdu. Kentsel Açık Alanları Etkileyen Sanat Akımlarının Türkiye'deki Yansımaları: İstanbul Örneği. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Peyzaj Planlama ve Tasarımı Anabilim Dalı. 2009. İstanbul. B59/2: 44.

Fotoğraf 50: Category: Statue of Atatürk, Bursa. Wikimedia Commons. https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Statue_of_Atat%C3%BCrk,_Bursa

Fotoğraf 51: Eski Bursa Fotoğrafları Facebook sayfası. Facebook. 2022. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=441078338169859&id=100068030896626&set=a.415520787392281

Fotoğraf 52: Eski Bursa Twitter hesabı. Twitter. 2018. https://x.com/Eski_Bursa/status/1056866693241286656

Fotoğraf 53: Eski Bursa Fotoğrafları Facebook sayfası. Facebook. 2015. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10153392259939039&id=47902294038&set=a.10151037239384039

Fotoğraf 54: Bursa Hakimiyet. 2025. https://www.bursahakimiyet.com.tr/bursa/bursa-valiligi-acikladi-depremde-can-kaybi-var-mi-1382565

Fotoğraf 55: bursadakultur.org. Hükümet Meydanı. https://www.bursadakultur.org/hukumet_meydani.htm

Fotoğraf 56: Bursa Ant. 2024. https://www.bursaant.com/kentin-gobeginde-sanki-perili-bir-kosk/

Fotoğraf 57 ve 59: Defterdarlıktı 'müze' oldu. 2019. bursa.bel.tr. https://www.bursa.bel.tr/haber/defterdarlikti-muze-oldu-27137

Fotoğraf 58: wikimapia.org. Heykel, Bura Büyükşehir Belediyesi. https://wikimapia.org/22520588/tr/HEYKEL#/photo/4791266

Fotoğraf 60: Dosya: Büyükşehir Belediyesi Tarihi Binası.jpg. Vikipedi. https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:B%C3%BCy%C3%BCk%C5%9Fehir_Belediyesi_Tarihi_Binas%C4%B1.jpg

Fotoğraf 61: Eski Bursa Twitter hesabı. Twitter. 2020. https://x.com/Eski_Bursa/status/1344568011152384001

Fotoğraf 62-70: Peker, Ekrem Hayri. Bir Zamanlar Kültürpark. 2024. Ekin Yayınevi: 7-14.

Fotoğraf 71-79: Kaymaz, Egemen. Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği. https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/7.Egemen-KAYMAZ-.pdf.

Fotoğraf 80: Türkiye Kültür Portalı. Gezilecek Yerler Kültürpark-Bursa. https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/kulturpark

Fotoğraf 81: Han, Kübra. Peyzaj Mimarlığının Sosyal Değeri: Bursa Kültürpark Sosyal Performans Değerlendirmesi. 2024. Yüksek lisans tezi, T.C. Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bursa: 54.

Fotoğraf 82: Olay. Bursa Kültürpark'taki tarihi çay bahçesi kaldırılıyor! https://www.olay.com.tr/bursa-kulturparktaki-tarihi-cay-bahcesi-kaldiriliyor-1157024#:~:text=B%C3%BCy%C3%BCk%C5%9Fehir%20Belediyesi%20Genel%20Sekreteri%20Ula%C5%9F,bu%20konuda%20mutabakat%20sa%C4%9Flad%C4%B1klar%C4%B1n%C4%B1%20s%C3%B6yledi

Fotoğraf 83: Bursa'da Bugün. Bursa'da Ender Çay Bahçesi yıkıldı. 2023. https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-ender-cay-bahcesi-yikildi-1638402.html

Fotoğraf 84: Bursaspor Kulübü Resmi İnternet Sitesi. 2017. https://www.bursaspor.org.tr/bs/haber?id=23131/25/10/2017/bursaspor_durmazlar_kahvaltida_bulustu

Fotoğraf 85: Olay. Bursa'nın merkezine 460 dönümlük yeşil alan! Kültürpark'a ne olacak? 2021. https://www.olay.com.tr/bursanin-merkezine-460-donumluk-yesil-alan-kulturparka-ne-olacak-881737#:~:text=Bunun%20ilk%20ad%C4%B1m%C4%B1%20y%C4%B1k%C4%B1lan%20Atat%C3%BCrk,bir%20ye%C5%9Fil%20alan%20yarat%C4%B1lm%C4%B1%C5%9F%20olacak

Fotoğraf 86-87: Peker, Ekrem Hayri. Bir Zamanlar Kültürpark. 2024. Ekin Yayınevi: 283, 284.

Fotoğraf 88-100: Kişisel arşivimiz.

Fotoğraf 101: Göz, Namık. Hürriyet Haber. Atatürk'ün temelini attığı İpekiş'teki yıkıma durdurma kararı. 2016. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ataturkun-temelini-attigi-ipekisteki-yikima-durdurma-karari-40237457

Fotoğraf 102-103: ozgenkahve.com. Hakkımızda. https://ozgenkahve.com/tr/Hakkimizda.html

Fotoğraf 104: www.bursadakultur.org. Bursa'da Yüksek Öğrenim. https://www.bursadakultur.org/Yuksek_Ogrenim.htm

Fotoğraf 105-106: Gürsakal, Necmi. Bir Binanın Binbir Yüzü. www.bursadakultur.org. https://www.bursadakultur.org/akademi.htm.

Fotoğraf 107: T.C. Osmangazi Kaymakamlığı. Eski Bursa. http://www.osmangazi.gov.tr/eski-bursa

Fotoğraf 108: Eski Bursa Twitter hesabı. Twitter. 2018.
https://x.com/Eski_Bursa/status/1004449566001979392

Fotoğraf 109: www.eskiturkiye.net. Bursa. https://www.eskiturkiye.net/tag/bursa/

Fotoğraf 110: Eski Bursa Twitter hesabı. Twitter. 2020.
https://x.com/Eski_Bursa/status/1265658414933434368

Fotoğraf 111: Eski Bursa Twitter hesabı. Twitter. 2018.
https://x.com/Eski_Bursa/status/966387317266157569

Fotoğraf 112: Kitantik. Tek Kare Eski Bursa Kartpostalı.
https://www.kitantik.com/product/TEK-KARE-ESKI-BURSA-KARTPOSTALI_1br9qfwm36hff381ao7

Fotoğraf 113: Limansız Aşk Gemisi Facebook hesabı. Facebook. 2020.
https://www.facebook.com/photo/?fbid=1789468404538374&set=a.208625352622695

Fotoğraf 114: Seyyah Denizi Facebook hesabı. Facebook. 2024.
https://www.facebook.com/photo/?fbid=3823118057958582&set=gm.3772211106381185&idorvanity=1994861114116202

KAYNAKÇA

Akdoğan, G. (1974). Bahçe Ve Peyzaj Sanatı Tarihi. Ziraat Fakültesi Yayınları.

Al, Y. (2021). Alman Rönesans Resim Sanatında Cennet İmgesi Ve Bahçe Algısı [Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Alptekin, D. (2011). Toplumsal Aidiyet Ve Gençlik (Yayımlanmış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arvon, H. (2006). Budacılık. Dost Kitabevi.

Assmann, J. (2011). Cultural Memory And Early Civilization: Writing, Remembrance, And Political Imagination. Cambridge University Press.

Atasoy, N. (2002). Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe Ve Çiçek. Aygaz Yayınevi.

Aytaç, G. (2015). Kent Parkları. *Plant Dergisi*. https://www.plantdergisi.com/yazi-doc-dr-gulsen-aytac-kent-parklari--120.html

Beeson, A. (2019). Roman Gardens. Amberley Publishing.

Bernal, M. (1998). Kara Atena, (Ö. Buze, Çev.). Kaynak Yayınları.

Bilgili, M., & Yıldırım, S. (2024). Coğrafyada Temel Kavramların İlişkiselliği: Mekan, Yer, Peyzaj Ve Bölge. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Bourdieu, P. (1997). Televizyon Üzerine (1. bs.). Yapı Kredi Yayınları.

Bourdieu, P. (2014). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar (7. bs.). İletişim Yayınları.

Bursa Alan Başkanlığı. (T.Y.). Hükümet Konağı. https://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/en/hukumet-konagi/

Cansever, T. (2023). İstanbul'da Bahçe Kültürü. *Düşünen Şehir*, 18.

Clark, E. (2017). İslam Medeniyetinde Bahçe Sanatı (A. Yerinde & E. Dolanbay, Çev.). İnkılab Yayınları.

Çetin, U. (2018). İngiliz Bahçe Sanatı. *Meriç Uluslararası Sosyal Ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2/4.
Çınar, R. (2024). H. Lefebvre'nin Mekânsal Üçlü Kuramı Bağlamında İktidarın Kentsel Mekânla İlişkisi. *Birey Ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/1.

Dalley, S. (1993). Ancient Mesopotamian Gardens And The Identification Of The Hanging Gardens Of Babylon Resolved. *Internet Archive*. https://archive.org/details/dalley-1993-hanging-gardens

Desplancques, S. (2019). Antik Mısır (İ. Yerguz, Çev.). Dost Kitabevi.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (T.Y.). Kur'an Yolu Tefsiri. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kasas-suresi/3290/38-40-ayet-tefsiri

Elinç, Z. (2008). Antik Kaynaklarda Akdeniz Bahçeleri. *Akdeniz Üniversitesi 11. Uluslararası Akdeniz Şenliği Güzel Sanatlar Etkinliği*.

Encyclopedia Britannica. (N.D.). Nymph. https://www.britannica.com/topic/nymph-Greek-mythology

Erdemir, H., Akyol, H., & Günday, O. (2015). Nil: Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir. *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*.

Evyapan, G. (T.Y.). Bahçe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/bahce

Fung, Y.-L. (2009). Çin Felsefesi Tarihi (F. Aydın, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Go To Bursa. (T.Y.). Reşat Oyal Kültür Parkı. https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/resat-oyal-kultur-parki-292/

Gürkaş, T. (2003). Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kamusal Yeşil Alanın Doğuşu [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].

Halbwachs, M. (2017). Kolektif Hafıza (1. bs.). Heretik Yayınları.

Han, K. (2024). Peyzaj Mimarlığının Sosyal Değeri: Bursa Kültürpark Sosyal Performans Değerlendirmesi [Yüksek Lisans Tezi, Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü].

Hasanov, B. (2016). İbn Haldun'da Asabiyet Kavramı–Maurice Halbwachs'ın "Kolektif Hafıza" Kavramı İle Bir Karşılaştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/59.

İnan, A. (2018). Eski Mısır Tarih Ve Medeniyeti (6. bs.). Türk Tarih Kurumu.

İpekiş. (2025). İpekiş Hakkında. https://www.ipekis.com.tr/hakkimizda/

İşte Atatürk. (T.Y.). Bursa Atatürk Anıtı. https://web.archive.org/web/20170226200642/http://www.isteataturk.com/haber/4506/ataturk-aniti-bursa

Katipoğlu, C., & Yılmaz, T. (2020). Erken Cumhuriyet Dönemi Kent Parklarının Belediyeler Dergisi Üzerinden Okunması.

Kaymaz, E. (T.Y.). Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği. https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/7.Egemen-KAYMAZ-.pdf

Kemankaş, İ. K. (2019). Gazi'nin Stadyumu: Bursa'da Futbolun Doğuşu Ve Yayılış Öyküsü (1. bs.). Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti.

Kitabı Mukaddes Şirketi. (2012). Kitabı Mukaddes. Kitabı Mukaddes Yayınları.

Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi (2. bs.). Sel Yayıncılık.

Mamut, M., & Barış, M. E. (2012). Çin Bahçesi Ve Çin Bahçe Sanatı. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14/22.

Mavi, İ. (2023). Türkiye'de Popüler Kültürün Boş Zaman Değerlendirme Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi. *Sosyolojik Düşün*, 8/2.

Mension-Rigau, E. (2000). Les Jardins Témoins De Leur Temps Des Clos Mediévaux Aux Espaces Contempora. *Historia Thematique*, 66.

Merriam-Webster. (N.D.). Academy. https://www.merriam-webster.com/dictionary/academy

Peker, E. H. (T.Y.). Kültürpark Bile Bile Ölüme Terk Edildi. *Bursa Haber 16*. https://www.bursahaber16.com/detay/kulturpark-bile-bile-olume-terk-edildi-47049

Peker, E. H. (2024). Bir Zamanlar Kültürpark (1. bs.). Ekin Yayınevi.

Plutarkhos. (2019). Theseus-Romulus (İ. Çokona, Çev.). İş Bankası Yayınları.

Pouya, S., & Demirel, Ö. (2016). İran Bahçe Sanatının Ve Tasarım Özelliklerinin Araştırılması. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 17.

Ruggles, F. (2017). İslami Bahçeler Ve Peyzajlar (1. bs.). Koç Üniversitesi Yayınları.

Sanay, E. (1992). Hilmi Ziya Ülken (2. bs.). Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Scheper, W. (1978). Zu Den Anfängen Des Stilpluralismus Im Landschaftsgarten Und Dessen Theoretische Bedeutung In Deutschland. In M. Brix & M. Steinhauser (Eds.), *Geschichte Allein Ist Zeitgemäß. Historismus In Deutschland.* [Vikipedi Aracılığıyla].

Semple, E. C. (1929). Ancient Mediterranean Pleasure Gardens. *Geographical Review*, 19/3.

Tezcan, M. (1978). Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sorununun Sosyolojik Ve Eğitimsel Yönleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 11/1.

The National Library Of Israel. (N.D.). https://www.nli.org.il/en/authorities/987007529910305171

Topçuoğlu, F., & Gürel, M. (2020). Mekân-Politika Ekseninde Konya Kültürpark'ın Dönüşümü. *İdealkent Dergisi*, 11/31.

Tuan, Y.-F. (2001). Space And Place (8th Ed.). University Of Minnesota Press.

Türk Dil Kurumu. (T.Y.). Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr

Usta, G. (2020). Mekan Ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi. ***The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication*****, 10/1, 27–28.**

Varol, E., & Tutkun, M. (2023). Kullanım Çeşitliliği Açısından Kent Parklarının Değerlendirilmesi. ***YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*****, 5/1.**